

51839

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
ANABİLİM DALI

Hüseyin GÜLEÇ

EBU'L-VELÎD el-BÂCÎ
ve
el-MÜNTEKÂ'SINDAKİ ŞERH METODU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Yöneticisi
Doç. Dr. İbrahim BAYRAKTAR

ERZURUM -1996

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
EBU'L-VELÎD el-BÂCÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME KISA BİR BAKIŞ.....	1
1. Siyasi Durum.....	1
2. İلمي ve Sosyal Durum.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

el-BÂCÎ'NİN HAYATI, TALEBELERİ VE ESERLERİ.....	12
1.1 İsmi ve Nesebi.....	12
1.2 Doğumu ve Ailesi.....	13
1.3. Tahsîl Hayatı.....	15
1.3.1 İlim İçin Yaptığı Yolculuklar.....	16
1.3.1.1. Mekke.....	17
1.3.1.2. Bağdat.....	18
1.3.1.3. Musul.....	20
1.3.1.4. Şam.....	20
1.3.1.5. Mısır.....	21
1.3.1.6. Halep.....	21
1.3.2. Hocaları.....	21
1.4. Endülüs'e Dönmesi.....	28
1.5. İbn Hazm İle Olan Tartışmaları.....	30
1.6. Endülüs'ün Birliği İçin Çabaları.....	34

1.7. Tenkid Edilmesi.....	38
1.8. Vefatı.....	44
1.9. Talebeleri.....	46
1.10. Eserleri.....	49
1.10.1. Matbû Eserleri.....	50
1.10.2. Kayıp Eserleri	57

İKİNCİ BÖLÜM

el-MÜNTEKÂ'SINDAKİ ŞERH METODU	62
2.1. Şerhi Yazma Sebebi.....	62
2.2. Şerhi Hakkında Genel Bilgiler	63
2.3. Lafzi Yönde Açıklamaları.....	67
2.3.1. Garib Lafızların Açıklanması.....	67
2.3.2. Gramer İle İlgili Açıklamalar	70
2.3.2.1. Sarf İle İlgili Açıklamalar.....	70
2.3.2.2. Nahiv İle İlgili Açıklamalar.....	72
2.3.3. Şiir İle İstişâd.....	75
2.4. Muhteva Yönünde Açıklamaları.....	77
2.4.1. Hadisi Ayetle Açıklaması.....	77
2.4.2. Hadisi Hadisle Açıklaması	80
2.4.3. Müphem Şahısları Vermesi	82
2.4.4. Yer İsimlerini Açıklaması	84
2.4.5. Tefsîr İle İlgili Açıklamalar Yapması	85
2.4.6. Kelâm İle İlgili Açıklamalar Yapması	89
2.4.7. Usûl Bilgileri Vermesi	91
2.5. Muhtelifü'l-Hadîs Açısından el-Müntekâ.....	95
2.5.1. Cem	96
2.5.2. Tercîh.....	100
2.5.3. Nesh.....	104

2.6. Hadîsin Farklı Varyantlarına İşaret Etmesi.....	107
2.7. Muvatta Nüshaları Arasındaki Farklılıklara İşaret Etmesi	109
2.8. Tercemeleri Değerlendirmesi	112
2.8.1. Terceme İle Hâdîs Arasındaki İrtibatı Vermesi.....	112
2.8.2. Tercemeleri Açıklaması	114
2.9. Sened Değerlendirmesi	115
2.10 Muvatta'daki Belâğlar	120
2.11. Metin Değerlendirmesi.....	121
2.12. İmâm Mâlik'e Muhalefet Etmesi	124
SONUÇ.....	129
KAYNAKLAR	132
ÖZGEÇMİŞ	137

ÖZET

Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî (474/1081), Endülüs'ün Yetiştirdiği büyük alimlerdenidir. Kendisi, siyasi istikrarsızlık içinde Endülüs'ün küçük küçük devletlere bölündüğü "Mülükü't-Tavâif" döneminde yaşamıştır. el-Bâcî başta olmak üzere bir çok alim, bu istikrarsızlığı ortadan kaldırmak ve Endülüs'ü birliğe kavuşturmak için çalışmış, fakat, bir sonuç alamamışlardır. Siyasi durumun aksine ilmi durum bu dönemde çok gelişmiştir.

el-Bâcî, Endülüs'te önemli hocalardan dersler aldıktan sonra, o günkü yaygın anlayışa uyarak ilim için yoculuklarda bulunmuştur. Mekke, Bağdat, Musul, Haleb, Şam ve Mısır'da devrin meşhur hocalarından dersler almıştır. Buralarda elde ettiği büyük bir ilmi birikimle memleketine dönmüş ve ilmin yayılmasına hizmet etmiştir. O gün Endülüs'te İbn Hazm (456/1063) ile yaygınlık kazanmaya başlayan Zâhiri Mezhebi'nin durdurulması için İbn Hazm ile tartışmalar yapmış ve bu tartışmaların bir sonucu olarak, Endülüs'te Zâhiri Mezhebi'nin yayılması önlenmiştir. el-Bâcî, bir çok eser yazmış olmasına rağmen bunların büyük bir kısmı bugün için kayıptır. Kaybolmamış esleri ise, hemen hepsi basılmış bulunmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvetten sonra okuma yazma öğrendiğini iddia ettiği için, Endülüs'te çok tenkid edilmiş ve küfürle itham edilmiştir. Kendisi bu ithamları cevaplandırmıştır.

el-Bâcî'nin bugün elimizdeki en büyük eseri, İmâm Mâlik'in Muvatta adlı hadîs kitabının şerhi olan el-Müntekâ'dır. Bu eseri aslında el-İstifâ adlı eserinin bir ihtisarıdır. Fıkıh ağırlıklı olmasına rağmen, bir hadîs kitabının şerhi olduğu için hadîs tekniği ile ilgili pek çok bilgiyi ihtiva etmektedir.

ABSTRACT

Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî (474/1081) is one of the most influential scholars Endülüs ever produced. He lived in an era of political instability, that is to say, in "Mülûk't-Tavâif" age during which Endülüs was divided into small satates. Preeceded by el-Bâcî, many scientists and scholars tried to overthrow this instability and studied for keeping Endülüs in unty, but thair efforts were resulted in disillusion. But unlike the politicalsituation, there have flourished many scientigic developments.

el-Bâcî,after taking lessons from important scholars, took part in some excursions and journeys for the sake of conforming the common tendencies of the day. He had taken some lessons from famous scholars in Mekke, Bağdat, Musul, Haleb, Şam and Mısır. He returned to his hometaown with a wide range of background of knowledge from such places and served for its spread everywhere. There had excisted some arguments and controversies between himself and İbn Hazm (456/1063) for the defeating of Zâhiri Seet which was being popularized at that time censequently, that religious interpretation which is called Zahiri ceased to excist anymore by the aid of this efforts. Although el-Bâcî wrote many works of scholarshib, most of them dissapeared or last. As for the works which were up-to-date, almost all of them were published.

Since el-Bâcî maintained that our holy Prophet Hz. Muhammed (s.a.v.) acquired his literacy after the prophethood, there had taken place many controversies over his teachings and he was blamed as a disbeliever; but he responded all these blames.

Nowadays, the most prominent work which el-Bâcî embodied, is the illustrative hadith work thad is named el-Muntakâ about İmâm Mâlik's Muvatta. This work is an fact an abridgemen of another work of him called el-İstifâ. Because this study is an illustation of a book on hadith, it includes some knowledge about the techniques of the criteria on hadith.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'den sonra İslâm'ın ikinci kaynağı Sünnet'tir. Sünnet'in bu durumuna uygun olarak doğuşundan günümüze kadar, üzerinde şanına layık çok büyük çalışmaların yapıldığını görmekteyiz.

Hadîsler, hıfz, kitâbet, tedvîn ve tasnîf dönemleri ile hicri ikinci asırdan itibaren, büyük gayretler sonucu kitablar haline getirilmiş, müslümanların istifadesine sunulmuştur. Daha sonraki dönemde, Tasnîfü'l-Kütüb safhasında meydana getirilen eserlere bağlı olarak istidrâk, istihrâc, cem... çalışmaları ve Muhtelifü'l-Hadîs, Cerh ve Ta'dîl, Garîbü'l-Hadîs... gibi branşların teşekkül ettiğini görmekteyiz.

Hadîslerin şerh edilmesi de Sünnet üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı olup, hadîsin sened ve metin bakımından iyi anlaşılmasını sağlama hususunda büyük kolaylıklar sağlamaktadır.

Şerhler genelde hadîslerde geçen kelimeleri ve özellikle de müşkil olanları açıklamak, hadîslerden istinbat edilecek fikhî hükümleri ortaya çıkarma ihtiyacını karşılamak gayesiyle ortaya çıkmıştır. Böylece, şerh edebiyatı denilen muazzam çalışmalar, hadîs edebiyatı içerisinde önemli bir yer tutmuştur.

Şerh edebiyatı dönemlerin ihtiyaçlarına göre sünnetin anlaşılması noktasında büyük faydalar vermiştir. Bununla beraber, şerhçiliğin zaman zaman tenkid edildiğini de görmekteyiz. Ama şurası muhakkaktır ki, "Cevâmi'u'l-Kelim" vasfına sahip olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerinin bir kısmını anlamak için mutlaka, birtakım yardımcı unsurlara ihtiyaç vardır. Asrı saadetteki ferd ve cemiyette var olan saffiyet ve berraklık, daha sonraki nesillerde tam anlamıyla mevcut değildir. Fetihlerle birlikte İslâm kültürü yabancı kültürlerle tanışmış ilimler de kompleks bir hal almıştır. Bu nedenle, bazı hadîslerdeki muradın anlaşılması noktasında şerh ilminin İslâm ümmetine büyük faydalar verdiğini söylemek mümkündür.

İlk şârih kabul edilen el-Hattâbî (388/988)'den günümüze kadar bu çalışmalara İslâm alimlerinin büyük rağbet gösterdiklerini her dönemde görebiliriz.

Şerh çalışmalarına konu olan eserlerden bir tanesi de İmâm Mâlik (179/795)'in el-Muvatta adlı hadîs kitabıdır. Buhârî (256/870)'nin Sahîh'i telif edilmeden önce en sahîh kabul edilen musannef eser Muvatta'dır.

Hadîslerle birlikte Mâlik'in fikhî görüşlerini de ihtiva eden bu eser, özellikle Mâlikî Mezhebi'nin benimsendiği Endülüs'te büyük bir teveccühe muhatab olmuştur. Muvatta nüshalarından Yahyâ b. Yahyâ el-Leysi (234/848) nüshasının meşhur olduğu Endülüs'te, Muvatta'nın müsned şekline getirilişi, garîb kelimelerinin açıklanması, ricâli, Muvatta râvîlerinin ihtilafları... gibi Muvatta üzerinde pek çok çalışmalar yapılmıştır.

Muvatta'yı şerh edenlerden birisi de hicri beşinci asırda yaşamış fakîh muhaddîs Ebu'l-Velîd Süleymân b. halef el-Bâcî (474/1081)'dir. el-Bâcî, Endülüs'te siyasî istikrarsızlığın hüküm sürdüğü fakat ilmî durumun zirvede olduğu bir dönemde yaşamıştır. Dönemin ilim merkezlerine yaptığı ilim yolculuklarında, devrin önemli hocalarından dersler almış, daha sonra memleketi olan Endülüs'e dönerek, eserler yazarak ve talebe okutarak ilme hizmet etmiştir. Çok eser yazmış olmasına rağmen bugün elimize ulaşan en büyük eseri Muvatta'ya şerh olan el-Müntekâ adlı eseridir.

Türkiye'de bildiğimiz kadarıyla üzerinde pek bir çalışma yapılmayan el-Bâcî'yi ilim dünyasına tanıtmak istedik.

Bu çalışmamız, el-Bâcî'nin yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve ilmi durumun kısaca anlatıldığı giriş kısmı ile iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, el-Bâcî'nin hayatı, hocaları, ilim için yaptığı yolculuklar, eserleri, talebeleri ve buna bağlı olarak hayatında yer alan önemli olaylar hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bugüne kadar kaybolmamış eserleri matbu olduğu için hemen hepsine ulaşma imkanına sahip olduk ve tanıtmaya gayret ettik.

İkinci bölümde Müntekâ'yı bir şerh olarak el-Bâcî'nin üzerinde durduğu hususlardan tesbit ettiğimiz başlıklar hakkında bilgi vermeye çalıştık. Tesbit ettiğimiz başlıklardan herbiri için üç örnek vermeyi yeterli bulduk. Verdiğimiz örneklerde geçen hadîsleri Muvatta başta olmak üzere hadîs kaynaklarında geçen diğer yerlerine işaret etmeye gayret gösterdik.

Yaptığım bu çalışma el-Bâcî ile ilgili olarak Türkçe yapılan ilk çalışmalardan olduğu için, bu hususta eksikliklerimizin olabileceğini önceden kabul ediyor ve yapılacak tenkidlerin fayda vereceğine inanıyorum. Başta Doç. Dr. İbrahim Bayraktar hocam olmak üzere, bu çalışmama katkıda bulunan herkese teşekkür etmeyi bir borç telakki ediyorum.

KISALTMALAR

b.	: İbni
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâluhû
Çev.	: Çeviren
D.İ.B	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
M.Ü.İ.F.Y.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
ö.	: Ölümü
r.a	: Radıyallahu anh/Radıyallahu anhâ
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
Tah.	: Tahkik eden
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trs.	: Tarihsiz
vs.	: Vesaire

GİRİŞ

EBU'L-VELİD el-BÂCÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME KISA BİR BAKIŞ

1. Siyasi Durum

Ebu'l-Velîd el-Bâcî, İspanya'da Endülüs Emevî Devleti'nin çok güçlü olduğu günleri görmemiş, bu devletin son bulmasıyla onun enkazı üzerine bağımsızlık iddiasında kurulmuş ufak devletlerin birbirleri ile mücadele ederek, siyasi bütünlük yerine çekişmelerin hakim olduğu bir dönemde yaşamıştır. O'nun yaşadığı dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için, o döneme kadar olan Endülüs siyasi tarihinin kısaca hatırlanmasının yarar vereceği kanatindeyiz.

Endülüs, Târik b Ziyâd¹ ve Afrika valisi Mûsâ b. Nusayr² tarafından kısa bir zaman içerisinde fethedilmiştir. Bu iki komutanın İspanya'yı fethetmelerinden sonra, Emevî yetkilileri tarafından Şam'a davet edilmeleri ile, Endülüs, Emevîlerin tayin ettiği valiler tarafından yönetilmeye başlanmıştır³. Emevî devleti 132/750 yılında yıkılıp yerine Abbâsî dönemi başlayınca, son Emevî hükümdarı Abdürrahman b. Muaviye, Abbasîlerin elinden kaçıp, büyük zorluklarla Endülüs'e varmayı başarmıştı. O gün için Endülüs, bir takım iç çekişmeler içerisinde bulunmaktaydı. Şam'da tahtını kaybetmiş olan Abdurrâhmân bu durumdan yararlanmayı bildi Endülüs'e gelmesi ile iktidar ona verildi⁴. I. Abdurrâhmân'ın Endülüs'ün başına geçmesiyle, birbirleri ile siyasi çekişme içerisinde olan grupların mücadelesi sona erdi. Bununla beraber, Şam'daki yönetim tecrübesi Endülüs'e taşınarak büyük bir devletin temeli atılmış oldu. Böylece, 138/756 yılında Endülüs Emevî Devleti adıyla bağımsız bir devlet kurulmuş oldu.⁵ I. Abdurrâhmân Endülüs'ün gelişmesi yolunda köklü adımlar attı⁶. O'nun vefatından

-
- 1 Abdurrâhmâm Ali el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endülüsi mine'l-Fethil-İslâmî hattâ Sukûti Ğarnâta*, Dimeşk, Dâru'l-Kalem 1987/1407, s. 46.
 - 2 Ahmed Muhtâr el-İbârî, *fi-Târîhi'l-Mağrib ve'l-Endülüs*, Beyrut, Dâru'l-Menhedatü'l-Arabiyye trs., s. 70; Haccî, s. 67.²
 - 3 Haccî, s. 113.
 - 4 Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, (Çev: Heyet), İstanbul, Kayıhan Yayınları 1985, III/40.
 - 5 Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, Ankara, T.D.V. Yayınları 1994, s. 61.
 - 6 Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul, Gonca Yayınevi 1987, III/448.

sonra yerine geçen oğlu I. Hişâm, babası kadar köklü icraatlarda bulunmasa da, adaletiyle Ömer b. Abdilazîz'i hatırlatmaktaydı⁷.

Endülüs bundan sonra, bir takım küçük olumsuz olaylara şahid olsa da, genelde güçlü bir şekilde hizmet eden bir Endülüs Emevî dönemi yaşadı. Bu durum III. Abdürrâhman⁸ ve O'nun oğlu II Hakem'in vefatına kadar devam etti⁹. Bu döneme kadar hükümdarlar kendilerine "emir" ünvanını vemişlerken, III. Abdurrahman'dan sonra "Halife" ünvanını kullanmaya başlamışlardır¹⁰.

II. Hakem 976 senesinde Vefat ettiğinde, Hişâm adında arkasında henüz 12 yaşını doldurmamış olan bir oğul bırakmış ve yerine O'nu halife yapmıştı¹¹. O zaman sarayda hacib olan Muhammed b. Ebî Âmir (el-Mansur), bu durumdan istifade ederek iktidarı ele geçirdi. el-Mansur ve oğullarının iktidara egemen oldukları bu döneme "Âmiriler dönemi" veya "Âmirî Diktatörlüğü Dönemi 976-1008" şeklinde adlandırılmıştır¹². el-Mansur, şeklen hacib de olsa, halifelerin kullandığı bazı ünvanlar alması, kendi adına para bastırması ve cuma hutbelerinde kendi adını zikrettirmesi gibi tasarrufları O'nun güçlü halifelerden farksız olduğunu bize göstermektedir¹³.

el-Mansur'un 392/1002 yılında vefatından sonra oğlu Abdülmelik haciblik görevinde bulundu¹⁴. Abdülmelik'in 399/1008 yılında Hıristiyanlara karşı düzenlediği bir seferde ölmesi, üvey kardeşi Abdürrahmân'ın haciblik makamına oturmasını sağladı¹⁵. Âmiriler, Emevî ailesini yönetimde ikinci plana itmiş olsalar da, Hıristiyanlara karşı düzenledikleri seferler ve diğer faaliyetleri ile halkın güvenini sağlamışlarken, yeni hacib olan Abdurrahman, zayıf şahsiyeti, İslâma muhalif hayatı ve icraatları ile halkın kısa bir zaman içerisinde Âmirî

7 Özdemir, s. 69.

8 Hasan İbrahim Hasan, IV/79.

9 Hasan İbrahim Hasan, IV/86.

10 Algül, III/468.

11 Haccî, s. 307.

12 Özdemir, s. 118.

13 Özdemir, s. 119.

14 İbârî, s. 248.

15 Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, Çağ Yayınları 1988, IV/429.

ailesine olan güveninin sarsılmasına sebep oldu¹⁶. O'nun halife II. Hişâm'dan sonra kendisini veliahd olarak ilan etmesi, o zamana kadar ikinci planda olan Emevî ailesinin ve halkın kendisine karşı husumetinin artmasına sebep oldu. Nitekim, kendisi seferde iken, Emevîler, 399/1008 yılında II. Hişâm'ı devirip yerine, Muhammed b. Hişâm'ı (el-Mehdî) hilafet makamına getirdiler. Bu durum üzerine, Abdurrahmân'ın etrafındaki askerler dağılmış ve kendisi az bir kuvvetle Kurtuba önlerine gelmişse de, öldürülmekten kurtulamamıştır¹⁷.

Âmirîlerin dönemi sona erip, Emevîler iktidarı tekrar ele geçirmiş olmalarına rağmen, devletin eski gücü kalmamış, Mehdî'nin kötü yönetimi, kendi ailesi içerisinde ve Endülüs'ü oluşturan halk unsurları içerisinde hoşnutsuzluk bırakmıştı. Artık, hilafet sık sık el değiştiriyor, güçlü olan unsur Emevî ailesinden birisini bu makama getiriyordu.

Çok yönlü iç çekişmeler arasında siyasi otorite kalmamış, katliamlar yapılıyor ve şehirler yağmalanıyordu. Nitekim, el-Bâcî'nin doğumundan dört sene önce, bu siyasî çekişmeler neticesinde, Kurtuba'da büyük bir katliam yaşanmış, şehir halkından 20000 kişi öldürülmüştür¹⁸.

Bu çekişmelerin neticesinde, "Kurtuba eşrafı, içine düştükleri kaos ve çalkantı karşısında uzun vâdeli bir çıkış yolu bulmak maksadıyla Kurtuba Ulu Camii'nde toplandılar. Müzakereler esnasında halifelik makamının bu haliyle bağlayıcılığını ve eski fonksiyonunu yitirdiğine, ülkenin birliğinden çok, siyasi ihtirasların tatminne yarayan bir makama dönüştüğüne, dolayısıyla da ülkeye yarar değil zarar verdiği kanaat getirmiş olmalıdırlar ki, neticede bu makamın ilga edilmesine, ayrıca adı bu makamla özdeşleşen Emevi hanedanı mensuplarının da sürülmesine karar vermişlerdir. Kurtuba'nın idaresini ise, Ebu'l-Hazm ibn Cevher'in başkanlığında bir "Şurâ"nın üstlenmesi kabul edildi"¹⁹.

422/1031 senesinde yapılan bu meşveretle, Endülüs Emevî dönemi resmen son bululdu²⁰. Böylece, el-Bâcî'nin gençliği bu kargaşa

16 Hasan İbrahim Hasan, IV/92.

17 Algül, III/483.

18 Yûsuf b. Ahmed Havlele, *Benû Abbâd fî-İşbiliye*, Mekke, Dâru'l-İlim 1989/1410, s. 35.

19 Özdemir, s. 138.

20 Havlele, s. 41.

içerisinde geçmiş ve doğumu 403/1012 senesinde²¹ olduğuna göre, 19 yaşında, bu devletin son bulmasına şahit olmuştur.

Emevî Devleti'nin sona ermesi ile, Endülüs'te siyasi birlik tamamen bozulmuştur. "Bunun neticesinde de, bu ana kadar idarî hayatları Kurtuba'ya ayarlı bulunan Endülüs'ün öteki şehir ve merkezleri, bu andan itibaren kendilerini bir boşluk içerisinde bulmuşlardır. Bu durum, çok geçmeden, siyasî istiklal emeli taşıyan mahalli aristokrasilere, valilere veya askerî guruplara buldukları mahallerde nüfuzlarını fiilî istiklale dönüştürme imkanı sağlamıştır"²². İşte, bu ortamın bir neticesi olarak, yaklaşık 20 civarında ufak devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlere "Düvelü't-Tavâif"(Taife devletleri) hükümdarlarına ise "Mülükü't-Tavâif" ismi verilmektedir²³.

Bu devletçiklerden bazıları şunlardır:

1. Sarakusta

Bu devletlerin en büyüklerinden olup, önceleri Tüceyb oğullarının hakimiyetinde idi. Daha sonra, Hûd oğullarının hakimiyetine girmiş ve ilk hükümdarı, Ebû Eyyûb Süleymân b. Muhammed b. Hûd'dur (ö: 1046). Hıristiyan devletlere olan sınır komşuluğu sebebiyle önemli bir mevkide bulunmaktaydı. Zaman zaman bu devlet içinde de taht kavgası meydana gelmiş, taraflar birbirlerine galip gelmek için hıristiyanlardan yardım dilemişlerdir²⁴. "Murâbitların 1090 senesinde Mülükü't-Tavâif ortadan kaldırmak için giriştiği hareketten hristiyanlarla ittifak kurması sayesinde kurtulmuş, ancak 1148 senesinde aynı hristiyanlar tarafından varlığına son verilmiştir"²⁵.

2. Kurtuba

Merkezi Endülüs'ün başkenti olan Kurtuba şehridir. Kuruluşu Emevî devletinin bitiş tarihi olan 422/1031 yılındadır. Kurucusu Ebû

²¹ Kâdi İyâd, *Tertîbu'l-Medrik ve Takrîbu'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lami Mezhebi Mâlik*, Beyrut, Dârru'l-Mektebi'l-Hayât trs., III/808.

²² Özdemir, s. 143.

²³ Özdemir, s.

²⁴ Haccî, s. 356.

²⁵ Özdemir, s. 145.

Hazm Muhammed b. Cevher (ö: 434/1042) olmakla beraber, bugünkü meclislere benzeyen bir yönetim tarafından idare ediliyordu. Abbâd oğulları tarafından 426/1070 yılında varlığı son bulmuştur²⁶.

3. İşbiliye

Abbâd oğulları tarafından 414/1023 yılında kurulmuştur. Kurucusu, el-Kâdî Muhammed b. İsmâ'il b. Muhammed b. Abbâd'dır. Daha sonra oğulları tarafından yönetilmiş, varlığına, 484/1091 yılında murâbitlar tarafından son verilmiştir²⁷. Düvelü't-Tavâif'in askeri bakımından en güçlüsü olan bu devlet, ilmin bu devrede gelişmesinde büyük bir pay sahibidir²⁸.

4. Batelyevs

Bugünkü Portekiz'in tamamı olmak üzere, Santrem, Maride gibi şehirleri içine alıyordu. Berberi asıllı İbn Eftas olarak bilinen Ebû Muhammed Abdullâh b. Mesleme tarafından 413/1022 yılında kuruldu. Murabitlar tarafından 488/1095 yılında varlığına son verimiştir²⁹.

5. Tuleytula

Hıristiyan devletlerle olan sınır komşuluğu sebebiyle stratejik bir konuma sahip olan bu devlete, İsmâ'il b. Abdurrahmân (ö: 435/1043), halkın babasına muracaatı üzerine hükümdar olarak gelmiştir. Daha sonra oğulları tarafından yönetildi. Kastilya kralı VI. Alfonso tarafından 478/1085 yılında işgal edilerek varlığına son verilmiştir³⁰.

6. Gırnata

Âmirîlerin kendilerine destek vermeleri için Afrika'dan getirilen Berberilerden olan Sinhâce kabilesinin kurduğu devlettir. Zâvî b. Zîri tarafından idare edilirken, Zâvî, Endülüs'teki durumdan ümidini kaybedince Afrika'ya geri dönmüştür. Bunun üzerine yeğeni Habus b. Mâksin(?) (ماکسن) tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Gırnata şehri bu

²⁶ Havlele, s. 62; Özdemir, s. 145.

²⁷ Havlele, s. 61; Özdemir, s.144.

²⁸ Haccî, s. 387-390.

²⁹ Havlele, s. 65; Özdemir, s. 146.

³⁰ Havlele, s. 66; Özdemir, s. 146.

dönemde kurulmuştur. Bu devletin varlığı, 1090 yılında Murâbitların hakimiyetine girmesiyle son bulmuştur³¹.

7. Belensiye

Şâtibe'yide içine alacak şekilde Endülüs'ün doğusunda kurulmuştur. Sakalibe'nin hakim olduğu bu devlet, 457 yılında Zünnûn oğullarının kontrolüne geçmiştir³².

Bu küçük devletlerden tesbit ettiklerimizden diğerlerinin sadece isimlerinin belirtilmesinin yeterli olacağı kanaatindedir.

8. Almeriye

9. Dâniye

10. Mersiye

11. Mâlaka³³

İsimlerini veremediklerimizle beraber sayıları yirmiye varan bu küçük devletlerin hepsi Endülüs Emevî devleti'nin enkazı üzerinde kurulmuştur. Bunların herbiri kendisine düşman olarak diğer devletleri görmüştür. Bunun neticesi olarak birbirlerine karşı acımasız davranmışlardır. Birbirlerine karşı üstünlük sağlamak için komşu hıristiyan devletlerden yardım istiyemişlerdir. Birbirlerine karşı bu kadar düşmanca siyaset güden bu devletler, kendilerini İspanya'dan tamamen silmek için fırsat bekleyen hıristiyan devletlere karşı kendi yararlarına olacak bir siyaset üretememişlerdir³⁴.

el-Bâcî'nin hayatında geniş olarak anlatacağımız gibi, başta el-Bâcî olmak üzere pek çok âlim bu dağınıklığı ortadan kaldırmak için çaba harcamışlardır. Fakat bu hususta başarılı olamamışlardır.³⁵ İbn Hazm el-Endülüsî'nin bu başarısız kalan çabaları sonucu şu ağıtı kaleme almıştır:

"Ey Allâhım! Bizim dinimizden olan şu idarecilerin, dinleri yerine dünyalarını ikame etme, Ahirette kendilerine lazım olacak şeriat

³¹ Havlele, s. 67; Özdemir, s. 147.

³² Havlele, s. 64.

³³ Havlele,

³⁴ Özdemir, s. 148-149.

³⁵ Algül, III/485; Haccî, s. 336-354.

binası yerine, yakında terkedecekleri sarayları kurma ve neticede düşmanlarına yarayan servet toplama hırslarından ötürü sana şikayette bulunuyoruz... Onların bu durumu yüzünden azınlıklar idareyi kendi ellerine almak istediler; küfür ve şirk ehlinin dilleri çözüldü..."

"Bu (fitne), Allâh'ın bizim için açtığı bir imtihandır. O'ndan esenlik niyaz ediyoruz. Bu şüphesiz herkes için bir fitnedir... Bu fitnenin sebebi şudur ki, bu bizim Endülüs'ümüzde şehir ve kalelerin başlarında bulunan kişiler, Allâh ve Resûlüyle savaş halindedirler. Yeryüzünde fesadın yayılması için çaba sarfederler. Onlardan herbirinin kendi sınırları dışındaki müslüman ahalinin üzerine saldırdığını, askerlerine müslüman ahalinin kökünün kazınmasına vesile olacak yolu tutmalarını mübah kıldıklarını görüyorsunuz..."

"İdarecilerimiz bilseler ki, haça tapınmak işleri yola koyacak, derhal haça taparlar. Onların hıristiyanlardan yardım, istediklerini, onlara müslümanların namusuyla oynama fırsatı verdiklerini ve bu sayede müslümanların esir alınarak götürdüklerini görüyoruz. Onlar hıristiyanlara şehir ve kaleleri bazen kendiliklerinden teslim ediler; hıristiyanlar ise, bu yerleri, içlerindeki İslam varlıklarının kökünü kazıyarak kiliselerle donatırlar. Allâh hepsine lanet etsin, üzerlerine kılıçlarından bir kılıç musallat etsin!"³⁶.

İbn Hazm'in ümitsiz olarak dile getirdiği bu durum aslında, Endülüs'ün o günkü siyasî durumunu da özetlemektedir. Bu durum el-Bâcî'nin vefatından beş sene sonra olan, Afrika'da güçlenerek büyüyen Murâbitların hıristiyanlara karşı 479 yılında kazandıkları Zellâka savaşına kadar devam etmiştir³⁷.

2. İlmi ve Sosyal Durum

Endülüs'te müslümanlar şu unsurlardan oluşmaktaydı:

1. *Arap asıllı müslümanlar*. Endülüs'ün fethinde önemli rol almışlardır. Ülkenin siyasî hayatında etkin görevlerde bulunmuşlardır. Araplar, Güney Arabistandan gelen Yemenî ve Kuzey Arabistan'dan gelen Mudarîler olmak üzere genel olarak iki gruptan oluşmaktaydılar.³⁸

36 Özdemir, s. 151-152.

37 Haccî, s. 421.

38 Hasan İbrahim Hasan, III/232, IV/394.

Bunlar zaman zaman birbirleri ile mücadele içinde olmuşlardır. "Endülüs İslâm idaresinin zayıflamasında bu Arap kabileleri arasında zuhûr eden rekabet ve çekişmelerin büyük bir tesiri vardır"³⁹.

2. *Berberiler*: Tarık b. Ziyad komutasında Endülüs'ün fethinde Araplar kadar büyük bir paya sahiptirler. Fetihden sonra, Hıristiyanlara karşı koymak için dağlık bölgelere yerleştirilmişlerdir. Araplar ise merkezi yerlere yerleşmişlerdi. Bu durum Berberiler ile merkezi idare arasında sorunlar çıkarmıştır. Devletin güçlü olduğu dönemlerde itaat etmek mecburiyetinde kalmışlar fakat, Emevî Devleti zayıfladıktan sonra, bunlarda bir taraf olarak siyasî mücadele içerisinde bulunmuşlardır⁴⁰.

3. *Sakâlibe*: Bunlar, Yunanlı ve Venedikli tüccarların Endülüs'e getirdikleri Slav asıllı kölelerdir. Küçük yaşta getirilen bu köleler, İslâmî bir tarzda yetiştirilmekteydiler. Bunlar III. Abdurrahman zamanında etkinlik kazanmaya başladılar. Ahmed Emin, Sakalibe'nin Endülüsteeki durumlarını, Abbâsî döneminde sarayda etkinlik kazanan Türklerin durumuna bezetmiştir⁴¹. Bunlardan başka, İspanyol asıllı Müslümanlar⁴² ve kendilerine *Muvelledûn* denilen, Arapların Berberi, İspanyol ve Sakalibe ile evlilikleri neticesinde meydana gelen nesli⁴³ de saymak gerekir.

Bu unsurlar içerisinde Endülüs'ün sosyal hayatında en etkin olanları, Araplar, Berberi ve Sakalibe'dir. Zaten, Düvelü't-Tavâif'ten herbir devlet, bu üç unsurdan birinin hakimiyetinde bulunmaktaydı⁴⁴.

Müslüman olmayan unsurlar da Hıristiyan ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Hıristiyanlardan bir kısmı dinlerine sıkı sıkıya bağlı iken, diğer bir kısmı vardı ki, bunlar, sosyal hayatlarında Müslümanları taklid ediyor, Arapça konuşup, Arapça şiir yazıyorlardı⁴⁵. Bunlara Müsta'rabûn

³⁹ Hasan İbrahim Hasan, III/232.

⁴⁰ Özdemir, s. 44; Sa'adûn Abbâs Nasrullah, *Devletü'l-Murâbitîn fi'l-Maşrib ve'l-Endülüs*, Beyrut, Dâru'l Menhedati'l-Arabiyye 1985/1405, s. 255; Hasan İbrahim Hasan, IV/394.

⁴¹ Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslâm*, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye trs., III/6.

⁴² Hasan İbrahim Hasan, III/232.

⁴³ Ahmed Emin, III/2.

⁴⁴ Nasrullah, s. 255-256.

⁴⁵ Sigrid Hunke, *Avrupanın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, (Çev: Servet Sezgin) İstanbul, Bedir Yayınevi trs., s. 442.

deniliyordu. Yahudiler ise, daha fetihten önce kendilerine yapılan baskıların aksine, çok rahat yaşıyorlar ve devlet içinde etkinlikleri vardı⁴⁶.

Bu unsurlardan oluşan Endülüs'te yepyeni bir medeniyet inşa edilmiştir. Kurtuba, Zehrâ ve Tuleytule şehirlerinde pek çok saraylar, bahçeler yapılmıştır. 500.000'e varan nüfusu ile Kurtuba Bağdat'tın bütün görkemini yansıtıyordu. Kurtuba'da geceleri bütün sokaklar lambalarla aydınlatılırken, tam 700 sene sonra, Londra'da geceleri sokakları aydınlatmak için tek bir lamba bile bulunmazdı.⁴⁷ Fetihden sonra büyük bir imar hareketi başlatılmıştır. Kurtuba'da 1293 sütun üzerine yapılan Ulu Cami için ilk etapta 80.000 dinar harcanmış ve 300 görevli tarafından idare ediliyordu. Kurulan yeni şehirleri, mimari, yemek çeşitleri, musiki vb gibi özellikleri ile Endülüs göz kamaştırıcı bir medeniyet ortaya koymuştur⁴⁸.

Endülüs, ilim tarihi açısından son derece önemli gelişmeler ortaya koymuştur. Bu gelişmeler, sadece İslâm dünyası açısından değil, Avrupa'yı da etkilemiş olması⁴⁹ açısından önemlidir. III. Abdurrahman zamanında kurulan Kurtuba Üniversitesi devrin en önemli eğitim merkeziydi. Bu üniversitenin Bağdat'taki Nizamiye medreselerinden ve Kahire'deki el-Ezher'den önce kurulmuş olması açısından da önem kazanmaktadır. Müslüman olsun, hıristıyan olsun Asya, Avrupa ve Afrika'dan buraya pek çok öğrenci eğitim görmek amacıyla gelmiştir. Burada İslami ilimlerin yanında, Astronomi, Tıp ve Matematik eğitimi de yapılmaktaydı⁵⁰.

Bu eğitim Faaliyeti sadece kurtuba'ya has değildi. Sevil Malaga ve Granada gibi bazı şehirlerde üniversite seviyesinde eğitim faaliyeti yürütülmekteydi⁵¹.

46. Hasan İbrahim Hasan, IV/396.

47. Philip K. Hitti, *Siyâsî ve kültürel İslam Tarihi*, (Çev: Salih Tuğ) İstanbul, M.Ü.İ.F.Y. 1995, III/832; Maurice Lombard, *İlk Zafer yıllarında İslam*, (çev: Nezh Üzel) İstanbul, Pinar Yayınları 1983, s. 83; Hunke, s. 397.

48. Hitti, III/831-838, 939-956; Hasan İbrahim Hasan, III/211,250,IV/379,407; Algül, III/531-534.

49. Hitti, III/883.

50. Hitti, III/839; Algül, III/537.

51. Hitti, III/893.

II. Hakem'in ilme olan dükünlüğü sayesinde, Endülüs büyük bir kitab kolleksiyonuna sahip olmuştur. O'nun Şam, Bağdat, Kahire gibi ilim merkezlerinde önemli kitapları Endülüs'e nakletmek için özel görevlileri vardı. Onlar bu merkezlerdeki kitapları istinsah ederek veya satın alarak Endülüs'e gönderiyorlardı. Rivayet edildiğine göre, II. Hakem, Ebu'l-Ferc el-İsfahânî'nin "Kitabü'l-Eğânî"sini 1000 dinar karşılığında Irak'tan getirerek, ilk önce Endülüslüler'in bu kitabı görmelerini sağlamıştı.⁵² Bu yolla II. Hakem'in topladığı kitapların sayısı 400.000'i bulmaktaydı. Bu kitablara ait katalog 44cilt tutmaktaydı.⁵³

Rivayet edildiğine göre, II. Hakem bu kitapları bizzat kendisi incelemiş ve el yazısıyla kenarlarına ta'lîk ve haşiyeler yazmıştır⁵⁴.

Endülüs'te ilkokul eğitime ağırlık verilmiştir. İlkokul seviyesinde Kur'ânı Kerîm'i yüzünden okuma, Arapça grameri ve şiir ile ilgili bilgiler verilmiştir⁵⁵. İlkokul eğitime verdikleri önemin bir neticesi olarak, müsteiriklerin de kabul ettiği gibi, hemen herkes okuma-yazma biliyordu⁵⁶.

Yüksek öğretimde tefsîr, kelimeler, felsefe, gramer, şiir, kelime ve terimler bilgisi, tarih, coğrafya, astronomi, kimya, tıp gibi dersler okutulmaktaydı. Granada'daki üniversitenin bir kapısı üzerinde şu yazı bulunmaktaydı:

"Dünya hayatı şu dört şey üzerine dayanıp durur:

1. Hikmet sahiplerinin taşıdığı ilim,
2. Yetkili kimselerin gösterdiği adâlet,
3. İyi ve sâlih insanların duâsı,
4. Yiğitlerin cesâreti"⁵⁷.

Endülüs medeniyetinin şahid olduğu hemen hemen her sahadaki bu ilmî gelişmeleri Ahmed Emin üç sebebe dayandırmaktadır:

52 Nasrullâh, s. 210.

53 Hitti, III/840.

54 Nasrullah, s. 210.

55 Hitti, III/892.

56 Hitti, III/841.

57 Hitti, III/893-894.

1. Endülüs yöneticileri tarafından Doğu'daki âlimlerin davet edilerek Endülüs'e gelmeleri ve burada ilmin yayılmasında katkı sağlamaları, talebe okutmalarıdır.

2. Endülüslülerin Doğu'ya ilim için yoculuklarda bulunmalarıdır. Burada ilim tahsil eden şahısların memleketlerine dönerek, ilimin burada yayılmasına hizmet etmeleridir. Bunların başında Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî gelmektedir. O, Medineye giderek İmâm Mâlik'e öğrencilik yaptı. Muvatta'yı ondan dinledi. Daha sonra, Mısır'a giderek orada da ilim tahsil etti. Memleketine döndükten sonra ilmin yayılmasına vesile oldu. O'ndan sonra da bir çok kimse çeşitli ilimler tahsil ederek Endülüs'e dönüp ilme hizmet etti. Öyle bir durum oluştu ki, Doğu'ya ilim tahsili için gitmemiş olanlar ayıplanır oldu.

3. Kitapların toplanmasıdır. Bu hususta II. Hakem Abbasîlerin yaptığı gibi çeşitli yerlerden binlerce eseri toplayarak Endülüs'e getirmiştir⁵⁸.

Endülüs'teki bu ilmi gelişmeler, Mülûkü't-Tâvâif dönemi gibi iç çekişmelerin, savaşların olduğu bir dönemde de hiç kesintiye uğramamıştır. Belki Endülüs bu dönemde ilmî gelişmelerin zirvesini yaşamıştır⁵⁹. Bu da iki sebebe dayanıyordu:

1. Emevîlerin bu uğurda ekmiş oldukları tohumlar meyvelerini bu dönemde vermişlerdir.

2. Bu dönemdeki küçük devletlerin başında olan yöneticilerin, âlim ve edîbleri kendi ülkelerine çekme hususunda birbirleri ile bir yarışma içeriside bulunmalarıdır⁶⁰.

Bu devletlerin başında bulunanlar ilme önem vermekle beraber, büyük bir bölümü de edebiyat başta olmak üzere kendileride ilme meraklı şahıslardan oluşmaktaydı⁶¹.

58 Ahmed Emin, III/22-24.

59 Haccî, s. 411.

60 Ahmed Emin, III/43.

61 Haccî, s. 413; Havlele, s. 414.

I. BÖLÜM

EBÛ'L VELİD el-BÂCÎ'NİN HAYATI, TALEBELERİ VE ESERLERİ

1.1- İsmi ve Nesebi:

Tam adı, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd⁶² b. Eyyûb b. Vâris et-Tücîbî et-Temîmî⁶³ el-Kurtubî el-Endülüsî ez-Zehebî⁶⁴ el-Bâcî el-Mâlikî el-Kâdî'dir⁶⁵.

Künyesinin Ebû'l-Velîd olduğu hususunda, onun hayatına yer veren bütün tabakât müellifleri görüş birliği içerisinde. Ailesiyle bereber yerleştikleri şehre izafeten el-Bâcî, Kurtuba'da bir süre ikametinden dolayı el-Kurtubî, Endülüs'lü olması sebebiyle el-Endülüsî, çeşitli yerlerde kadılık görevlerinde bulunması nedeniyle el-Kâdî, mensubu olduğu mezheb dolayısıyla el-Mâlikî, kabilesinden dolayı da et-Tücîbî nisbetini almıştır. ez-Zehebî, altın işlemeciliği

-
- ⁶² el-Bâcî'nin hayatını veren tabakat kitaplarının çoğunda, onun dedesi olarak bu isim verilmiştir. Kâdî İyâd ise, el-Bâcî'nin dedesi olarak "Sa'dûn" ismini vermiştir. Kâdî İyâd, III/802; Tezkiretü'l-Huffâz ve Mu'cemu Tabakâti'l-Huffâz'da da "Sa'id" olarak geçmektedir. Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed ez-zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Hindistan, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî 1957, III/1178; Abdülaziz İzzuddîn es-Seyravân, *Mu'cemu Tabakâti'l-Huffâz ve'l-Müfessrîn*, Beyrut, 1984, 98.
- ⁶³ Bu nisbeti sadece, Muhammed b. Muhammed b. mahlûf vermiştir. Muhammed b. Muhammed Mahlûf b. Ömer el-Münestiri, *Şeceretü'n-Nur'z-Zekiyye Fi-Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Beyrut, trs, 120.
- ⁶⁴ Bu nisbet de Tezkiretü'l-Huffâz'da yer almaktadır. ez-Zehebî, Tezkire, III/1178.
- ⁶⁵ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed ez-Zehebî, *el-İ'ber fi-Hâberi Men Ğaber*, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye trs., II/332; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed ez-Zehebî, *Siyeru A'lâm'n-Nübelâ*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1986, XVIII/535; ez-Zehebî, *Tezkire*, III/1178; Ebû'l-Fidâ el-Hâfiz İbn Kesîr ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1989, XII/130; İsmâîl Pâşâ el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâi'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Beyrut, Dâru'l-Fikir, 1982, V/397; Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir b. Hallikân, *Vefâyatü'l-A'yân ve Enbâu Ebnât'z-Zemân*, Beyrut, Dâru's-Sekâfe trs, II/275; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî et-Tilmissânî, *Nefhu't-tîb min Ğudni'l-Endülüsü'r-Ratib*, Beyrut, Dâru Sâdir, trs., II/67; İbnu Ferhûn el-Mâlikî, *ed-Dibâcî'l-Müzheb fi-Ma'rifeti A'yâni' Ülemâi'l-Mezheb*, Kahire, Dâru't-Türâs trs, s. 377; İbn Beşküval Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Mesud, *es-Sıla*, Beyrut, 1979, II/200; İbnu'l-İmâd Şihâbuddin Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fi-Ahbârî men-Zeheb*, Beyrut, Dâru İbn Kesîr 1989, V/516; Kâdî İyâd, Tertîbu'l-Medârik, III/802; Muhammed b. el-Hasan el-Hacevî el-Fâsî, *el-Fikru's-Sâmî fi-Târîhi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, el-Medînetü'l-Münevvere, el-Mektebetü'l-İlmiyye, trs, II/216; Selâhuddîn Halîl b. Aybek es-Safedî, *Kitâbü'l-Vefâ bi'l-Vefâyât*, Beyrut, Dâru Sâdir 1991, XV/372.

ile uğraşmasından dolayı kendisine verilmiş bir nisbet olup, sadece, Şemsuddîn ez-Zehebî (ö:748/1347) bu nisbeti kendisine vermiştir⁶⁶.

Tüceyb kabilesi Hadramevt ortalarında yaşayan Kinde kabilesinin bir koludur. Bu kabileye mensub onüç kişilik bir grup mallarınının zekatlarını ödemek için Resulullâh (s.a.v.)'e gelmişler. Resulullâh (s.a.v.), onlara ikramda bulunmuş ve Bilâl (r.a)'e de misafir olarak güzel bir şekilde ağırlandımları için emir vermiştir. Vedalaşmak için geldikleri zaman da Hz. Peygamber, (s.a.v.) onlara, getirdiklerinden daha çok hediye vermiştir⁶⁷. Tuceyb kabilesi, Endülüs siyasi hayatında Özellikle Mülükü't-Tavâif döneminde belirli bir ağırlığa sahibti⁶⁸.

1.2- Doğumu ve Ailesi

el-Bâcî'nin doğum tarihinde herhangi bir ihtilâf söz konusu değildir.İlgili bütün tabakât kitaplarında, doğum yılı 403/1012 tarihi verilmektedir⁶⁹.

es-Sıla'da el-Bâcî'nin öğrencilerinden biri olan Ebû Alî el-Ğassânî (ö:514/1120)'şöyle demiştir: "Ebû'l-Velîd'i "Benim doğum tarihim, H.403 Zilka'de ayıdır" derken işittim" ⁷⁰. Yine es-Sıla sahibi Ebû'l-Kâsım Halef b. Beşküvâl (ö:578/1183), el-Bâcî'nin doğum tarihi ile ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: "Hocamız Muhammed b. Ebî'l-Hayr'ın kendi elyazısıyla yazılmış şu bilgiyi okudum: el-Kâdî Ebû'l-Velîd H.403 yılında Zilka'de ayının yarısı olan Salı günü Batalyevs'te⁷¹ doğdu" ⁷².

⁶⁶ ez-Zehebî, Tezkire, III/1179.

⁶⁷ Ömer Rıdâ Kehhâle, *Mu'cemu Kabâilî'l-Arabî'l-Kadîme ve'l-Hadîse*, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1982, I/116.

⁶⁸ Havlele, s. 158.

⁶⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî trs,XX/248; el-Makkari, Nefhu't-Tîb, II/67; Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed ed-Davudî, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye trs, I/208; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyuti, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*; Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye trs, s. 42; Ömre Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Beyrut, 1993, I/788; İbn Kesîr, el-Bidâye, XII/130; ez-Zehebî, Tezkire, III/1178; Ebû'l-Mehasin Cemaluddîn b. Yusuf b. Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire fi-Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire, 1929, V/114; İbn Hallikân, *Vefayât'l-A'yân* II/409. Kâdî İyâd, III/808.

⁷⁰ İbn Beşküvâl, I/202.

⁷¹ Batalyevs, Kurtuba'nın batısında Âne nehri üzerinde kurulmuş, Endülüs'ün büyük bir şehridir. Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdadî, *Mu'cemu'l-Büldân* Beyrut, Dâru Sâdir, trs, I/447.

⁷² İbn Beşküvâl, I/202.

el-Bâcî, aslen Batalyûs'lü olup, ailesi, kendisi daha küçük yaşlarda iken Bâce'ye göç etmiştir⁷³.

Bâce ismiyle biri Afrika', biri İsfahan, biri de Endülüs'te olmak üzere meşhûr olmuş ve herbiri büyük alimler vermiş üç şehîr vardır⁷⁴. Mu'cemu'l-Büldân'da ise, Bâce ismiyle isimlendirilmiş beş şehirin mevcut olduğu bildirilmektedir⁷⁵. el-Bâcî'nin nisbet edildiği şehir Endülüs Bâce'sidir⁷⁶. Ulaşabildiğimiz kadarıyla kaynaklardan sadece Mir'âtü'l-Cenân sahibi Yafîi(ö:768/1366), onu Afrika'da bulunan Bâce'ye nisbet etmiştir⁷⁷. Fakat, bu görüş pek kabul görmemiştir.

Yine Zehebî (ö:748/1347), İbnu Asâkir'den (ö:571/1176) şöyle bir görüş naklediyor:

Ebû'l-Velîd, "Benim babam Kayrevân Bâce'sindendir. Endülüs'ün çeşitli yerlerine ticaret yapıyordu." demiştir. Zehebî, bu görüşü kabul etmiyor ve doğrusunun, Ebû Amr b. el-Bâcî'nin Kayrevân ehlinden olmasıdır diye zikrediyor⁷⁸. Diğer taraftan Makkarî(ö:1632/1041) , Ebû'l-Velîd'in Kayrevân Bâce'sinden olmadığını vurgulamaktadır⁷⁹.

el-Bâcî, daha sonra ailesiyle birlikte Kurtuba'ya yerleşmiştir.⁸⁰ Bundan dolaydır ki, İbn Beşkûvâl onu Kurtuba ehlinden saymıştır⁸¹.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin ilmi şahsiyetinin oluşmasında ailesinin çok büyük etkisi vardır. Kâdî İyâd (ö:1149/544) el-Bâcî'nin evini "ilim ve şeref evi" olarak vasıflandırmaktadır.⁸²

73 Kâdî İyâd, III/802; ez-Zehebî, siyer, XVIII/536; Yâkût, XI/247; İbn Tagrîberdî, V/114; İbn Ferhûn, s. 377; el-Makkarî, II/76.

74 İbn Hallikân, II/409.

75 Yâkût, Mu'cemu'l-Büldân, I/314.

76 Bugün, Portekiz sınırları içerisinde yer almaktadır. Portekiz'in aşağı Alentejo bölgesinde, Lizbon'un güneydoğusunda Beja adını taşımaktadır. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1991, IV/413.

77 Afifüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Ali el-Yemânî Yafîi, *Mir'âtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fi-Ma'rifeti Havâdisi'z-Zaman*, Beyrut 1984, III/109.

78 Zehebî, Siyer, XVIII/541.

79 Makkarî, II/76.

80 Kâdî İyâd, III/802.

81 İbn Beşkûvâl, I/201.

82 Kâdî İyâd, III/808.

el-Bâcî'nin fıkıhçılığı ile ilgili olarak çok güzel çalışmalara imza atan Abdülmecîd Türkî de, onun yetişmesinde ailesinin rolüne işaret etmektedir. İlimi manada el-Bâcî'ye tesir edenlerin başında, anne tarafından dedesi olan Muhammed b. Mevhib el-Hisar el-Kubrî(ö: 1015/406) gelmektedir. Kendisine doğrudan hocalık yapmamış olsa da, el-Bâcî üzerinde etkisi büyük olmuştur. Abdülmecîd Türkî, bu etkiyi şöyle açıklamıştır:

"Dedesi el-Kubrî Doğu İslâm Bölgeleri'ne (Ortadoğu) yaptığı ilim yolculuğundan sonra, elde ettiği büyük ilmi birikimle döndüğü Endülüs'te, Ehli Sünnet Kelâm'ına büyük yardımlarda bulundu. el-Bâcî de ilerde tafsilatıyla anlatacağımız gibi, Doğu'ya yaptığı ilim yolculuklarıyla büyük bir ilim elde etti. İşte, el-Bâcî'nin bu hususta dedesini kendisine örnek almış olması kuvvetle muhtemeldir" ⁸³.

Ailesinde ilmi hüviyete sahip olanlardan birisi de dayısı Ebû Şâkir Abdülvâhid b. Muhammed b. Mevhib el-Kubri gelmektedir. "Hocaları" başlığı altında da zikredeceğimiz gibi kendisine bizzat hocalık yapmıştır⁸⁴. Yine Kâdî İyâd (ö: 1149/544) büyük şeref sahibi bir kardeşinden bahsetmektedir. Kendi öğrencisi Ebû'l-Kâsım Halef ve Ebû'l-Hasan Muhammed isminde iki oğlu vardı. Ebû'l-Hasan Muhammed, babasının sağlığında vefat etmiştir⁸⁵.

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin ailesiyle ilgili yukarıda verilen bilgilerin dışında herhangi bir malumat verilmemektedir. Dolayısıyla el-Bâcî'nin babası annesi ve eşiyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadığımızı burada belirtmek gerekir.

1.3.- Tahsîl Hayatı

Tahsîl hayatının başlangıcı ile ilgili kaynaklarda tafsilatlı bir bilgiye rastlamadık. Ama ailesinin bir ilim evi olduğu nakline binâen ilk tahsilini ailesindeki ilmi hüviyete sahip olan şahıslardan almış olması büyük bir ihtimaldir. Ailesi belirli bir şehirde devamlı ikâmet etmemiş, bilakis Batalyevs, Bâce, Kurtuba gibi şehirleri dolaşmıştır. el-Bâcî'nin de ailesinin yerleştiği bu şehirlerde bulunan hocalardan dersler aldığı, onlardan faydalandığı ihtimal dahilindedir.

⁸³ Dr. Abdülmecîd Türkî, *Munâzarât fi-Usûli's-Şerî'ti'l-İslâmiyye beyne İbn Hazm ve'l-Bâcî*, Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1986, 70-72.

⁸⁴ Kâdî İyâd, III/802.

⁸⁵ Kâdî İyâd, III/807-808.

Kaynaklar, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin ilk olarak tahsîl hayatına Arap Dili ve Edebiyât'ıyla⁸⁶ başladığını kaydetmektedirler. Tahsîl hayatının ilk dönemlerinde maddi sıkıntısını yazmış olduğu şiirlerle giderdiği belirtilmektedir. Nitekim, el-Makkarî, İbn Bessâm'dan (ö: 1147/532) şunu nakletmektedir:

Ebû'l-Velîd bütün gayretini ilme verdi ve ilk önce edebiyât ile başladı. Edebiyât hususunda önde gelenlerden birisi oldu. Öyle ki, şiiri kendisine sermaye edindi ve bu hususta çok hediyelere nâil oldu⁸⁷.

Kurtuba ve Endülüs'ün muhtelif şehirlerindeki hocalardan dersler aldı. Ders aldığı hocaları arasında şunları sayabiliriz: el-Kâdî Yunus b. Abdillâh, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Mukrî (ö: 1045/437), Ebû Saîd el-Caferî (1033/437)⁸⁸, Ebû Muhammed Ebû Bekir Halef b. Ahmed b. Halef er-Rahavî (ö: 1029/420), ve dayısı Ebû Şâkir Abdülvâhid b. Muhammed el-Kubrî (1063/456)⁸⁹.

İlerde de anlatılacağı gibi bunlar el-Bâcî'nin Endülüs'teki ders aldığı hocalarıdır. Şüphesiz bunlar Endülüs'ün en büyük alimleridirler. Fakat, bunları, ilmi gelişimi için yeterli görmemiştir. İlmini daha çok geliştirmek istemektedir. Endülüs dışındaki ilim dünyasını yakından tanımak için o günkü ilim merkezi durumunda olan Ortadoğu'ya ilim yolculuklarına başlar.

1.3.1- İlim İçin Yaptığı Yolculuklar

Şüphesiz muhaddisler nezdinde "er-Rihle" ile tabir olunan ilim için yapılan yolculukların Hadis İlmi başta olmak üzere İslami ilimlerin gelişmesinde olumlu çok faydaları olmuştur. Bu yolculuklar ilk başlarda hadis özellikle de âli sened elde etmek için yapılırken, daha sonraları çeşitli merkezlerde toplanan ilim adamlarından istifâde etmek için de yapılmıştır⁹⁰.

İlim elde etmek için yolculuklarda bulunmanın rağbet edildiği yerlerden biriside Endülüs'tür. el-Makkarî'nin Endülüs'e hasrettiği Nefhu't-Tîb adlı

⁸⁶ Endülüs'te diğer İslâm ülkelerinin aksine, ilme başlayan çocuğa önce Kurâ'n-ı Kerîmi ezberlemek yerine manasını anlayacak kadar Arapça bilgisi kazandırılır, daha sonra Kurâ'n-ı Kerîm ezberletilirdi. Dolayısıyla el-Bâcî bu sebepten ötürü tahsîl hayatına edebiyatla başlamış olabilir. Bkz Ahmed Emîn, III/8.

⁸⁷ el-Makkarî, II/68.

⁸⁸ İbn Beşkûvâl, I/201.

⁸⁹ Kâdî İyâd, III/802.

⁹⁰ Talât Koçyiğit, *Hadis Usûlû*, Ankara, İlim Yayınlar trs, s. 59-61; Dr. Suphi es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları* (Çev: M. Yaşar Kandemir) Ankara, D. İ B. Yayınları 1981, s. 41-49.

eserinde bu konuya özel bir önem vermiştir. İlim talep etmek için Endülüs dışına çıkanlara ayrı bir başlık yapmıştır. Bu faydalı ve zor görevde bulunanların uzun bir isim listesini ve hayat hikayelerini vermiştir. el-Bâcî de bu listede geniş bir şekilde yer verilenler arasındadır⁹¹.

Aslında, Endülüs ilim mekezlerine uzak bir yer olmasına rağmen, ilmin son derece gelişmiş olması ve büyük alimlerin çıkmış olmasının en önemli sebeplerinden birisi, Endülüs'lü alimlerin bu merkezlere gidip, kendilerini yetiştirdikten sonra gelip kendi beldeleri olan Endülüs'te, ilmi faaliyet göstermeleridir. Bu olayı başlatanların başında da Medine'de İmâm Mâlik'in derslerine devam eden, Muvatta'yı ondan dinleyen, daha sonra dönüp Endülüs'te Mâlikî Mezheb'ini yayan Muvatta râvisi Yahya b. Yahya el-Leysî(ö:848/234)'dir.⁹²

el-Bâcî bu seyahatlerine 23yaşında⁹³H.426 yılında başladı⁹⁴. Aslında seyahatleri ile ilgili tafsilatlı bilgiye sahip değiliz. Elimizde Sadece hocaları, uğradığı yerler gibi bazı bilgiler mevcuttur.

1.3.1.1- Mekke

el-Bâcî, Mekke'de üç sene kaldı⁹⁵. kaldığı üç sene zarfında, o zaman Mekke'de mukim olan muhaddis Ebû Zer el-Herevî(ö:1043/435)'nin derslerine devam etti⁹⁶. Sahihi Buhârî'nin ravilerinden⁹⁷ olan Ebû Zer el-Herevî'den önemli ölçüde faydalandığı anlaşılmaktadır. Çünkü, ders aldığı sürece onun özel hizmetlerini el-Bâcî yapıyordu. Hatta, evinin günlük ihtiyaçlarını da o yerine getiriyordu⁹⁸. Ebû zer el-Herevî'den Hadis ilmini, özellikle de Buhârî'yi almış olması en tabii husustur. Bundan dolayıdır ki, Endülüs'te mevcut bulunan Buhârî

91 el-Makkarî, II/67.

92 Ahmed Emin, III/23.

93 Kâdi İyâd, III/802.

94 Makkarî, II/67.

95 Kâdi İyâd, III/802. Kâdi İyâd başta olmak üzere bütün müellifler onun Mekke'de ikamet süresini üç yıl vermişken, sadece, Muhammed Mahluf dört sene olarak vermiştir.Bkz. Muhammed Mahluf, I/120.

96 İbn Beşkûvâl, I/201.

97 M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1956, 195.

98 Kâdi İyâd, III/802.

nüshalarının çoğu el-Bâcî'nin Ebû Zer'den rivayet ettiği nüshalar teşkil etmekteydi⁹⁹.

Mekke'de bulunduğu süre içinde sadece Ebû Zer'in dersleriyle iktifa etmedi. Bilakis, Mekke'de bulunan diğer alimlerden de dersler almıştır¹⁰⁰.

İlim için yolculuk yapması yanında, gezdiği yerlerin manevi havasından faydalanma hususunda bir gayret içinde olduğu, onun dört dafa Hac yapma imkanı bulmasından anlamaktayız¹⁰¹.

1.3.1.2.- Bağdat

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin ilim için yaptığı yolculuklarındaki önemli duraklarından birisi de, o günkü ilim ve kültür merkezi durumunda olan Bağdat şehridir. Burada üç sene kalan el-Bâcî, özellikle Fıkıh ve Hadîs tahsîl etti¹⁰². Kâdî iyâd onun Bağdat'ta kaldığı süre içerisinde şehrin hadis imamlarından Hadis İlmî'ni, en büyük fakihlerinden de Fıkıh aldığını belirtiyor¹⁰³.

Bağdat'ta kaldığı süre içerisinde karşılaştığı meşhur Muhaddis Ebû Bekir Hatîb el-Bağdâdî' (ö:1070/463)yi zikretmek gerekir. Kaynaklar, Hatîb el-Bağdâdî'nin ondan Hadîs rivayet ettiği üzerinde durmaktadırlar¹⁰⁴. Makkârî, Doğu'nun Hafız'ı olarak vasıflandırdığı Hatîb el-Bağdâdî'nin el-Bâcî'den Hadîs rivayet etmiş olmasını iftihar edilecek bir durum olarak görüyor.¹⁰⁵ Hamevî de, Hatîb'in de ondan Hadîs rivayet ettiğini zikretmektedir¹⁰⁶.

Hatîb el-Bağdâdî, el-Bâcî'nin kendisi için söylediği şu şiirini rivâyet etmiştir:

إذا كنت أعلم علما يقينا بأن جميع حياتي كساعة
فلم لا أكون ضنينا بها وأجعلها في صلاح وطاعة

"Yakini bir ilimle, bütün hayatımın bir andan ibaret olduğunu bildikten sonra, neden, o an için tutumlu davranmayıp, ömrümü salah ve taatla geçirmiyeyim"¹⁰⁷?

99 Muhammed Mahluf, I/120.

100 Kâdî iyâd, I/802.

101 Makkârî, II/769.

102 İbn Ferhûn, s. 378.

103 Kâdî İyâd, III/802.

104 Zehebî, Tezkire, III/1179; Dâvûdî, I/209.

105 Makkârî, II/71.

106 Yakût, Mu'cemü'l-Üdebâ XI/248;

107 Kâdî İyâd, III/807; İbn Ferhûn, 378.

Bağdat'ta kendilerinden Hadîs dinlediği diğer hocaları arasında şunlar bulunmaktadır: İbn el-Uşârî (ö:1059/451), kendisinden üç yıl boyunca Hadîs dinlediği Hâfız Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî es-Sûrî(ö:1049/441)¹⁰⁸.

Öyle görünüyorki, el-Bâcî, ilim tahsîl etme noktasında mezheb farkı gözetmemiştir. Kendisi Mâlikî Mezhebi'ne mensub olmasına rağmen, tahsil hayatı için Mâlikî alimleri yeterli görmemiştir Diğer üç mezhebe mensub alimlerinden de ilim tahsîl etme noktasında gayret göstermiştir. Hatta, ders aldığı hocaları arasında Şîîlikle vasıflandırılanlar bile bulunmaktadır. Çünkü ders aldığı hocalarının isim listesine bakıldığında başta Şafîî ve Hanefî alimler olmak üzere Malikî olmayan alimlerin çok olduğunu görmek mümkündür. Bunlarla birlikte en az Hanbelî hocalardan istifade etmiştir.

Şafîî hocaları arasında İbn Beşkûvâl'ın "Şafîî'lerin Reîs'i" olarak vasıflandırdığı Ebû Tayyib Tâhir b. Abdillâh et-Taberî (ö:1058/450) ve usûlcü Ebû Ishâk İbrâhîm b. Alî eş-Şafîî'yi (ö:1083/456)¹⁰⁹; Hanefî hocalarından Kâdî İyâd'ın "Hanefî'lerin Reîs'i"¹¹⁰ dediği, İbn Beşkûvâl'ın da "Hanefî'lerin İmamı"¹¹¹ dediği el-Kâdî Ebû Abdillâh el-Hasan b. Alî es-Saymerî (ö:1044/436); Mâlikî hocalarından da, yine Kâdî İyâd'ın "Mâlikî'lerin İmâmı" dediği Ebû'l-Fadl b. Amrûs(ö:1060/452)'u¹¹² saymak mümkündür.

el-Bâcî'nin o günkü Bağdat'ın ilmi havasından yeteri derecede istifade ettiği görülmektedir. Meydane getirilen ilmi münazaralara katılıp, bu meclislere katılan alimlerin tartışmalarını dinleme imkanı bulmuştur.

es-Süpkî'(ö:1370/771)'nin Tabakâtü's-Şâfiyye'sinde anlattığı bir olay, onun, Bağdat'ta, nasıl bir ilmi atmosfer içinde yetiştiğini göstermektedir:

"Bağdat'ta oluşturulan munazaralara katılıp ilmî münazaralara şahid olan el-Bâcî, bununla ilgili olarak şöyle demektedir:

Bağdat'ın önemli simalarından birisinin taziyesi olduğu zaman, yakınlarındaki mescitte dost ve komşuları toplanır, taziye sahibini teselli etmek

108 Zehebî, Siyer, XVII/629.

109 İbn Beşkûvâl, I/201.

110 Kâdî İyâd, III/802.

111 İbn Beşkûvâl, I/201.

112 Kâdî İyâd, III/802.

için günlerce oturlardı. Bu toplantılarda genellikle Ku'ân-ı Kerîm okunur ve ilmi münâzaralar yapılırdı"¹¹³.

el-Bâcî'nin bizzat müşahede ettiği meclislerden bir tanesi o günkü Bağdat'ta "Şeyhu'l-Fukahâ" olarak vasıflandırılan şâfiî hocası Ebû Tayyib et-Taberî'nin eşinin vefatı üzerine oluşan taziye meclisi dolayısıyla, hanefî hocası ve hanefilerin imamı olan el-Kadi Ebû Abdillâh es-Saymerî ve taziye sahibi şâfiî Ebû Tayyib et-Taberî'nin buluşmalarıydı. Mecliste hazır bulunan talebeler, bu iki büyük alimden cemaatin dinlemesi için fikhi meselelerde konuşmalarını istediler. Fakat, bu iki alim bundan imtina edip, konuşmaları için, işi talebelerine havale ettiler. Böylece, Es-Saymerînin talebesi Ebû Abdillâh ed-Demğânî ile Ebû Tayyib'in talebesi Ebû İshâk eş-Şirâzî, fikhi konularda konuşmaya başladılar ve ilmî munakaşalarda bulundular¹¹⁴.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin Bağdat'ta bulunduğu süre içerisinde eğitimi için kimseden maddi yardım almadığı anlaşılmaktadır. Bizzat kendisi çalışarak geçimini sağlamıştır. İbn Hazm el-Endülüsî (ö:1063/456) ile olan tartışmalarında da geçeceği gibi, Bağdat'ta gece bekçiliği yapmıştır. Geceleri de o günkü sokak lambalarının ışığı altında ders çalışmıştır¹¹⁵.

1.3.1.3.- Musul

el-Bâcî, Musul'da bir sene kalmıştır¹¹⁶. Kaynaklar burada ders aldığı hoca olarak sadece, el-Kâdî Ebû Cafer es-Simnânî(ö:1052/444) ismini vermektedirler¹¹⁷. Öyle görünüyor ki, buraya sadece Kelam ve Usûl dersleri almak için gelmiştir. Kaynaklarda burası ile ilgili olarak bu zattan aldığı Kelam ve Usûl dersleri dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1.3.1.4.- Şam

Şam'da ne kadar süre kaldığı ve buradaki yaşantısı hakkında ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık. Kaynaklarda, sadece, Alî b. Mûsâ (ö:1041/433) ve diğer bazı hocalardan bahsedilmektedir¹¹⁸.

¹¹³ Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, (Tah: Abdülfettâh Muhammed el-Hulu, Mahmud Muhammed et-Tanâci) Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1918/1336, IV/245.

¹¹⁴ es-Sübki, IV/245-246.

¹¹⁵ Zehebi, Siyer, XVIII/538; Makkarî, II/77.

¹¹⁶ Kadî İyâd, III/802.

¹¹⁷ Zehebî, Siyer, XVIII/537; İbn Ferhûn, s. 378.

¹¹⁸ Yâkût, Mu'cemu'l-Üdebâ, XI/248; İbnu'l-İmâd, V/315.

1.3.1.5.- Mısır

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin ilim için yaptığı yolculuklardaki duraklarından birisi de Mısır'dır. Ancak, burada da kaldığı süre hakkında bir bilgi bulunmamakla beraber Mısır'da Ebû Muhammed b. el-Velîd'e talebelik yaptığı bilinmemektedir¹¹⁹.

1.3.1.6.- Halep

Aslında, el-Bâcî'nin Halep'te ilim tahsîl ettiği hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. İbn Ferhûn(ö:1396/799), el-Bâcî'nin Halep'te kâdılık görevinde bulunduğunu belirtiyor¹²⁰. Ne kadar süre Kadılık yaptığı hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onun Doğu'da toplam onüç sene kaldığı bilinmektedir¹²¹. Yedi senesini Hicaz, Bağdat ve Musul'da geçirdiğine göre, geriye kalan altı seneyi Şam, Halep ve Mısır'da geçirmiş olmalıdır.

Biz onun burada da ilim tahsîl edebileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak burayı bu başlık altında vermeyi uygun bulduk.

1.3.2.- Hocaları

Ebû'l-Velîd el-Bâcî, İslam coğrafyasının çoğunu gezmiş, bu gezileri ilim taleb etmek maksadıyla yapmış olduğu için, o yörelerdeki en iyi hocalardan ilim tahsîl etmeye gayret göstermiştir. Bu gayretinin bir neticesi olarak o gün için, doğunun en iyi alimlerini dinleme imkanı bulmuştur.

Bütün hocalarından geniş bir şekilde bahsetmek, çalışmamızın çerçevesini aşabilir endişesiyle, biz burada, önemli bazı hocaları hakkında kısa bilgiler verip, diğerlerinin sadece isimlerini ve vefat tarihlerini vermekle yetineceğiz.

1. Mekkî b. Ebî Tâlib¹²²

H. 355 yılında Kayrevân'da doğdu.Onun için Endülüs ve Kurtuba'ya nisbet edildiği gibi buraya da nisbet edilmiştir.. Mısır'a dafalarca ilim tahsili için gitti. Mekke'de dört sene ikamet etti. H. 392 yılında Endülüs'e gelip yerleşti.İslâmi ilimlerin hemen hepsine vakıf olmasına rağmen, onun kendisiyle meşhur olduğun ilim Kıraat İlmidir. H. 437 de vefat etti¹²³.

¹¹⁹ Kâdî İyâd, III/802.

¹²⁰ İbn Ferhûn, s. 378.

¹²¹ Kâdî İyâd, III/803.

¹²² Zehebi, Tezkire, III/1178.

¹²³ İbn el- İmâd, III/260; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabi, *Ma'rfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ala't-Tabakâti ve'l-A'sar*, Beyrut, Müessesetür-Risale 1984, I/394- 396.

Eserlerinden Bazıları:

el-Me'sûr an-Mâlik fi-Ahkâmı'l-Kur'âni ve Tefsîrih¹²⁴.

et-Tabsira fi'l-Kırâât¹²⁵.

er-Ri'âye li-Tecvîdi'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzî't-Tilâve¹²⁶.

el-Îzâh li-Nâsihi'l-Kur'âni ve Mensûhih¹²⁷.

Kitâbu't-Tabsirati fi'l-Kırâât¹²⁸.

el-Küşûf an-vucûhi'l-Kırââti ve İlelihâ¹²⁹.

Müşkilü Ğarîbi'l-Kur'ân¹³⁰.

İhtilâfü'l-Ulemâ fi'n- Nefs ve'r-Rûh¹³¹.

el-Hidâyetü ilâ Bülüĝi'n-Nihâye fi Me'ânî'l-Kur'âni'l Kerîmi ve Tefsîrihi ve Envâ'i Ulûmih¹³².

2. İbn. Müĝîs¹³³

Künyesi Ebû'l-Velîd olup, tam adı Yûnus b. Abdillâh b. Muhammed b. Müĝîs b. Muhammed b. Abdillâh'tır. İbn es-Saffâr olarak biliniyor. H. 338 yılında doğdu. Çok hocadan ders aldı. Özellikle Hadîs alanında ilmini geliştirdi. Aralarında İbn Abdilberr ve İbn Hazm'ın da bulunduğu çok talebesi vardır. Endülüs'ün çeşitli yerlerinde kâdılık görevinde bulundu. Tasavvuf ehli ve salih bir zat olarak biliniyor¹³⁴.

Eserleri:

Kitâbu Mahabetillâh¹³⁵.

Kitâbu Mustasrihîne Billah¹³⁶.

Kitâbu'l-Müteheccidîn¹³⁷.

124 İbn el-İmâd, III/261; İbn Hallikân, V/276

125 İbn Hallikân, V/275

126 İbn Hallikân, V/276.

127 İbn Hallikân, V/276

128 İbn el-İmâd, III/261; İbn Hallikân, V/275.

129 İbn Hallikân, V/276.

130 İbn Hallikân, V/276.

131 İbn Hallikân, V/276.

132 İbn el-İmâd, III/261.

133 İbn Beşkûvâl, I/201.

134 Zehebî, Siyer, XVII/569-570.

135 Zehebî, Siyer, XVII/570.

136 Zehebî, Siyer, XVII/570

137 Zehebî, Siyer, XVII/570.

3. Ebû Şâkir el-Kubrî¹³⁸, Abdülvâhid b. Muhammed et-Tücîbî, el-Bâcî'nin dayısı olan hocasıdır. Belensiye'de kâdılık görevinde bulunmuştur. 456 yılında vefat etmiştir¹³⁹.

4. Ebû Zerr el-Herevî¹⁴⁰

H. 355 yılında doğdu. Tam adı Abd b. Ahmed b Muhammed b. Abdillâh b. Ğafîr el-Ensârî el-Herevî olup, İbn es-Semâk olarak bilinmektedir¹⁴¹. İlim tahsîli özellikle de Hadîs talebi için Belh, Merv, Serahs, Basra, Bağdat, Şam, Mekke gibi ilim merkezlerine yolculuklarda bulundu¹⁴². Mekke'ye geldikten sonra, hicri 434 olan vefat tarihine kadar burada ikâmet etmiştir¹⁴³. Çok hocaları olmasına rağmen İmâm Buhârî'nin talebesi ve râvisi Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî'nin üç talebesinden Sahihu'l-Buhârîyi dinlemiş olmasıdır. Bu üç râvî Ebû İshâk İbrâhîm b. Ahmed el-Müstemlî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Hamûyat es-Serahsî ve Ebû'l-Heysem Muhammed b. Mekkî Kuşmayhanî'dir. Ebû Zerr bu üç rivayeti bir nüshada birleştirerek, kendi adıyla anılan bir rivâyet ortaya koymuştur¹⁴⁴. Yine hadîşçiliği açısından önemli diğer bir hocası, ed-Dârekutnî'dir¹⁴⁵. İcazet yoluyla İbn Abdilberr ve Hâtîb el-Bağdâdî kendisinden Hadîs rivâyet etmişlerdir¹⁴⁶.

Eserlerinden Bazıları:

Mu'cem¹⁴⁷.

Müstehrac alâ Sahihayn¹⁴⁸.

Müstedrek alâ Sahihayn¹⁴⁹.

Delâilü'n-Nübüvet¹⁵⁰.

138 Kâdî İyâd, III/802.

139 İbn el-İmâd, III/298.

140 İbn Hallikân, II/408.

141 Zehebî, Tezkire, III/103.

142 Makkarî, II/70.

143 İbn Kesîr, el-Bidâye, XII/54.

144 Sezgin, Buhârî'nin kaynakları, 178,179,181.

145 Makkarî, II/70.

146 Zehebî, Tezkire, III/1104.

147 Makkarî, II/70.

148 Makkarî, II/70.

149 Zehebî, Tezkire, III/1106.

150 Zehebî, Tezkire, III/1106.

- Kitâbu Fedâilî'l-Kur'ân¹⁵¹.
 Kitâbü's-Sünneti ve's-Sıfât¹⁵².
 Kitâbu Şehâdeti'z-Zûr¹⁵³.
 Kitâbü'd-Duâ¹⁵⁴.
 Mesânîdü'l-Muvatta¹⁵⁵.
 Kerâmâtü'l-Evliyâ¹⁵⁶.

5. İbn Sahr¹⁵⁷

Ebû'l-Hasan Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Sahr el-Ezdî, Hadîs talebi için Mısır, Hicâz ve yemen'e yoculuklarda bulunmuştur.. H. 443 yılında vefat etti. Eser olarak bir Sünen'inden bahsedilmektedir¹⁵⁸.

6. es-Saymerî¹⁵⁹

Ebû Abdillâh el- Hasan b. Alî b. Muhammed es Saymerî, el- Bâcî'nin hanefî hocasıdır. Dârekutnî'den hadis dinlemiştir. Hatîb el-Bağdadî de ondan hadis rivâyet etmiştir. H. 436 yılında vefât etmiştir¹⁶⁰.

7. es-Sûrî¹⁶¹

Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Abdillâh b. Muhammed eş-Şâmî, es-Sûrî, H.376 veya 377 yılında doğmuştur. Özellikle hadis alanında otoriter olarak kabul edilmektedir. Şam'dan Bağdât'a gelmiş ve vefâtına kadar Bağdât'ta kalmıştır. el-Bâcî, Fıraku'l-Fukahâ'sında¹⁶² güçlü hafızasına işaretle onun şöyle dediğini yazmaktadır:"Dilediğiniz hadisin senedini getirin, size metnini okuyayım; veya, dilediğiniz hadisin metnini okuyun, size senedini söyleyeyim."

-
- 151 Zehebi, Siyer, XVII/560.
 152 Zehebi, Tezkire, III/1106.
 153 Zehebi, Siyer, XVII/560.
 154 Zehebi, Tezkire, III/1106.
 155 Zehebi, Siyer, XVII/560.
 156 Zehebi, Siyer, XVII/560.
 157 Kâdî İyâd, III/802.
 158 Zehebi Siyer, XVII/638.
 159 Kâdî İyâd, III/802.
 160 İbn el-İmâd, III/256; Zehebî, Siyer, XVII/617.
 161 İbn Beşkuvâl, I201.
 162 Zehebî, Siyer, XVII/629.

Çok sayıda hocadan ders alan ve talebesi olan es-Sûrî, H. 441 yılında vefât etmiştir¹⁶³.

8. Ebû Tayyib et-Taberî¹⁶⁴

Âhir b. Abdillâh b. Tâhir b. Ömer, H. 348 yılında Amül'de doğdu. İlim talebi için Cürcân Nîsâbûr ve son olarak Bağdât'a gitti ve oraya yerleşti. Dârekutnî ve pek çok hocadan ders aldı. H. 450 yılında 102 yaşında vefat etti¹⁶⁵. Eserleri arasında şunu sayabiliriz:

Şerhu Muhtasarı'l-Müzenî¹⁶⁶.

9. Ebû İshâk eş-Şîrâzî¹⁶⁷

Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf el- Firûzâbâdî eş-Şîrâzî, H. 393 yılında Fîyrûzâbâd' ta doğdu. el-Bâcî'nin şâfiî hocalarındandır. Şîrâz, Basra, Nîsabûr ve son olarak Bağdât'a yolculuklarda bulundu. Nizâmiye Medrese'sinde vefâtına kadar ders verdi. Zâhid bir kişiliği vardı. Kendisinden şu söz nakledilir: "Aleyhimize delil olacak ilimden Allâh'a sığınırız." H. 476 yılında Bağdât'a vefat etti¹⁶⁸.

Eserlerinden Bazıları

el-Mühezzeb fi'l-Mezheb¹⁶⁹.

et-Tenbîh¹⁷⁰.

en-Nüket¹⁷¹.

el-Lüme' fi Usûl'l-Fıkıh¹⁷².

Şerhu'l-Lüme'¹⁷³.

el-Me'ûne fi'l-Cedel¹⁷⁴.

163 Zehebi, Siyer, XVII/627-631.

164 Kâdi İyad, III/802.

165 es-Safedî, XII/85.

166 Zehebî, Siyer, XVII/671.

167 İbn Beşkûvâl, I/201.

168 Zehebi Siyer, XVIII/452-464

169 es-Safedî, I/29; Zehebî, Siyer, XVIII/462. Şâfiî fikhında önemli eserlerden olup, ona pek çok şerhler yazılmıştır. En önemlisi Ebû Zekeriyâ en-Nevevî'nin yazdığı el-Mecmû' adlı şerhtir.

170 es-Sübki, IV/215; Zehebi siyer, XVIII/462.

171 es-Sübki, IV/215; es-Safedî, I/29

172 es-Safedî, I/29; Zehebi Siyer, XVIII/462.

173 Zehebi, Siyer, XVIII/462.

174 Zehebî, Siyer, XVIII/462.

el-Mulahhas fî Usûli'l-Fıkıh¹⁷⁵.

Nushu Ehli'l-İlm¹⁷⁶.

Tabakâtü'l-Fukahâ¹⁷⁷.

et-Tefsira fî usûlü'l-Fıkıh¹⁷⁸.

10. el-Uşârî¹⁷⁹

Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. el-Feth el-Uşârî, el-Bâcî'nin Hanbelî hocasıdır. Dârekutnî'den Hadıs dinledi. H. 336 yılında doğdu. 451 yılında vefat etti¹⁸⁰.

11. İbn Amrûs¹⁸¹

Ebû'l Fadl Muhammed b. Ubeydillah b. Ahmed b. Muhammed b. Amrûs, mâlikî hocasıdır. Hatîb el-Bağdadî ondan hadıs rivâyet etmiştir. 372 yılında doğdu. 452 yılında vefat etti¹⁸².

12. İbn es-Sevvâk¹⁸³, Muhammed b. Muhammed b. Osman el-Bağdâdî 80 yaşında 440 yılında vefat etmiştir¹⁸⁴.

13. el-Atîkî¹⁸⁵, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Mansûr 361 yılında doğdu. 441 yılında vefat etti. Mustahrac alâ Sahîhayn adlı bir eseri vardır¹⁸⁶.

14. İbn Ğaylân¹⁸⁷, Ebû Talib Muhammed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ğaylân, 474 yılında doğdu. Başta Hatîb olmak üzere çok sayıda kimseye Hadıs rivayet etti. 440 yılında vefât etti¹⁸⁸.

175 Zehebî, Siyer, XVIII/462

176 es-Subkî, IV/215.

177 es-Sübki, IV/215.

178 es-Safedî, I/29

179 Kadî İyâd, III/802.

180 İbn Kesîr, el-Bidâye, XII/90; Zehebî, Siyer, XVIII/48-51

181 İbn Ferhûn, s. 378

182 Zehebî, Siyer, XVIII/83-84.

183 Kadî İyâd, III/802.

184 Zehebî Siyer, XVII/622

185 İbn Beşkûvâl, I/201.

186 Zehebî, Siyer, XVII/602.

187 İbn el-İmâd, V/315.

188 Zehebî, Siyer, XVII/598-570.

15. et-Tenûhî¹⁸⁹, Ebû'l-Kasım Alî b. el-Kâdî Ebî Alî el Muhassin b. Alî et-Tenûhî, Basra'da 365 sesinde doğdu.et-Tuvâlat adlı bir eseri vardır. 447 senesinde vefat etti¹⁹⁰.

16. ed-Dâmeğânî¹⁹¹, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed b.Hasan b. Abdilvahhâb, el-Bacî'nin Hanefî hocalarındandır. Horasan ve Bağdât'ta Fıkıh tahsil etti. Hocaları arasında Ebû'l-Hasan Ahmed b . Muhammed el-Kudûrî de bulunmaktadır. 398 yılında doğdu. 478 yılında vefât etti. Zehebî, ed-Dâmeğânî'nin önce evine defnedildiğini daha sonra İmâm Ebû Hanife yanına nakledildiğini haber vermektedir¹⁹².

17. el-Bermekî,Ebû İshâk, İbrâhîm b. Ömer b. Ahmed b. İbrâhîm, el-Bâcî'nin hanbelî hocasıdır. 445 yılında vefât etti¹⁹³.

18. et-Tanâcîrî, Ebû'l-Ferec el-Huseyn b. Alî b. Abdillâh ö.439¹⁹⁴.

19. es-Semnânî¹⁹⁵, Ebû Cafer, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, Eş'arî büyüklerinden olup Bakillanî'den Kelâm İlmini tahsîl etmiştir. el-Bâcî'nin Musul'daki hocasıdır. Kendisinden Kelam İlmini almıştır. 83 yaşında 444 yılında Musul'da vefât etmiştir¹⁹⁶.

20.İbn es-Simsâr¹⁹⁷, Ebû'l-Hasan, Alî b. Mûsâ b. el-Hüseyn, el-Bacî'nin Şam'daki hocasıdır. Büyük bir hadîs alimi ve onun hocası olmasına rağmen el-Bâcî, onun hakkında Şîlik iddiasında bulunuyor. Zehebî bu iddiayı nakleder fakat onun, o günkü siyasi şartların zorlaması neticesinde böyle görünmek zorunda kaldığını belirtiyor ve onun büyük bir muhaddis olduğunu eklemektedir. 90 yaşında 433 yılında vefat etti¹⁹⁸.

189 Kâdî, İyâd, III/802.

190 Zehebî, Siyer, XVII/7649-601.

191 Kadı İyâd, III/802.

192 İbn el-İmâd, III/372; Zehebî, Siyer, XVIII/485-488.

193 Kâdî İyâd, III/802; İbn el-İmâd, III/273.

194 Kadı İyâd, künyesini Ebû'l-Fadl olarak vermektedir. Bkz. Kâdî İyâd, III/802; Zehebî, Siyer, XVII/618.

195 Kâdî İyâd, III/802.

196 Zehebî, Siyer, XVII/652-653

197 Kadı İyâd, III/802.

198 Zehebî, Siyer, XVII/506.

21. İbn et-Tubeyz¹⁹⁹, Ebû'l-Kâsım, Abdurrahmân b. Abdilazîz b. Ahmed, el-Bâcî'nin Şam'daki hocasıdır. Onun hakkında da Şîlik iddiası vardır. 431 yılında vefat etti.²⁰⁰

22. Ebû Muhammed Abdullâh b. el-Velîd el-Endülüsî²⁰¹, el-Bâcî'nin Mısır'daki hocasıdır. 448 yılında vefât etti²⁰².

23. Ebû'l-Hasan, Muhammed b Abdilvâhid b. Zevci'l- Hurre ö.442²⁰³.

1.4.- Endülüs'e Dönmesi

Ebû'l-Velîd el-Bacî'nin, ilim için yaptığı bu yolculukları çok iyi değerlendirdiği gerçeği ile birlikte, gittiği yerlerde arkasında güzel intibalar bırakarak oraları terk ettiği anlaşılmaktadır. Kâdî İyâd, bu yolculuklar neticesinde el-Bâcî'nin Doğu'da da Endülüs'te de değerinin yüceldiğini bildirmektedir²⁰⁴. el-Bâcî'nin talebelerinden biri olan İbn Sükre de bunu teyid edecek bir olay anlatmaktadır:

"Ben Bağdat'ta iken Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin oğlu Ebû'l-Kâsım, Bağdat'a geldi. Onu, daha önce el-Bâcî ile sohbeti bulunan hocamız eş-Şâmî'ye götürdüm. Hocamıza "Bu Endülüs şeyhi'nin oğludur." şeklinde tanıştırdığım zaman, "el-Bacî'nin oğlu olmalıdır" dedi. Ben "evet" deyince, kalkıp onu öptü" ²⁰⁵.

el-Bacî, İslâm Alemi'nin en önemli ilim merkezlerinde ve dönemin en büyük hocalarından aldığı ilimle 13 sene kaldığı Doğu İslâm ülkelerini bırakarak memleketine dönmüştür²⁰⁶.

Endülüs'e döndükten sonraki hayatı ile ilgili birkaç önemli olay dışında kaynaklarda açık bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Bununla birlikte el-Bâcî'nin elde ettiği ilmi, ders halkalarıyla Endülüs'e yaymış olması tabii karşılanması gerekir. Yine ders verdiği bu sıralarda maddi sıkıntılar içerisinde olduğu ve el emeği ile geçindiği anlaşılmaktadır

Bu hususta Kâdî İyâd şunu aktarmaktadır:

199 İbn el-İmâd, V/315.

200 İbn el-İmâd, III/248; Zehebî, Siyer, XVII/497-499.

201 Kâdî İyâd, III/802.

202 İbn el-İmâd, III/277.

203 Kâdî İyâd, III/802; İbn el-İmâd, III/269.

204 Kâdî İyâd, III/803.

205 Makkarî, II/67.

206 Dâvûdî, I/209.

"el-Bâcî, Endülüs'e döndükten sonra maddi bakımdan sıkıntılar içerisindeydi. Bunun için altın işlemeciliği yapıyordu. Bu hususta onun sika bir talebesi bana şunu anlattı:" Bize kırâat için geldiği zaman ellerinde çekiç izleri vardı" ²⁰⁷.

Bu derslerin muhtevası hakkında açık bilgilere sahip olmamakla beraber, onun Endülüs'teki Sahîhu'l-Buhârî nüshalarının ravisi olarak bu önemli hadis kitabının, derslerinin büyük bir bölümünü teşkil ettiği kanaatındayız. İlerde anlatılacağı gibi onun Sahîhu'l-Buhârî'de geçen Hudeybiye Antlaşması ile ilgili hadîsi ders halkasında okuması neticesinde başına gelen olaylar bizim kanaatimizi teyid etmektedir.

Bundan sonra yavaş yavaş el-Bâcî'nin Endülüste yeteri kadar tanınmaya başlandığı anlaşılmaktadır²⁰⁸.

Yine onun dönüşünden ve memleketinde ilmi durumu yeteri kadar bilindikten sonra Endülüs'ün çeşitli yerlerinde kadılık görevinde bulunduğu bilinmektedir. Onun Endülüs'e dönmeden önce Haleb'te de kâdılık görevinde bulunduğu daha önce belirtmiştik. Fakat, Endülüs'te bu görevi yaptığı yerler ve süresi hakkında kaynaklarda tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır.

Onun yaptığı kâdılık görevi için, çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Bunlardan Zehebî, "Endülüs'ün çeşitli yerlerinde"²⁰⁹ İbn Kesîr, "Crada (Endülüs'te)"²¹⁰ Zirikî de "Endülüs'ün çeşitli taraflarında"²¹¹ tabirleri ile kâdılık yaptığını belirtmişlerdir. Kâdî İyad ise, kâdılık yaptığı yerlerden birisinin ismini vererek şöyle demiştir:

"Kendi değerine nisbeten küçük sayılabilecek Uryule gibi Endülüs'ün bazı yerlerine kadılık yaptı"²¹². Kaynaklarda daha detaylı bir bilgi bulunmamakla birlikte, biz, onun Endülüs'teki mevkiine bakarak onun, memleketinde etkili bir şekilde kâdılık yaptığını düşünmekteyiz. Bundan dolayıdır ki, kendisine "el-Kâdî" nisbeti verilmiştir.

207 Kâdî İyâd, III/804.

208 Kadî İyad, III/804.

209 Zehebî, Tezkire III/1178.

210 İbn Kesîr, el-Bidâye, XII/130.

211 Hayruddîn ez-Zirikî, *el-A'lâm*, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melayin 1989, III/125.

212 Kadî İyâd, III/805.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin Doğu'ya yaptığı yolculuklardan sonra, Endülüs'e dönmesi hususunda en önemli olaylardan birisi şu olsa gerekir:

Doğu'da elde ettiği kültür birikimini, memleketine naklederek, böylece, nisbeten İslam kültür merkezlerine coğrafi olarak uzak bulunan Endülüs'te İslami İlimler'in gelişmesine vesile olanlardan olmuştur. Yine, seyahatlerinin neticelerden birisi de, daha önce Evzâî Mezhebi'ne sonra da Mâlikî Mezhebi'ne mesub olan Endülüs Ehli'nin, Hanefî Mezhebi'ni bilmiyor olması ve el-Bacî'nin dönüşünden sonra Hanefî Mezhebî ile tanışmalarıdır.

İbn Haldûn((ö:1406/808) bu hususta Mukaddime'sinde şunları kaydetmektedir:

"Hanefî mezhebi'ne mesub olanlar Mağrib'te sayıca çok az durumdaydılar. Doğu'ya yaptıkları ilim yolculuklarından sonra, Hanefî Mezhebi'ni onlara ilk tanıtanlar Kâdî İbn el-Arabî(ö:1148/536) ve Ebû'l Velîd el-Bâcî olmuşlardır²¹³".

el-Bâcî, İbn el-Arabî(ö:1148/536)'den önce bu seyahatlerini gerçekleştirmiş ve dönem bakımından ondan öncedir. Dolayısıyla, bu görüşü, "Hanefî mezhebini Endülüs'te ilk tanıtan el-Bâcî olmuştur." Şeklinde söylemek, el-Bâcî hakkında mubalağalı bir değerlendirme olmamasını gerektirir. Ayrıca, Abdülmecîd Türkî, Endülüs'e Eş'ârî Kelâmî'nin girmesinde el-Bâcî'nin büyük bir paya sahip olduğunu belirtmektedir.²¹⁴

1.5.- İbn Hazm İle Olan Tartışmaları

Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin hayatından bahseden kaynaklarda yer alan önemli olaylardan birisi İbn Hazm ile olan tartışmalarıdır. Maalesef, bu tartışmaların muhtevası yazıya geçirilmiş olsa da bize kadar ulaşmamıştır. Dolayısıyla, el-Bâcî'nin hayatına yer veren Tabakât Müellifleri, bu tartışmaların içeriği ile ilgili çok az bilgi nakletmişlerdir. Aslında, bu tartışmaları bizzat kaleme alan el-Bâcî'nin kendisi olmuştur. el-Bâcî bu tartışmaları ve fukahâ ile ilgili tesbitlerini Fıraku'l-Fukahâ adını verdiği kitapta toplamıştır²¹⁵. Ama, henüz bu kitabın nüshalarına tesadüf edilmemiştir. Tabakât Müelliflerinin, bu tartışmalara ait

²¹³ Abdürrahman b. Muhammed b.Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, Beyrut, Mektebetu Lübnan 1992, III/6; Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı 1988, II/99.

²¹⁴ Türkî, s. 58.

²¹⁵ Kâdi İyâd, III/805.

detayları vermemelerin sebeplerinden biri, el-Bâcî'nin işaret edilen kitabına atıfta bulunmak suretiyle yetinmeleri²¹⁶ ve konuyu uzatmak istememeleridir.

Tartışmaların, el-Bâcî'nin Endülüs'e döndükten sonra meydana geldiği kesindir²¹⁷. Yine bu tartışmaların Meyuruka adasında yapıldığı da kesindir²¹⁸. Bu tartışmaların Mayuruka Adasının o günkü valisi İbn Reşîk'in gözetiminde yapıldığı da bilinmektedir²¹⁹.

Kaynaklar, el-Bâcî'nin İbn Hazm ile olan tartışmasının şöyle cerayan ettiğini kaydediyorlar:

el-Bacî, Endülüs'e ulaşınca, İbn Hazm, Mâlikî Mehebi'nden Zâhirî Mezhebi'ne intisab etmişti²²⁰. Zâhirî Mezhebi'ne intisab ettikten sonra, Endülüs'te yeni mezhebini yaymaya başladı. İbn Hazm, büyük bir alim ve çok zeki bir şahsiyete sahip, özellikle Cedel İlmî'ni bilen biriydi²²¹. Cedel İlmî, Endülüs Alimleri arasında pek gelişmediği için, kimse onula tartışmaya yanaşmıyordu²²². Dolayısıyla, rahatlıkla mezhebine halktan taraftar bulmaya başlamıştı. Özellikle, o gün ikamet ettiği Mayuruka adasında Zâhirî Mezhebi taraftar kazanmaya başlamıştı²²³.

el-Bâcî, gittiği, Doğu'daki ilim merkezlerinde elde ettiği büyük bir ilimle Endülüs'e dönmüştü. Bağdat'ta eş-Şirâzi'nin derslerine devam ederek, Kâdî İyâd'ın Endülüs alimlerin yabancı olduğunu belirttiği nazar ilmini tahsîl etti. Bağdat'ta meydana gelen ilmi münazaralara bizzat iştirak etmişti. Ayrıca, Musul'da kaldığı bir sene içerisinde bazılarının Kelâm²²⁴, bazılarının da Fıkıh²²⁵ dediği ilmi es-Semnânî'den tahsil etmişti. Ama ed-Dâvudî, Musul'da tahsîl ettiği ilminin nev'i için "Akliyât"²²⁶ tabirini kullanmıştır ki, bu, bizce önemlidir. el-

216 Kâdî İyâd, III/805.

217 İbn Ferhûn, s. 379.

218 Zehabi, Tezkire, III/1181.

219 Türkî, s. 19.

220 Makkari, II/78.

221 Türkî, s. 59.

222 Kâdî İyâd, III/805.

223 Makkari, II/78.

224 Yakut, Mu'cemü'l-Üdebâ, XI/248.

225 İbn Beşkûvâl, I/201.

226 ed-Dâvudî, I/209.

Bâcî, böyle bir ilmi birikim kazanarak döndüğü memleketi olan Endülüs'te İbn Hazm ile tartışmıştır.

Bu tartışmalar geniş bir halk kitesinin önünde meydana geliyordu. el-Bâcî, İbn Hazm'a üstünlük kurduğu zaman, halk, tekbir ve tehlil getiriyordu²²⁷.

Ahmed Emin, bu tartışmalarda bazen el-Bâcî'nin, bazen de İbn Hazm üstünlük kurduğunu iddia etmiştir²²⁸.

Ancak, tartışmaların sonucuna bakıldığı zaman, el-Bâcî'nin üstün geldiği ortaya çıkmaktadır.. Çünkü, bu tartışmaların neticesinde İbn Hazm, Mayuruka adasından çıkmaya mecbur kalmıştır ve ömrünün geri kalan kısmını sıkıntılar içerisinde geçirmiştir²²⁹. Eğer, İbn Hazm mensubu bulunduğu Zâhiri mezhebini tutarlı bir şekilde mudafaa etmiş olsaydı; adayı terk etmek zorunda kalmayacağı gibi, mezhebine daha çok taraftar bulması gerekirdi. Yine ilgili bütün tabakât kitaplarında, el-Bâcî'nin Endülüs'e geldiği zaman, İbn Hazm'ın özellikle ilimde fazla bir derinliğe sahip olmayanlardan kendisine epey taraftar bulduğu yazılmaktadır.

Zehebî, bu tartışmaların neticesinde, İbn Hazm'ın Zâhirilikle ilgili fikirlerin batıl olduğu ortaya çıktı demektedir²³⁰.

Böylece, el-Bâcî, Endülüs'te Zâhiri Mezhebi'nin yayılmasının önlenmesinde büyük bir pay sahibi olmuştur.

el-Bâcî ile İbn Hazm arasında cereyan eden tartışmalarla ilgili olarak el-Bâcî'nin kitaplarının bir kısmını tahkik eden Dr. Abdülmecîd Türkî Fransızca güzel bir eser telif etmiştir. Eserin orjinal ismi:

*"Polémiques Entre Ibn Hazm et Bagı Sur Les Principes de la Loi Musulmane Essai sur le Littéralisme Zahirite et la Finalité Malikite"*dir²³¹.

Eser, Dr. Abdussabûr Şahin tarafından *Munâzarât fi-Usûli's-Şerâti'l-İslamiyye Beyne İbn Hazm ve'l-Bâcî* adıyla arapçaya çevrilmiştir.

Dr. Abdülmecîd Türkî, haklı bir şekilde bu tartışmaların içeriği ile ilgili olarak kitaplarda gerekli tafsilatın bulunmadığından şikayet ediyor. Bundan

227 Ahmed Emin, III/59.

228 Ahmed Emin, a.y.

229 Kâdî İyâd, III/805.

230 Zehebî, Tezkire, III/1181.

231 Bu eser 1977 yılında eş-Şeriketu'l-Vataniyye li'n-Neşr ve't-Tevzi' tarafından Cezayirde yayınlanmıştır.

dolayı tartışmaların içeriğini zor da olsa, tahmin etmek zorunda kaldığını belirtmektedir²³². Bu tahminin sıradan bir tahmin olmadığını ilmi usuller içerisinde yapıldığını da belirtmek lazım. Bu hususta el-Bâcî ve İbn Hazm'ın tartışmaların içeriğini yansıtabilecek yazılmış ilgili kitaplarına dayanarak, bunun hangi konularda olabileceğini öngörmüş ve birbirlerine muhalif olan görüşleri ortaya koymuştur.

Türkî, bu çalışmasında İbn Hazm'ın şu eserlerinden yola çıkmıştır:

el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkam, Merâtibu'l-İcmâ' fi'l-İbâdât ve'l-Muâmalât ve'l-İ'tikâdât, el-Muhallâ fi'l-Fıkhı'z-Zâhirî, el-İrâb an'l-Hîreti ve'l-İltibâs, Mulahhasu İbtâli'l-Kıyâsi ve'r-Re'yi ve'l-İstihâni ve't-Taklîdi ve't-Ta'lîli²³³.

el-Bâcî'nin ise, şu eserlerine dayanmıştır:

İhkâmü'l-Fusûl fi Ahkâmı'l-Usûl, el-İşârât, el-Minhâc fi Tertîbi'l-Hicâc, Risâle fi'l-Hudûd²³⁴.

Türkî'nin söz konusu kitabı beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, el-Bâcî ve İbn Hazm'ın tartışmaları ile ilgili bir takdim ve onların tartışmalarına kadar geçen tartışmaların bir tarihi seyri yazılmıştır.

İkinci Bölümde, Kur'ân ve Sünnet ile ilgili olarak aralarında ihtilâflı konuları ortaya çıkarmaya çalışmıştır.. Buna bağlı olarak, iki hadîs arasında taâruz ve nesh meselesi, hadîs rivâyet meselesini, sünnet ve hadîs, hadîs ve Medine ehli'nin amelinin usûl açısından değeri, ahad Haber, Mursel Hadis, hadîs arz ve tahammul yollarından icâze ve ihtilâfu'l-hadîs konularını incelemiştir.

Üçüncü bölümde İcmâ konusunu, Dördüncü bölümde Kıyas konusunu incelemiştir. Beşinci Bölümde, İbn Hazm ve el-Bâcî'den sonra, günümüze kadar meydana gelen usûl ile ilgili tartışmaların tarihi gelişimini incelemiştir.

Bu konuyla ilgili olarak, Makkari'nin aktardığı İbn Hazm ve el-Bâcî arasında geçen bir konuşmayı aktararak konuya son vereceğiz:

Tartışmaları sırasında el-Bâcî, İbn Hazm'a şöyle söyler:

"İlim taleb etme hususunda, benim gösterdiğim gayret, senin gösterdiğin gayretten çok daha fazladır. Ben bu ilmi, uykusuz kalarak, gece yanan sokak

232 Türkî, s. 19.

233 Türkî, a.y.

234 Türkî, a.y.

lambalarının altında çalışarak elde ettim. Fakat, sen, ilmimi devamlı etrafından destek görerek, altından yapmış kandillerin ışığı altında elde ettin."

İbn Hazm el-Bâcî'ye şöyle cevap verir:

"Bu söylediğin benim değil, senin aleyhine delildir. Çünkü, sen, benim durumum gibi bir duruma gelmen için ilim talebinde bulundun. Ama, ben, senin bildiğin ve söylediğin bir durumda iken, ilim talebinde bulundum ki, bütün gayem, ilmin Dünya ve Ahiret değerini yüceltmektir"²³⁵.

Konuyu, İbn Hazm'ın el-Bâcî ile ilgili kanaatini belirten bir cümlesi ile bitirmek istiyoruz:

Kâdî Abdülvahhâb'tan sonra, Malikî Mezhebi'ne mensub olarak hiç bir alim yetişmemiş olsaydı, Ebû'l-Velîd el-Bâcî, onlara yeterdi²³⁶.

1.6.- Endülüs'ün Birliği İçin Çabaları

Endülüs Emevileri'nin dönemi sona erip, kısa süren Âmirî döneminden sonra, Endülüs'te siyasi bütünlük bozulmuş, Mülükü't-Tavâif adı verilen, her grup veya şehrin kendilerini bağımsız bir devlet statüsünde gördükleri ve bunun neticesi olarak da, siyasi istikrarsızlığın, Endülüs'e hakim olduğu bir dönem başlamıştı²³⁷.

Endülüs'ü bu siyasi karışıklıktan kurtarmak, özellikle de Fransızların Endülüs Müslümanlarına yönelik düşmanlıklarına karşı halkı ve yönetici durumunda olanları uyarmak ve Müslümanların tekrar siyasi bütünlüğünü elde etmek için, bir çok Endülüs alimi bu hususta gayret göstermiştir. Bunlar arasında, Ebû'l-Hazm Cehver b. Muhammed b. Cehver, İbn Hazm el-Endülüsî, Muhaddis Ebu Hafs Ömer b. Hasan el-Hûzenî, İbn Ebî Rendeka Ebû Bekir Muhammed b. Velîd et-Tartûşî ve bazı edib ve şairlerin bulunduğu bilinmektedir²³⁸.

Endülüs'ün birliği için çalışanların başında ise, el-Kâdî Ebû'l-Velîd el-Bâcî geldiği²³⁹ bilinmekle beraber, kaynaklarda, el-Bâcî'nin bu faaliyeti ile ilgili tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır.

²³⁵ Makkari, II/77.

²³⁶ Makkari, II/78.

²³⁷ el-İbârî, s. 255.

²³⁸ el-Haccî, s. 344-354.

²³⁹ el-Haccî, 336,

el-Bâcî'nin bu faaliyete ne zaman başladı? Bu görevi yapmaya bazı resmi yetkililerin tavsiyesi üzerine mi karar verdi? Yoksa, bu faaliyetlerine kendi kendisine mi karar verdi? İşte, kaynaklarda, bu soruların bazılarına verilecek net cevaplar bulunmamakla beraber, dağınık bir şekilde bir takım bilgiler bulunmaktadır.

el-Bâcînin Doğu'dan Endülüs'e döndükten sonra bu faaliyetlerine başladığı kesindir:

"Doğu'dan onüç sene sonra döndüğü zaman, Endülüs'ü Mülükü't-Tavâif arasında parçalanmış ve çeşitli hiziplere ayrılmış olarak buldu. Onların arasını bulmak için gayret etti" ²⁴⁰.

Ama, onun Endülüs'e geldikten sonra, tedrisat ile uğraşması ve ilimde olan derinliğinin memleketinde hakkıyla bilindikten sonra, bu faaliyete girişmiş olması akla uygun gelmektedir. İbn Hazm ile olan tartışması ona daha büyük bir ün kazandırmış olmalıdır. Böylece el-Bâcî, bunu ilmi bir şahsiyetle yapmıştır ki, bunun daha etkili olacağı da muhakkaktır.

Yine Makkarî, onun Endülüs'e geldikten sonraki durumu için şunları söylemektedir:

"Endülüs'e döndükten sonra, ilmi yayıldı, Maddi durumu düzeldi, makamı yükseldi, gelen gideni çoğaldı. Vefat ettiği zaman, çok geniş malı vardı. Melikler için elçilik görevinde bulunurdu"²⁴¹.

el-Bâcî'nin bu faaliyeti için Endülüs'ün çeşitli şehirlerini dolaştığı anlaşılmaktadır. Kâdî İyâd bunu belirtmektedir:

"Ebû'l- Velîd'in sık sık dolaştığı yerler, Sarakusta, Belensiye, Mersiye, ve Dâniye şehirleridir"²⁴².

Kâdî İyâd'ın bu ifadesinden anlaşıldığı üzere, bu şehirler el-Bâcî'nin en çok dolaştığı yerlerdir. Demek ki dolaştığı başka şehirler de bulunmaktaydı. onun Mayiruka adasında İbn Hazm ile tartıştığı bilinmektedir. Aynı şekilde onun doğduğu şehir olan Batalyus'la çok iyi ilişkilerinin olduğu bilinmektedir²⁴³.

²⁴⁰ Makkarî, II/77.

²⁴¹ Makkarî, II/77.

²⁴² Kâdî İyâd, III/803.

²⁴³ Makkarî, II/74.

Meriye'yi de dolaşmıştır. Çünkü Kaynaklar onun vefât yeri olarak burasını vermektedirler²⁴⁴.

Kâdî İyâd, onun Meriye'ye Endülüs emirlerinin elçisi olarak, müslümanları birliğe teşvik etmek için geldiğini ve orada vefât ettiğini belirtmektedir²⁴⁵.

el-Bâcî, dolaştığı bu merkezlerde, birbirleriyle boğuşan, savaştan ve birbirlerine karşı Hıristiyanlardan yardım istiyecek kadar, birbirlerine düşman olan Tavâif Mülükleri'nin birliği için çalışmıştır²⁴⁶.

el-Haccî bununla ilgili olarak özetle şunları söylemektedir:

"el-Bâcî, dolaştığı bu yerlerde, Kur'ânı Kerîm'den:

وأطيعوا الله ورسوله ولا تنازعوا فتفشلوا وتذهب ريحكم واصبروا ان الله مع الصابرين

"Allah'a ve Peygamberine itaat edin; çekişmeyin yoksa korkar başarısızlığa düşersiniz ve kuvvetiniz gider. Sabredin, doğrusu Allah sabredenlerle beraberdir"²⁴⁷.

Bu ve bezeri ayetleri okuyarak, Endülüs halkını ortaya çıkmış bu kötü durumdan kurtulmaya davet etti. Özellikle camilerde ve derslerinde okuttuğu Sahîhu'l-Buhârî'deki Hadislerle de, Müslümanların bozulan siyasi birliğin temini için halkı ve melikleri teşvik etmeye çalıştı²⁴⁸.

el-Bâcî, bütün bunları yaparken, Tavâif Melikleri ile diyalog içinde olduğu, onlarla iyi ilişkiler içinde olduğu ve Meliklerin de ona güven duydukları anlaşılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Melikler aralarında el-Bâcî'yi elçi olarak görevlendirmişlerdir. İbn Ferhûn, bu hususta "el-Bâcî'nin Meliklere yakın olduğunu" bildirmektedir. Yine, İbn Ferhûn şunu söylemektedir:

"Meliklerin kendi aralarındaki haberleşmelerini, el-Bâcî sağlıyordu. onların el-Bâcî'ye sonsuz ikramı vardı"²⁴⁹. Makkaride aynı hususu özellikle belirtmiştir²⁵⁰.

244 İbn Hallikân, II/409.

245 Kâdî İyâd, III/808; el-Haccî, s. 343.

246 Nasrullâh, s. 62.

247 Enfal, 10/46.

248 el-Haccî, s. 343.

249 İbn Ferhûn, s. 379.

250 Makkari, II/72,77.

Kâdî İyâd da el-Bâcî'nin devlet ricali ilgili munasebetlerini şöyle açıklamaktadır:

"el-Bâcî, Endülüse geldikten sonra, ilmi durumu bilindi ve gerek kendisi ve gerekse eserleri şöhret kazandı. Endülüs'te makamı. Melikler ona yakınlık duydular ve onun değerini hakkıyla takdir ettiler. Bazı emanetlerini ona tevdi ettiler. Meliklerle arkadaşlığı mevcuttu ve onların aralarında elçilik görevinde bulunurdu"²⁵¹.

Meliklerle olan yakınlığının derecesini anlama açısından şunu söyleyebiliriz; Benî Hûd Meliki Muktedir b. Hûd ile edebi konularda birbirleri ile yarışarlardı"²⁵².

el-Bâcî, ortaya koyduğu bütün faaliyetlerine, gösterdiği çok büyük çabalara rağmen, istediği sonucu elde edemedi.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, el-Bâcî, elinden gelebilecek bütün gayreti göstermiştir. Gezdiği bugün tarafımızdan bilinen şehirlere, bir Endülüs Haritası üzerinde incelendiği zaman, onun, hemen hemen bütün Endülüs'ü, müslümanların birliği için gezdiği anlaşılacaktır. Malesef, o günkü idareciler, onun daha önceden Endülüs'ün başına gelecek musibetler hususundaki, uyarılarına önem vermediler. el-Haccî, mahtut bulunan ez-Zehîre fi Mehâsini ehli'l-Cezîre sahibi İbn Bessâm eş-Şenterîni'den bu hususla ilgili olarak özetle şu iktibasta bulunuyor:

"el-Bâcî, meliklerinin arasını bulmak için çalıştı. Bütün gayretlerine rağmen, her ne zaman, bir melik'e elçi olarak gitse, zahiren, çok iyi karşılanıyor ve yakın ilgi görüyordu. Fakat, içlerinde onu bu davasından dolayı cahil görüyorlardı ve işi ağırdan alıyorlardı. Aslında, el-Bacî, üstün zekasıyla, onların niyetlerini çok iyi biliyordu. Ama, bir gün pişmanlık duyarlar umuduyla faaliyetlerine devam etti"²⁵³.

Makkarî'de aynı tesbitte bulunmuştur:

"el-Bâcî, parçalanmış olan Mülükü't-Tavaif'in birliği için, melikleri dolaştı. Melikler, zahiren onu yüceltiyorlar, aslında, onun bu fikre önem vermiyorlardı ve bu birlik fikrine soğuk bakıyorlardı. Bütün gayretlerine

251 Kâdî İyad, III/804-805.

252 Mustafa Sadık er-Râfî, *Tarihu Âdâbi'l-Arap*, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-Arabî 1974, III/280.

253 el-Haccî, s. 339.

rağmen, bir fayda elde edemedi. Allah, onu niyetinden dolayı mükafatlandırırın"²⁵⁴.

1.7.- Tenkid Edilmesi

Ebû'l-Velîd el-Bâcî, Endülüs'te bulunan Sahîhu'l-Buhârî'nin ravisiydi. Dolayısıyla, bu önemli kitabın, Endülüs'e döndükten sonraki tedrisat hayatında çok büyük yer tutması tabiidir. Endülüs'ün çeşitli yerlerinde, talebelerine bu kitabı rivayet ediyordu.

el-Bâcî, Dâniye Şehrinde, Sahîhu'l-Buhârî'de Umretu'l-Kada Babında geçen hadisi okuduğu ve hadisin zahiri manasıyla ilgili açıklamalarda bulunduğu zaman, kendisine çok büyük tenkitler gelmeye başladı²⁵⁵. el-Bâcî'nin tenkid edilmesine sebep olan hadis şudur:

عن البراء رضى الله عنه قال لما اعتمر النبي صلى الله عليه وسلم فى ذى القعدة فأبى اهل مكة ان يدعوه يدخل مكة حتى قاضاهم على ان يقيم بها ثلاثة ايام فلما كتبوا الكتاب هذا ما قاضا عليه محمد رسول الله قالوا لانقر بهذا لونغلم انك رسول الله ما منعناك شياً ولكن انت محمد بن عبد الله فقال انا رسول الله وانا محمد بن عبد الله ثم قال لعلى امح رسول الله قال على لا والله لا المحوك ابدا فأخذ رسول الله الكتاب وليس يحسن يكتب فكتب هذا ما قاضا محمد بن عبد الله لا يدجل مكة السلاح الا السيف فى القراب وان لا يخرج من اهلها بأحد ان اراد ان يتبعه وان لا يمنع من اصحابه احدا ان اراد ان يقيم بها.....

Berâ (r.a.) den rivâyet edilmiştir:

"Mekke Ehli, Resulullâh (s.a.v.) ın Mekkede ancak üç gün kalabileceği hususunda kendileri ile antlaşma yapmayıncaya kadar, onun Mekke'ye Umre için girmesine engel oldular. Antlaşmayı yazan katib, "Bu Allâh'ın elçisi Muhammed'in üzerinde anlaştığı belgedir." yazınca, Mekke heyeti:

"Biz, bunu kabul etmiyoruz. Senin Allah elçisi olduğunu bilseydik, zaten sana mani olmazdık. Ancak, senin Abdullah oğlu Muhammed olduğunu kabul ederiz" diye itiraz etti. Bunun üzerine Reslullâh (s.a.v.):

"Ben, hem Allâh'ın elçisiyim, hem de Abdullah'ın oğlu Muhammed'im" diye buyurdu ve devamla Hz.Alî'den "Resulullâh" kelmesini silmesini istedi. Hz. Alî:

"Vallâhi, bunu hiç bir zaman silmiyeceğim" dedi.

²⁵⁴ Makkarî, II/77.

²⁵⁵ Kâdî İyâd, III/805.

Bunun üzerine, Resulullâh (s.a.v.) belgeyi aldı ve yazısı güzel olmadığı halde şunu yazdı:

Bu Abdullah oğlu Muhammed'in üzerinde anlaştığı belgedir. Mekke'ye yolcu kılıcı hariç silah sokulmayacak; Mekke'lilerden müslüman olmak isteyenlerden hiç kimseyi yanında götürmeyecek; Mekke'de kalmak isteyen Ashâbından da hiç kimseye mani olmayacaktır" ²⁵⁶.

Hadisi okuduktan sonra, kendisini dinliyenlerden bazılarının, el-Bâcî'ye:

"كتب fiilinin zamiri kime racidir?" diye sormaları üzerine el-Bâcî:

"Resulullâh (s.a.v.)'e" diye cevap verir. Bunların:

"Resulullâh eliyle mi yazdı?" şeklinde ikinci bir soru sormaları üzerine el-Bacî, şu cevabı verir:

"Evet, görmüyorsunuz hadiste öyle geçiyor: "Belgeyi aldı ve yazısı güzel olmadığı halde, bu Allah'ın elçisi Muhammed'in üzerinde anlaştığı belgedir diye yazdı" ²⁵⁷.

Ebû'l-Velîd el-Bâcî, hadisi okuyup, hadisin zahirine göre bu manayı vermiştir. Resulullah (s.a.v.)'e sonradan yazı bildiğini isnad etmekle üzerine çok şimşekler çekmiştir²⁵⁸. Bu açıklamalarıyla, Endülüs alimlerinden el-Bacî'ye, çok büyük tenkitler gelmiştir. Zındıklıkla itham edilmiştir.²⁵⁹ Özellikle, devrin alimlerinden Fakîh Ebû Bekir b. es-Sâiğ, el-Bâcî'nin Resulullâh (sa.v.)'a yazı yazma olayını izafe etmekle Kur'an'ı-Kerimi inkar manası taşıdığını ve dolayısıyla küfrü gerektirdiğini iddia etmiştir²⁶⁰.

-
- 256 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, Meğâzi 43, (V/84); Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, 4/298; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, *Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, Siyer 64 (II/553).
- 257 Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî, *Tahkiku'l-Mezheb*, Riyâd, Alemu'l-Kütüb li'n-Neşr ve't-Tevzî' 1983/1403, s. 118.
- 258 Süleyman Ateş, Yüce *Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat 1990, VI/524.
- 259 Doç. Dr. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi*, İstanbul, Akçağ Yayınları, 1988, I/469.
- 260 Zehebi, Siyer, XVIII/540.

el-Bâcî'ye bu hususta muhalefet edenlerin dayandıkları en önemli delil, şu ayet-i kerimedir²⁶¹:

﴿وما كنت تتلو من قبله من كتاب ولا تخطه يمينك اذا لارتاب المبطون﴾

"Sen daha önce bir kitaptan okumuş ve elinle de onu yazmış değildin. öyle olsaydı, batıl söze uyanlar şüpheye düşerlerdi" ²⁶².

Bu fikre muhalefet edenler, el-Bacî aleyhinde büyük bir propaganda yürütmüşlerdir. Halk nezdinde onu küçük düşürmek için yapabilecekleri bütün gayreti göstermişlerdir. ona lanetler okuyarak, aleyhinde şiirler yazdılar. Hatta, Cuma günü hatibler minberlerde bile onun aleyhinde konuşmaktan çekinmemişler ve onu tahkir edici şiirler okumuşlardır²⁶³. Aleyhinde minberlerde söylenen şiirlerden bir beyit de şudur:

برئت من شرى دنيا بآخرة وقال: ان رسول الله قد كبا

"Resulullâh yazı yazdı diyerek, ahiretini dünyaya karşılık satan kimseden beriyim" ²⁶⁴.

el-Bâcî'nin bu görüşü, Endülüs'te çok tartışılmıştır. Fitne çıkarmakla suçlanmıştır²⁶⁵. Bütün bunların üzerine devrin yetkilileri, bu hususa bir son vermek istemiş olmalıdırlar ki, el-Bâcî'ye ait bu görüşlerin doğru olup olmadığını öğrenmek için, diğer şehirlerde bulunan alimlerden sormak ihtiyacını duymuşlardır. Bu doğrultuda, Sıkkıyye'deki hocalardan görüşleri istenmiştir. Gelen cevabta, muhaliflerine hak verilmemekte, el-Bâcî'nin fikirlerinin doğruluğu yönünde görüşler gelmiştir²⁶⁶.

Yine, dönemin Emir'i, bu fikre muhalif olan görüş sahiplerini, el-Bâcî ile tartışmaları için toplamıştır. el-Bâcî, burada, konu ile ilgili vakıf olduğu bilgileri anlatarak, onlara bu hususta üstünlük sağlamıştır²⁶⁷.

²⁶¹ el-Hâfız Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Daru'l-Fikir 1990, VIII/290.

²⁶² Ankebut, 29/48.

²⁶³ Kadî İyad, III/805.

²⁶⁴ Zehebî, Tezkire, III/1181.

²⁶⁵ Makkarî, II/68.

²⁶⁶ İbn Fehûn, s. 381; Kâdî İyâd, III/806.

²⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII/290.

İlgili Tabakât Kitapları, el-Bâcî'ye muhalefet eden şahısların çoğunun, ona ait görüşleri, yanlış anladıkları için karşı çıktıklarını belirtmektedirler²⁶⁸. el-Bâcî, bu yanlış anlamaları ortadan kaldırmak ve konuyu detaylı bir şekilde ortaya koymak için Tahkiku'l-Mezheb isminde bir eser telif etmiştir²⁶⁹.

Aslında, el-Bâcî, mutlak manada, Resulullâh (s.av.)'in yazı bildiğini isnad etmemiştir. Zaten, bütün İslam alimleri ittifak etmişlerdir ki, Resulullâh (s.a.v.) bi'setten önce ümmidir. İşin bu yönü hiç tartışılmamıştır. Bu olayın bir mucizeden ibaret olduğunu beyan ediyor ve bunu özetle şöyle açıklıyor:

Hız. Peygamber Mekke toplumunun içinde büyüdü. Yolculuklarda olsun, memleketinde olsun, Risâlet davasında bulununcaya kadar, onlardan hiç ayrılmadı. Ömrünü eğitim ile geçiren, ömrü boyunca ilim meclislerinde bulunabilen insanların ancak, anlayabileceği, geçmiş zaman ve milletlerden bahsetti. Bunlar Ümmi olan Hız. Peygamberin gösterdiği büyük bir mucizedir²⁷⁰.

Durum bu iken, daha sonra, Resulullâh (s.a.v.) Mekkeliler ile Hudeybiye'de karşılaştı ve hiç kimseden eğitim almaksızın yazı yazmıştır. İşte, bu başka bir mucizedir²⁷¹.

Burada şöyle bir itiraz yapılabilir. Allâh, Kur'ânı Kerim'de Hız. Peygamberi ﴿النبي الأمي﴾ ümmi olan Peygamber²⁷² olarak vasıflandırıyor. Buna cevap olarak şu söylenebilir: Bu, Hız. Peygamberin elinde kalemin hareket edilerek, başkası tarafından okunabilecek şeylerin yazılması şeklinde olmuştur. Bu ise, onu ümmilikten çıkarmaz. Zaten, bir vasıf genel durumu üzerine bilinir. Bir insan ömrü boyunca cesur ve cömert olsa, bir ara korkak veya bencil davranması, ona cesur ve cömert sıfatların verilmesine engel bir şey yoktur²⁷³.

268 Kâdi İyâd, III/805; Makkarî, II/68.

269 İbn Ferhûn, s. 281; Ebû'l-Fadl Şihabuddîn es-Seyyid Mahmud el-Âlûsî, *Ruhu'l-Me'ânî fi-Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Beyrut, Dâru'l-Fikir trs, XI/5.

270 el-Bâcî, Tahkîk, s. 190.

271 el-Bâcî, a.g.e, s. 220.

272 A'raf, 9/157-158.

273 el-Bâcî, Tahkîk, s. 221-222.

Daha önce verdiğimiz Ankebut Süresi 48. ayet hakkında el-Bâcî, bunun Bi'setten önceki durumu ifade ettiğini belirtmektedir. daha sonra Kitabların en faziletlisi olan kur'ânı kerimi okumasının ayetle çelişkili olmadığını da ifade etmektedir.²⁷⁴

نحن امة امية لا نحسب ولا نكتب

"Biz ümmi bir ümmetiz, hesap ve yazı bilmiyoruz" ²⁷⁵.

Hadîsin tek tek fertlerle ilgili olmadığını ifade eden el-Bâcî, sahabe içerisinde okuma yazma bilenlerin olduğunu, ayrıca, Hz. Peygamberin hesaba dayanan feraizi çok iyi bildiğini de eklemektedir. Dolayısıyla bu hadis, el-Bâcî'ye göre, bu hususta delil olamaz²⁷⁶.

el-Bâcî, bütün tartışmaların üzerinde yapıldığı Hüdeybiye Antlaşması ile ilgili hadisin zahiri manasını bırakıp, macazi anlamıyla ele almanın doğru olmadığını ifade ediyor. el-Bâcî'ye göre, hadisin metni buna musait değildir. Çünkü, metinde yer alan "Yazıyı aldı", "Yazısı güzel olmadığı halde yazdı." gibi ifadeler, mecazi anlamıyla ele almamıza engel teşkil etmektedir²⁷⁷.

el-Bâcî'ye göre, ravileri sika olan şu hadis de Hz. Peygamberin okuma yazma bildiğine delildir²⁷⁸:

ما مات رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى كتب وقرأ

"Resulullâh (s.a.v) vefat etmeden önce okuma-yazma öğrendi"²⁷⁹.

Hz.Peygamber'in okuma yazma bilmesi hususundaki el-Bâcî'nin fikirlerini özetle vermeye çalıştık. el-Bâcî'den sonra da bu konu tartışılmaya devam etmiştir.

²⁷⁴ el-Bâcî, a.g.e, s. 191,233.

²⁷⁵ Buhârî, Savm 13 (II/230); Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, Siyam 15 (I/761).

²⁷⁶ el-Bâcî, Tahkîk, s. 224-230.

²⁷⁷ el-Bâcî, a.g.e, s. 204-214.

²⁷⁸ el-Bâcî, a.g.e, s. 199.

²⁷⁹ Hâfız Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife 1413/1992, VII/42; Nureddin Alî b. Ebû Bekir el-Heysemî, *Mecme'u'l-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid*, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye trs. VIII/71. İşaret edilen iki kaynakta da, bu hadis zayıf olarak vasıflandırılmaktadır. Beyhakî, hadisin munkatı olduğunu, ravileri arasında zayıf ve meçhul olanlar bulunduğunu söylemektedir. Heysemi ise, Taberânî'den naklen, hadisin Münker olduğunu ifade etmektedir.

İbn Hacer el-Askalânî (ö:1448/852) bu konuya değinenler arasındadır. ona göre, Hz. peygamberin yazı yazması hususunda başka bazı hadislerin mevcut olduğunu, fakat, bunlar, cumhur nezdinde zayıf olan haberlerdir. el-Askalânî Hüdeybiye Antlaşması ile ilgili diğer rivayetleri de göz önünde bulundurarak, söz konusu hadisin mecazi anlamda da anlaşılabilceğini ifade etmekle beraber, sadece ismini yazmakla birisinin ümmi olmaktan çıkamayacağını da eklemektedir.

el-Askalânî de bunun başka bir mucize olabileceği hususunda el-Bâcî ile aynı kanaati paylaşmaktadır. Bu fikre karşı çıkanların, Hz. Peygamberin ümmi olmasının mucize olduğunu, yazı yazarak başka bir mucize olmasının, birbiriyle çelişkili olduğu fikirlerini büyük bir yanlış olarak nitelendirmektedir.

el-Askalânî'ye göre, Ebû Cafer es-Semnânî ve İbn el-Cevzî de bunun başka bir mucize olduğu fikrindedirler²⁸⁰.

Zehebi'nin bu husustaki fikirleri şöyledir:

Resulullâh (s.a.v.)'in sadece ismini yazmasında karşı çıkılacak bir husus yoktur. Bu onu ümmilikten de çıkarmaz. İmza için ismini yazan vali ve emirler vardır ki, bunlar okur-yazar addedilmezler.

"Biz ümmi bir topluluğuz." Hadisi toplumun çoğunluğu için düşünmek gerekmektedir. Çünkü, sayıları az da olsa, sahabe içerisinde okuma-yazma bilenler vardır.

Resulullâh (s.a.v) insanların en zekisidir. O, gerek gelen vahyi, gerekse yabancı devlet başkanlarına yazılacak hususları, devamlı imla ettirirdi. *Ve yüzüğünde yazılı bulunan ismi şerifini devamlı görürdü.* Dolayısıyla Hüdeybiye olayında, Resulullâh (s.a.v)'in ismini yazmaktan imtina etmesi, söylenenlerin aksine, asıl, şüphecilerin şüphesini daha da artırır²⁸¹.

Menâhilu'l-İrfân sahibi ez-Zerkânî, bu hususta varid olan leh ve aleyhteki delilleri ortaya koyduktan sonra meseleyi şu şekilde özetlemektedir:

Resulullah (s.a.v)'in ümmi olduğu kati' delillerle sabittir. Yazı yazdığı yolunda varid olan deliller ise, zannidir. Hiç kimse de bunun

²⁸⁰ el-Askalânî, Feth, VIII/290-291.

²⁸¹ Zehebi, Siyer, XVIII/540-541.

kati' olduğunu iddia etmemiştir. Bu deliller arasında tearuz vardır. Bu tearuz şöyle giderilebilir:

Ümmiliği hususunda sabit olan deliller, Hz. Peygamberin ilk haline hamledilir; yazı yazdığı hususunda varid olan deliller ise, Resulullâh (s.a.v.)'in sonraki haline hamledilir. Böylece, aralarındaki tearuzu ortadan kaldırmış olur ve deillerden birisini tercih etmek zorunda kalmamış oluruz²⁸².

Buhârî Şarihi Aynî, söz konusu Hudeybiye Antlaşması ile ilgili hadisi şerhederken, Hz. Peygamberin yazı yazmasının mucize olabileceğini ve ayrıca, bu kadarlık yazının, onun ümmiliğine engel teşkil edemeyeceği kanaatindedir²⁸³.

İbn Kesir ise, Ankebut 48. ayetin tefsirinde, el-Bâcî'nin bu husustaki kasdının mucize olduğunu söylemekle beraber, Hz. Peygambere yazı yazdığı yolundaki fikri kabul etmemiş ve Resulullâh (s.a.v.)'in kıyâmet gününe kadar ümmi kalacağını beyan etmiştir²⁸⁴.

Aslında, el-Bâcî'den önce de, Hz. Peygamberin yazı yazdığı kanaatinde bulunanlar olmasına rağmen, bu husus onunla birlikte tartışılmaya başlanmıştır. el-Bâcî'den önce, hocası Ebû Zer el-Herevî ve Ebû'l-Feth en-Nîsâbüri, Hz. Peygamberin yazı yazdığı kanaatindedirler²⁸⁵.

1.8.- Vefatı

el-Bâcî'nin vefât tarihi konusunda, ilgili tabakât müelliflerince oluşmuş tam bir mutabakat bulunmamaktadır.

İbnu'l-Esîr, el-Bâcî'nin vefâtı için net bir tarih vermemiştir. O'na göre el-Bâcî, H. 480 sınırında vefat etmiştir²⁸⁶.

²⁸² Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi-Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Kütüb 1988/1408, I/367.

²⁸³ Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî trs., XVII/263.

²⁸⁴ Ebû'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr el-Kureşî ed-Dimesşkî, *Tefsîru'l-Kur'ân'l-Azîm*, İstanbul, Çağrı yayınları 1986, III/417.

²⁸⁵ Âlûsî, XI/5.

²⁸⁶ Ebû'l-Hasan İzzuddîn Ali b. Muhammed İbnu'l-Esîr, *el-Lübâb fi-Tehzîbi'l-Ensâb*, Beyrut, trs, I/103

Yakût el-Hamevi ve el-Kütübî, el-Bâcî'nin H. 494 yılında vefat ettiği kanaatindedirler²⁸⁷. el-Hacevî, H. 474 tarihini de nakletmekle beraber, H. 494 tarihini benimsemiş görünmektedir²⁸⁸.

Bu rivayet dikkate alınarak Munteka adlı çalışmamıza konu olan eserinin baskısında, el-Bâcî'nin vefat tarihi olarak H. 494 yılı verilmiş ve bu eseri ile iktifa edilecek çalışmalarda sadece bu kabul görülen tarih gibi algılanabilir ki, kanaatimca bu yanlış olur.

Çünkü, el-Bâcî'nin hayatına yer veren tabakât müelliflerin ekserisi, vefât tarihi olarak 474 yılını vermişlerdir.

474 yılını veren müellifler şunlardır: İbn Hallikân (ö:1282/681)²⁸⁹, İbn Ferhûn (ö:1397/799)²⁹⁰, Zehebî²⁹¹, İsmâil Pâşa el-Bağdâdî (ö:1920/1339)²⁹², İbn Kesîr (1383/774)²⁹³, Makkari²⁹⁴, İbn Beşkuvâl²⁹⁵ Kâdî İyâd²⁹⁶, Yafîî²⁹⁷, İbnu'l-İmâd (ö:1678/1089)²⁹⁸.

Bu müelliflerin hem sayısı, hem de bir kısmının zaman açısından el-Bâcî'ye olan yakınlıkları itibariyle, benimsedikleri tarihin daha isabetli olduğu kanaatindeyiz.

Bu hususta İbn Beşkuvâl şöyle diyor:

"el-Bâcî'nin vefatı ile ilgili, hocamız el-Kâdî Muhammed b. Ebî'l-Hayr'ın hattıyla yazılmış şu bilgiyi okudum: el-Kâdî Ebû'l-Velîd, H. 474 yılında Receb ayının ondokuzuncu gecesi, Çarşamba günü, akşam ile

287 Yakût, Mucemu'l-Üdebâ, XI/249; İbn Şâkir Ahmed el-Kütübî, *Fevâtü'l-Vefâyât*, İstanbul, Derseedet 1299, I/175

288 el-Hacevî, II/117

289 İbn Hallikân, II/409.

290 İbn Ferhûn, s. 385.

291 Zehebî, Tezkire, III/1183.

292 el-Bağdâdî, V/297.

293 İbn Kesîr, el-Bidâye, XII/130.

294 Makkari, II/77.

295 İbn Beşkuvâl, I/202.

296 Kadî İyâdi III/808.

297 Yafîî, III/109.

298 İbn el-İmâd, V/315.

yatsı arasında Meriyye'de vefât etti, Perşembe günü İkinci namazından sonra defnedildi" ²⁹⁹.

Bu müellifler, onun vefât tarihinin ayın kaçında olduğu hususunda, ihtilaf etmişlerdir. İbn Hallikân ve Makkari³⁰⁰ İbn Beşküval'ın verdiği tarihi nakletmiştir³⁰¹. Kâdî İyâd³⁰² ve İbn Ferhûn³⁰³ ise, Recebin onyedisini nakletmişlerdir.

474 yılını veren müelliflerin görüşlerinde, 494 yılını veren müelliflere nazaran, daha isabetli bir tarih tesbitinde bulduklarının bir isbatı da şudur:

İlgili tabakât kitaplarında belirtilen, el-Bâcî'nin Endülüs'ün birliği için yürüttüğü faaliyetlerde bir netice almamasıdır. Kâdî İyâd, onun vefâtını anlatırken, "Endülüs'ün birliği yolunda Mağrib Murabitûn hareketinin başarısını arzu ettiğini" ve "Bu uğurda geldiği Meriyye'de, gayelerinin tahakkukunu görmeden önce vefât etti." tabirini kullanmıştır³⁰⁴.

Murabitûn Hareketi'nin başarıya ulaşması ise, hristiyanlara karşı bütün müslumanları sevince boğan ve İslam'ın Endülüs'te dört asır daha kuvvet ve üstünlüğünü korumasını garantileyen³⁰⁵ Zellâke savaşında elde edilen zaferle başlamıştır ki, bu da 479 da meydana gelmiştir³⁰⁶. Dolayısıyla el-Bâcî'nin vefâtı bu tarihten önce olmalıdır.

Ebû'l-Velid el-Bâcî'nin cenaze namazını oğlu Ebû'l-Kâsım kıldırması³⁰⁷.

1.9.Talebeleri

el-Bâcî, elde ettiği ilmi birikimi ders verdiği talebeler ile de değerlendirmiştir. Doğu'da yetiştirdiği talebeler hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ama onun "Doğu'nun Hâfızı" olarak vasıflandırılan

299 İbn Beşküvâl, I/202.

300 Makkari, II/77.

301 İbn Hallikân, II/409.

302 Kâdî, İyâd, III/808.

303 İbn Ferhûn, s. 385.

304 Kâdî İyâd, III/808.

305 Hasan İbrâhim Hasan, V/151.

306 Nasrullâh, s. 77-99.

307 İbn Ferhûn, s. 385.

Hatib el-Bâgdâdî'nin ondan hadis dinlediği rivâyeti³⁰⁸ bize gösteriyor ki, o, ilim tahsîl etmek için gittiği Doğu'da bölgenin hocalarından ders alırken, bir yandan da ders vermiştir. Ama, onun memleketine döndükten sonra yoğun olarak ders verdiğini düşünmekyeyiz. O'nun Endülüs'e döndükten sonra, hadis rivayet ettiği ve kendilerine hadis rivâyet ettikleri arasında, kendisinden yaş bakımından büyük olan İbn Abdilberr olması önemli olsa gerekir. Bundan dolayı Makkarî, el-Bâcî için şunu söylemektedir:

Batı'nın Hafızı Ebû Ömer İbn Abdilberr (ö:1070/463) ve Doğu'nun Hafızı Ebû Bekir b. Sâbit el-Bâgdâdî'nin el-Bâcî'den hadis rivayet etmiş olmaları onun adına iftihar edilecek bir husustur³⁰⁹.

Biz, burada, onun bazı talebeleri hakkında nisbeten geniş bilgi verip, diğerleri hakkında kısa bilgi vermekle yetineceğiz.

1.Ebü'l-Kâsım Ahmed b. Süleymân el-Bâcî³¹⁰

Müellifimiz Ebü'l-Velîd el-Bâcî'nin oğludur. Babasının kitaplarını ıslah etmiş ve ondan sonra onun ders halkasını devam ettirmiştir. Babası gibi, Doğu İslâm Ülkeleri'ne ilim için yolculuklarda bulunmuştur. H. 493 yılında vefat etmiştir³¹¹.

Eserlerinden Bazıları:

Sırru'n-Nazr³¹².

Mi'yârü'n-Nazar³¹³.

Kitâbü'l-Burhân³¹⁴.

2.Ebû Bahr Sufyân b. el-Âs el-Endülüsî el-Ezdî³¹⁵

el-Bâcî'nin yanında İbn Abdilberr'e de talebelik yapmıştır Kurtuba muhaddislerindedir³¹⁶. H.520 de vefat etmiştir³¹⁷.

³⁰⁸ Makkarî, II/71.

³⁰⁹ Makkarî, II/71.

³¹⁰ Kâdî İyâd, III/803.

³¹¹ Zehebi, Siyer, XVIII/545; Muhammed Mahluf, I/121.

³¹² Muhammed Mahluf, I/121.

³¹³ Muhammed Mahluf, a.y.

³¹⁴ Muhammed Mahluf, a.y.

³¹⁵ Kâdî İyâd, III/803.

³¹⁶ İbn İmâd, IV/61.

³¹⁷ İbn İmâd, IV/61; Zehebi, Siyer, XIV/516.

3.Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr el-Humeydî el-Endülüsî³¹⁸

İbn Abdilberr ve İbn Hazm'a da talebelik yapmıştır. Özellikle İbn Hazm'dan çok etkilenmiştir. Mezheb olarak onun mezhebi olan Zâhiri Mezhebi'ni benimsemiştir. İbn Hazm'ın başına gelen sıkıntılardan sonra, o Endülüs'ü terkederek³¹⁹, Kayrevân, Hicâz, Mısır, Şam, Irak gibi yerlere ilim yolculuklarında bulunmuş ve pek Çok hocadan ders almıştır. H. 488 yılında vefat etmiştir³²⁰.

Eserlerinden bazıları

el-Cemu Beyne's-Sahihayn³²¹.

Târihu'l-İslâm (Cezvetü'l-Muktebes)³²².

ez-Zehebü'l-Mesbük fi-Va'zı'l-Mülûk³²³.

4. Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Ca'fer el-Mürsî³²⁴

Mâlikî Mezhebi'nin önemli alimlerinden olup, el-Bâcî'yle birlikte İbn Abdilberr'den de hadis rivayet etmiştir. H. 526 da vefat etmiştir³²⁵.

5.Ebû Bekir Muhammed b. el-Velîd b.Halef el-Endülüsî et-Turtûşî³²⁶

İbn Ebî Rendeka olarak bilinen et-Turtûşî, el-Bâcî'den Sarkusta'da "Mesâilü'l-Hilâf" adlı eserini dinledi. Basra ve Bâğdat'a ilim için yolculuklarda bulundu. Kendisinden Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin(h.505) "İhyâ"sı sorulması üzerine, Gazzâlî'yi eleştiri mahiyetinde bir risale yazmıştır. Özellikle, İhyâ'daki hadislerin bir kısmını tenkid etmiştir³²⁷. H. 520 yılında vefat etmiştir³²⁸.

318 Zehebî, Siyer, XVIII/538.

319 Zehebî, Siyer, XIV/126.

320 Zehebî, Siyer, XIV/120; İbn İmâd, III/392.

321 İbn İmâd, III/392.

322 Zehebî, Siyer, XIV/123.

323 Zehebî, Siyer, XIV/123.

324 Kâdî İyâd, III/803.

325 Zehebî, Siyer, XIV/602.

326 Kâdî İyâd, III/803.

327 Gazâlî'ye tenkit olarak yazdığı bu risalenin bir kısmını Zehebî, Siyer'inde nakletmiştir. Bkz. Zehebî, Siyer, XIV/494.

328 Zehebî, Siyer, XIV/494; İbn İmad, IV/62.

Eserlerinden Bazıları:

Sirâcü'l-Mülük³²⁹.

Kitâb fi'z-Zühd³³⁰.

er-Red ala'l-Yehûd³³¹.

6. Ebû Bekir Muhammed b. Haydere b. Müfevviz el-Ma'âfirî³³²

el-Bâcî'den hadis dinlemiştir. Hadis ilminde geniş bilgiye sahiptir. İbn Hazm'a bir reddiye yazmıştır. H. 505 yılında vefat etmiştir³³³.

7. Ebû Alî el-Hüseyin b. Muhammed b. Fîrre b. Hayyûn es-Sadefî³³⁴

el-Bâcî'nin Hadis İlmi'nde otoriter talebesidir. Basra, Şam Bağdat'a ilim yolculuklarında bulunmuştur. Kâdî İyâd ondan Sahihü'l-Müslim'i rivayet etmiştir. *514 yılında Fransızlarla yapılan Kutende savaşında şehid olmuştur*³³⁵.

8. Ebû Alî el-Hüseyin b. Muhammed el-Ğassânî el-Ceyyânî³³⁶

el-Bacî'den ders almış yine Hadis İlmi'nde Endülüs'ün önemli alimlerindendir. H. 498 yılında vefat etmiştir³³⁷. Kâdî İyâd'a hocalık yapmıştır³³⁸.

9. Ahmed b. Alî b. Ğazlûn³³⁹

10. Alî b. Abdillâh es-Sıkkîlî³⁴⁰

1.10. Eserleri

el-Bâcî'nin Doğu İslam Ülkeleri'ne yaptığı ilim yolculularını tamamlayıp, memleketine döndükten sonra eser telif etmeye başladığını düşünmekteyiz.

329 Makkârî, II/85; Zehebî, Siyer, XIV/492.

330 Zehebî, Siyer, XIV/494.

331 Zehebî, Siyer, XIV/494.

332 İbn Ferhûn, s. 379.

333 Zehebî, Siyer, XIV/421.

334 Kâdî İyâd, III/803.

335 Zehebî, Siyer, XIV/378; İbn İmâd IV/43.

336 İbn Ferhûn, s. 379.

337 İbn İmâd, III/408.

338 Kâdî İyâd, III/803.

339 Zehebî, Siyer, XVIII/538.

340 Makkârî, II/71.

Çünkü, kaynaklarda, doğudaki hayatıyla ilgili hakkında anlatılanlar arasında, onun orada eser telif ettiği hususunda herhangi bir bilgi kaydedilmemektedir. Yine, Kaynaklarda, el-Bâcî'nin eserlerinin muhtevaları ile ilgili olarak tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır. Bunlarla birlikte, el-Bâcî'nin çok ve değerli eserler telif ettiği bilinmektedir. Makkarî, onun çok eser telif ettiğini³⁴¹; İbn Ferhûn, onun Meşhur eserler sahibi olduğunu bildirmektedir³⁴². Kâdî İyâd ise, el-Bâcî'nin başta Fıkıh olmak üzere İslami İlimler'in bütün alanlarında çok değerli ve meşhur eserler telif ettiğini kaydetmektedir³⁴³. Bütün bunlara rağmen, onun pek çok değerli eseri bize kadar ulaşmamış, veya ilim dünyası bunlardan habersiz durumdadır.

Eserleri

1.10.1. Matbu Eserleri

el-Bâcî'nin bilinen eserlerinin tümü basılmış bulunmaktadır. Bunları kısaca tanıtmak istiyoruz.

1. el-Muntekâ Şerhu Muvatta

el-Bâcî'nin bugün mevcudu bulunan en büyük eseridir. II Bölümde hakkında geniş bir şekilde bilgi verilecektir.

2. İhkâmü'l-Füsûl fî-Ahkâmi'l-Usûl³⁴⁴

el-Bâcî'nin Fıkıh Usûlü ile ilgili yazmış olduğu en geniş eseridir. Kitabın başında telif nedenini açıklamıştır. el-Bâcî, Mâliki Mezhebi'nin önemli usûl kitaplarından olan İhkâm'a, Mukaddime niteliğinde olmak üzere, usul bilgisi hususunda, tarif edilmesinde fayda gördüğü ıstılahları tarif etmekle başlamış³⁴⁵ ve hemen akabinde, özellikle fikhi munazaralarda bilinmesinde ihtiyaç duyduğu harflerin konumlarına göre değişen manalarını açıklamıştır³⁴⁶.

341 Makkarî, II/69.

342 İbn Ferhûn, s. 384.

343 Kâdî İyad, III/803.

344 Zehebi, III/1180.

345 Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *İhkâmü'l-Füsûl fî-Ahkâmi'l-Usûl*, (tah: Abdülmecîd Türkî) Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1986/1407, 170.

346 el-Bâcî, İhkâm, s. 174.

el-Bâcî, daha sonra Şerî Deliller'i açıklamıştır. Şerî Delilleri, Asl, Ma'kûlu Asl ve İstishâbu Hâl olmak üzere üç kısma ayırmıştır³⁴⁷. "Asl" başlığı altında, Kitâb³⁴⁸, Sünnet³⁴⁹ ve İcmâ³⁵⁰ konularını ele almıştır. Ma'kulu'l-Asl başlığı altında, Lahnu'l-Hitâb³⁵¹, Fehvâ'l-Hitâb³⁵², Hasr ve Ma'na'l-Hitâb (Kiyas) konularını incelemiştir. İstishâbu'l-Hal başlığı altında, İstishan ve Seddu'z-Zerâi konularını açıklamıştır. Kitabın sonunda da, İctihad ve geniş bir şekilde olmak üzere Tercih konusunu ele almıştır.

Dr. Abdülmecîd Türkî'nin tahkikli baskısından başka, Dr. Abdullâh Muhammed el-Cebbûrî tarafından tahkiki yapılmış bir baskısı daha vardır³⁵³.

3. Kitâbu'l-İşâre fi-Usû'l-Fıkıh³⁵⁴

İhkâm'ın bir özeti mahiyetinde yazılmış bir kitaptır. el-Bâcî, bu kitaba mukaddime yazmaksızın, Besmele'den hemen sonra, fikhi istilâhlar'ı tarif etmekle başlamıştır. Daha sonra, İhkâm'da olduğu gibi, Şerî Deliller açıklanmıştır. el-Bâcî, bu kitapta, sünnet³⁵⁵ ve tercih³⁵⁶ konusunu kitabın hacmine oranla geniş bir şekilde incelemiştir.

4. Kitabü'l-Hudûd³⁵⁷

Hacim bakımından küçük olan bu kitabında Fikhi Istilahların tarifini yapmıştır. el-Bâcî, duruma göre bazı istilâhları geniş bir şekilde, bazılarını ise muhtasar bir şekilde ele almıştır. Daha önce yapılmış olan

347 el-Bâcî, İhkâm, s. 187.

348 el-Bâcî, İhkâm, s. 189.

349 el-Bâcî, İhkâm, s. 309.

350 el-Bâcî, İhkâm, s. 430.

351 Sözün ancak kendisiyle tamamlandığı zamirdir. Bkz. el-Bâcî, İhkâm, s. 507..

352 Hitâbın kendisinden hitab edenin kast ettiği şeyin anlaşılmasıdır. Bkz. el-Bâcî, İhkâm, s. 508.

353 Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî, İhkâmü'l-Fusûl fi-Ahkâmî'l-Usûl (Tah:Dr. Abdullah Muhammed el-Cebbûrî) Beyrut, 1989/1409.

354 el-Bağdâdî, V/392.

355 Ebû'l-Velîd süleyman b. Halef el-Bâcî, *İşarât* (Cuveynî'nin el-Varakât'ına Ebû Abdillâh b. Abdîrahmân el-Hattâb tarafından yapılan şerh Şeyh Muhammed b. Huseyin Hidde es-Sûsî'nin yazdığı hâşiyenin kenarında) Tunus, Matba'atu Beykâr 1323, s. 47-60.

356 el-Bâcî, *İşarât*, s. 137-157.

357 Makkârî, II/69.

tariflere, varsa, katılmadığı hususları da belirtmiştir³⁵⁸. Dr. NeziH Hammâde'den önce 1954 yılında Cevdet Abdurrahman Hilâl tarafından Madrid'de yayınlanmıştır³⁵⁹.

5. Tahkiku'l-Mezheb³⁶⁰

el-Bâcî'nin "Resulullâh (s.a.v.) yazı yazmıştır." demesi üzerine, kendisine gelen tenkitleri cevablandırmak için yazmış olduğu eseridir. el-Bâcî, eserini altı bölüm altında incelemiştir.

Birinci bölümde, mucize ve bir olayın mucize olabilmesi için gereken şartları ele almıştır. Mucize için sekiz özellik tesbit eden el-Bâcî, daha sonra, bunları teker teker "Fasl" başlığı altında açıklamıştır.

İkinci bölümde, Resulullâh (s.a.v.)'ın ümmi olmasının mucize ile olan ilgisini açıklamıştır.

Üçüncü bölümde, tartışmalara sebep olan Hudeybiye Antlaşması ile ilgili hadisi ve râvilerinin ihtilafını incelemiştir.

Dördüncü bölümde, söz konusu hadis ile ilgili olarak diğer alimlerin görüşlerine yer vermiştir.

Beşinci bölümde, Hudeybiye'de Resulullâh (s.a.v.) yazı yazmış olmasının, O'nun ümmi vasfına hâlel getirdiği ve Kur'ânı kerime aykırı olduğu iddialarına cevap vermiştir.

Altıncı bölümde, Kendisine göre, bu husustaki en doğru görüşü bir özet mahiyetinde vermiştir. Eser, Ebû Abdurrahmân b. Ukeyl ez-Zâhirî tarafından tahkik edilmiştir. Muhakkik, eserin başında Hz. Peygamberin ümmiliği hususunda varid olan ayet ve hadislerin ışığı altında geniş bir bilgi vermiştir. Eserin sonunda da, Ebû Muhammed es-sıkillî, el-Hasan b. Alî et-Temîmî, Cafer el-Bağdadi, Ebü'l-Abbâs el-Harrânî gibi bazı alimlerin el-Bâcî'ye verdikleri cevapları eklemiştir.

6. Kitabü'l-Minhac fi-Usûli'l-Hicâc

³⁵⁸ Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî, *Kitabü'l-Usûl fi'l-Hudûd*, (Tah: Dr. NeziH Hammâde) Beyrut, Müessesetü'z-Za'bi 1973/1392, s. 17.

³⁵⁹ Ahmed Özel, TDV İslam Ansiklopedisi, IV/415.

³⁶⁰ İbn Ferhûn, s. 385.

İlgili kaynaklarda bu kitabın ismiyle ilgili olarak değişik ifadeler kullanılmıştır. Zehebî, "*Kitâbu süneni'l-Minhâc ve Tertîbi'l-Hicâc*"³⁶¹; el-Bağdâdî, "*Sünenü'l-Minhac ve Tertîbu'l-Hicâc*"³⁶²; Kadî İyâd, "*Kitabu Tefsiri'l-Minhâc fi Tertîbi Turuki'l-Hicâc*"³⁶³ ismini vermiştir İbn Ferhûn ve ed-Dâvûdî, "*Kitâbu Tebyîni'l-Minhâc*"³⁶⁴ ismini vermişlerdir. Bu isimlerin tek bir kitabın adından ibaret olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü, birbirine bu kadar yakın ifadelerle ayrı kitapların yazılmış olmasını çok uzak bir ihtimal olarak görmekteyiz³⁶⁵. Başlık olarak kitabı tahkik eden Abdülmecîd Türki'nin verdiği ismi vermeyi uygun bulduk.

el-Bâcî'nin, ilmi munazaraların faydalı olabilmesi için, edebleri ve üslublarını ortaya koyduğu kitabıdır. el-Bacî, Kitabı yazmasının sebebi olarak, kendi asrında munazaraların ilmi usûller içerisinde yapılmadığını, bilgi sahibi olmadan bazılarının ilmi munazaralara girdiğini, amacının, bu konuda kapsamlı bir kitab yazmak olduğunu belirtmektedir³⁶⁶. Fıkıh Usûlu kitaplarının bir özeti mahiyetinde de olan el-Minhac, şu bölümlerden oluşmaktadır:

Tahkik eden tarafından birinci bölüm olarak kabul edilen giriş kısmında, tartışmanın edebleri ve tartışmalarda kullanılan lafızların tarifleri yer almaktadır. İkinci bölümde, Şerî delillerin kısımları; üçüncü bölümde, soru ve cevapların kısımları hakkında bilgi vermiştir. Dördüncü bölümde, kitaba delil getirmeye karşı itirazın yönlerinin açıklamasını vermiştir. Beşinci bölümde, sünnetle delil getirmeye karşı itiraz başlığı altında, şu konuları geniş bir şekilde incelemiştir:

Delil olarak getirilen sünnete (hadise), sened yönünden itiraz.

Delil olarak getirilen sünnete, metin yönünden itiraz.

Bir sebebe mebni olarak varid olmuş sünnet ile delil getirmeye itiraz.

361 Zehebî, Siyer, XVIII/539.

362 el-Bağdâdî, V/397.

363 Kadî İyâd, III/807.

364 İbn Ferhûn, 384; Dâvûdî, I/210.

365 es-Sirâc fi İlmi'l-Hicâc gibi yakın ifadelerle isimlendirilmiş kitabı da bulunmasına rağmen, aynı müelliflerce ayrı ayrı kitap ismi olarak verildiği için, ayrı kitab kabul etmek durumundayız.

366 Ebu'l-Velid Süleymân b. Halef el-Bâcî, *Kitâbü'l-Minhâc fi-Tertîbi'l-Hicâc*, (Tah: Abdülmecîd Türki) Paris, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1987, s. 7.

Resulullâh (s.a.v.)'in fiilleri ile delil getirmeye karşı itiraz.

Resulullâh (s.a.v.)'in ikrârları ile delil getirmeye karşı itiraz.

Altıncı bölümde, İcma ile delil getirmeye karşı itiraz, Yedinci bölümde "Ma'kulü'l-Asl"; sekizinci bölümde, "İstishâbü'l-Hal"; dokuzuncu ve son bölümde tercih konusunu ele almıştır. el-Minhâc, el-Bâcî'nin Hadis ve Fıkıh ilmine ne kadar vakıf olduğunu göstermektedir.

7. et-Ta'dîl ve't-Tahrîc li-Men Harrace lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh

Kaynaklarda bu kitaba ilgili olarak birbirine yakın da olsa farklı isimler verilmiştir. Kadî İyâd³⁶⁷, Makkarî³⁶⁸, İbn Ferhûn³⁶⁹, Yâkût (ö:1228/626)³⁷⁰ "*Kitâbu't-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-Men Harrace anhu'l-Buhârî fi's-Sahîh*"; İbn Hallikân³⁷¹ ve el-Bağdâdî³⁷², "*et-Ta'dîl ve't-Tahrîc fi-Men Revâ anhu'l-Buhârî*", el-Hacevî ³⁷³, "*Kitâbu fi't-Ta'dîl ve't-Tahrîc alâ Sahîhi'l-Buhârî*" ismini kabul etmişlerdir. Zehebî ise, bu eserin ismini "*Kitâbu fi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*" olarak vermiştir³⁷⁴. ed-Dâvûdî, Tabakatü'l-Müfessirîn adlı eserinde, el-Bâcî'nin eserlerini verirken, "*Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*" ve "*Kitâbü't-Ta'dîl ve't-Tahrîc li-Men Harrece anhu'l-Buhârî fi's-Sahîh*" şeklinde iki ayrı eser olarak vermiştir³⁷⁵. Ancak, ed-Dâvûdî'den başka hiç bir müellif bunları ayrı iki eser olarak vermemiştir. Dolayısıyla biz de onu iki ayrı eser olarak vermedik.

Kitabı tahkîk eden Ebû Lübâbe Hüseyin, el-Bâcî'nin kitaptaki metodunu özetle şu şekilde vermiştir:

el-Bâcî, kitabına bir mukaddime koyarak, kitabının kendisince doğrusu tesbit edilen Sahihu'l-Buhârî'de mevcut bulunan ricâlin künye neseb ve alimlerin onlar hakkındaki şهادetlerini ihtiva etmektedir ki,

367 Kâdi İyâd, III/806.

368 Makkarî, II/69.

369 İbn Ferhûn, s. 385.

370 Yâkût, Mu'cemu'l-Üdebâ, XI/249.

371 İbn Hallikân, II/409.

372 Bağdâdî, V/397.

373 Hacevî, II/217.

374 Zehebî, Tezkire, III/1180.

375 Dâvûdî, I/210.

Ricâl İlmi ile işigal edenlere adalet sahibi râvilerin diğerlerinden ayrılmasında ve hayatlarına vakıf olma hususunda kolaylık olsun.

Kitabın kaynaklarını ve bu kaynaklardan kendisine kadar ulaşan senedleri belirtmiştir.

el-Bâcî, kitabında mukaddime olarak Cerh ve Ta'dîl İlmi hakkında bilgi vermiştir. Buna bağlı olarak, Cerh ve Ta'dîl hakkında genel bilgi; Cerh'in caiz olduğu, onun yasaklanmış olan gıybet olmadığı, dinin aslından olduğu; cerh ve ta'dîl lafızları; rivâyetleri kabul edilmeyen cerh edilmiş olan râvinin sıfatları ve onu hadisi kabul edilen adil râvilerden ayıran özellikler; rivâyetleri adalet sahibi râvilerden almanın vâcib olduğu; Kabul edilmemesi hususunda ittifak edilen senedler, sahîh oldukları hususunda ittifak edilen senedler ve genel olarak cerh ve ta'dîl hususunda dikkat edilmesi gerekli hususlar hakkında bilgi vermiştir.

Buharî ve kitabı Câmi'u's-Sahîh hakkında bilgi vermiştir.

Son olarak, kitabın konusu olan ricâl hakkında bilgi vermiştir. Bunu da alfabetik bir sistemle gerçekleştirmiştir. Ricali sırasıyla, önce erkek râviler, erkek râvilere ait künyeler, kadın râviler ve son olarak kadın râvilere ait künyeler şeklinde vermiştir.

Kitab Dr. Ebû Lübâbe Hüseyin tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir³⁷⁶.

8. Muhtasarü Müşkili'l-Âsâr³⁷⁷

el-Bâcî, Ebû Ca'fer et-Tehâvî'nin Müşkilü'l-Âsâr'ını özetliyerek, Muhtasarü Müşkili'l-Âsâr adlı eseri ortaya koymuştur. el-Kâdî Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsâ el-Hanefî, el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Âsâr ismi altında el-Bâcî'nin ihtisarını ihtisar etmiştir. Ebu'l-Mehâsin el-Hanefî, bu ihtisardaki amacını özetle şöyle izah etmektedir:

et-Tahâvi Müşkilü'l-Âsâr hususunda çok değerli bir eser olan Müşkilü'l-Âsâr adlı bir eser telif etmiştir. Eser hacim bakımından çok büyük olup, belli bir tertibe göre yazılmış değildir. "Bab"lara göre tanzim edilmemiş olup, belli bir konu ile ilgili hadisler kitabın muhtelif yerlerinde serpilmiş olarak bulunmaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir

³⁷⁶ Bkz. Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-Men Harrece lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*, Riyâd, Dâru'l-Livâ 1987, I/217.

³⁷⁷ Ahmed Özel, TDV İslâm Ansiklopedisi, IV/415.

konu ile ilgili bir hadisi bulmak için kitabın hepsini gözden geçirmek gerekmektedir. Bu durum mesleğe başlayanlar için zorluk taşımaktadır. Bundan dolayı, onu ihtisar etmeyi düşündüm. Fakat, kitabın hacmi büyük olduğu için buna güç yetiremedim. el-Bâcînin ihtisarı bu sahada yapılmış güzel bir çalışmadır. el-Bâcî, kitabın bütünlüğünü bozmadan, senedleri hazfedip, bablara ayırarak güzel bir tertiple bunu yapmıştır. Böylece, bu husustaki arzumu el-Bâcî'nin kitabını ihtisar etmekle yerine getirmek istedim³⁷⁸.

Kitap, fıkıh kitaplarında bulunan bablara göre tanzim edilmiştir. Kitabın sonunda da, Esbabü'n-Nüzül³⁷⁹, Tefsiru'l-Kur'ân³⁸⁰ ve Kitâbu Câmi³⁸¹ başlıkları altında müşkil hadisler incelenmiştir. "Kitabu Câmi" başlığı altında daha önce herhangi bir konuyla irtibatlandırılmamış değişik konularla ilgili hadisler incelenmiştir.

Kitap, H.1363 yılında Haydarâbâd'da ikinci baskısı yapılmıştır. Bu baskısı esas alınarak ofset baskıları gerçekleştirilmiştir.

9. en-Nasîha li-Veledeyh³⁸²

İki çocuğuna vasiyyet olarak yazdığı küçük bir risaledir. el-Bacî, bu esere besmele ve çocuklarına dua ile başlayıp, daha sonra, bu vasiyyeti yazmaktaki amacını açıklamakta ve çocuklarına örnek olma açısından ailesinin dini durumundan bahsetmektedir. Vasiyyetini, birincisi şerî sorumluluklar, ikincisi ise dünyevi bir kısım nasihatlar olmak üzere iki bölümden oluşturmuştur.

Birinci bölümde³⁸³, iman, namaz, oruç, cihad, iyiliği emretme gibi konularda tavsiyelerde bulunmuştur. Çocuklarına ilimle uğraşmalarını, özellikle, Kur'ân, Hadîs ve Fıkıh ilmiyle ilgilenmelerini; *Felsefe ve Mantık İlminden uzak durmalarını vasiyyet etmiştir.*

378 el-Kâdî Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Musa el-Hanefî, *el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Âsâr*, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb trs, I/2-4.

379 el-Hanefî, II/152.

380 el-Hanefî, II/160.

381 el-Hanefî, II/244.

382 İbn Ferhûn, s. 385.

383 Cevdet Abdurrahmân Hilal, *Revista del Instituto Egibcio de Estudios Islámicos en Madrid: Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Misri li'd-Diraseti'l-İslâmiyye*, Madrid, 1955, III(s.1)/16.

İkinci bölümde³⁸⁴, kardeşler arası dayanışma ve onların toplumla olan ilişkilerine dair tavsiyelerini belirtmiştir.

Eser, Cevdet Abdurrahman Hilal tarafından Revista del Instituto Egipcio de Estudios İslamicos en Madrid: Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Mısırî li'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, III, 1955 yılında yayımlanmıştır.

10. Risaletü'r-Râhib min İfrense ile'l-Muktedir-Billâh Sâhibi Sarakusta ve Cevabü Ebi'l-Velîd el-Bâcî alyhâ³⁸⁵

TDV İslam Ansiklopedisi'ne "Bâcî" maddesini yazan Ahmed Özel el-Bâcî'nin bu eseri ile ilgili olarak şunu yazmaktadır:

"Bir Fransız rahibin Sarakusta Hükümdarı Muktedir-Billâh'ı Hıristiyanlığa davet eden mektubu ve el-Bâcî'nin buna verdiği cevaptır. Bu mektupları ilk defa Dunlop, İngilizce tercümeleri ile birlikte neşretmiştir ("A Christian Mission to Muslim Spain in 11th Century", al-Andalus, XVII, Madrid, 1952, s. 259-310). Bâcî'nin büyük bir diyalektik ustalık sergilediği bu risâle daha sonra Abdülmecîd Türkî (al-Andalus, XXXI, Madrid, 1966, s. 73-153) ve M. Abdullah eş-Şerkâvî tarafından (Risaletü Râhibi Fransa ile'l-Müslimin ve Cevâbü'l-Kâdî Ebi'l-Velîd el-Bâcî aleyhâ, Kahire, 1406/1986) neşredilmiştir. Abdülmecîd Türkî bu risale ile ilgili olarak yapılan çalışmaları değerlendirmiş ve Escorial Kütüphanesi'nde tek nüshası ile Dunlop'un neşrini karşılaştırarak yeniden yayınlamıştır"³⁸⁶.

1.10. 2. Kayıp Eserleri

el-Bâcî'nin tabakât kitaplarında isimleri geçtiği halde, henüz kendilerine ulaşılammış pek çok eseri vardır. Bunların listesini aşağıda veriyoruz.

1. el-İstîfâ³⁸⁷

384 Cevdet Abdurrahmân Hilâl, III/39.

385 el-Bâcî'nin hayatına yer veren Tabakât kitaplarından ulaşabildiklerimizde böyle bir kitabın ismine rastlamadık. Kanaatimce bunun sebebi, el-Bâcî'nin bu risaleyi yazarken tek nüshasını söz konusu rahibe göndermesidir. Zaten, bugün tek bir nüshasından bahsedilmektedir. Ancak, el-Bâcî ile ilgili çalışmalar yapan günümüz araştırmacıları onun bu eserine yer vermektedirler. Bkz. el-Bâcî, İhkâm, 110; Ahmed Özel, TDV İslâm Ansiklopedisi, IV/415.

386 Ahmed Özel, TDV İslam Ansiklopedisi, IV/415.

387 Zehebî, Siyer, XVIII/538.

Muvatta'ya yazılmış şerhlerin hacim bakımından en büyüklerindendir.³⁸⁸ Bu kitabın hacim bakımından büyüklüğü hakkında Zehebî şunu söylemektedir: "el-Bâcî'nin el-İstîfâ adlı eserinin benzeri telif edilmemiştir. Sadece Kitâbu't-Tahâre, bir kaç cildi kapsamaktaydı"³⁸⁹. Kitabın büyük olması sebebiyle herkesin ondan faydalanamayacağını göz önüne alan el-Bâcî, onu ihtisar etmiştir³⁹⁰. Bu değerinde bir eserin nüshalarına henüz tesadüf edilememiştir.

2. el-İmâ'³⁹¹

el-İstîfâ adlı eserinin muhtasarı olan el-Munteka'nın ihtisarıdır. Beş ciltten oluşan³⁹² bu eser, hacim bakımında el-Muntekâ'nın dörtte biri kadardır³⁹³. sadece, ed-Dâvûdî, onun ayrıca "el-İmâ fi'l-Fıkıh" adlı başka bir esere sahip olduğunu belirtmiştir³⁹⁴.

3. Kitâbü'l-Meâ'nî fi-Şerhi'l-Muvatta'³⁹⁵

el-Bâcî'nin bu kitabı da Muvatta şerhine dairedir. Fakat, bu eser hakkında müelliflerin görüşleri, Muvatta şerhleri içerisinde benzeri telif edilmediği doğrultusundadır³⁹⁶. Eser, 20 ciltten oluşmaktadır³⁹⁷. Aslında bu eser ve onun el-İstîfâ adlı eseri ile ilgili söylenen hususlar, bir arada değerlendirildiğinde ve Kâdî İyâd gibi onun eserlerinin çoğunu veren bir müellifin bu eserini vermemiş olmasına bakıldığında³⁹⁸, acaba, el-İstîfâ ve Kitâbu'l-Meâ'nî fi-Şerhi'l-Muvatta, aynı eserin farklı isimlerimidir? sorusunu akla getirmektedir. Fakat, onun hayatına yer veren tabakât

388 Kâdî İyâd, III/807; Makkari, II/69; Hacevî, II/217.

389 Zehebî, Tezkire, III/181.

390 el-Bâcî, Muntekâ I/2.

391 Yâkût, Mu'cemü'l-Üdebâ, XI/249.

392 Kâdî İyâd, III/806.

393 İbn Ferhûn, s. 384.

394 Dâvûdî, I/210.

395 Bağdâdî, V/397.

396 Zehebî, Tezkire, III/1180.

397 Makkari, II/69.

398 Kâdî İyâd, III/806-807.

kitapların çoğu dikkatli incelendiği zaman, müelliflerin bu iki eseri farklı iki telif olarak verdikleri görülecektir³⁹⁹.

4. İhtilâfû'l-Muvattaât⁴⁰⁰

Rivayet edilen Muvatta nüshaları arasındaki farklılıkları ihtiva eden eseridir. Bu Kitabın ismi bazı kaynaklarda "İhtilâfû'l-Muvatta" olarak geçmektedir⁴⁰¹. Şeceretü'n-Nuru'z-Zekiyye sahibi Muhammed Mahluf, onun İhtisârü'l-Muvattaât adlı bir eserinin olduğundan bahsetmektedir⁴⁰².

5. Tefsîru'l-Kur'ân⁴⁰³

el-Bâcî, muhaddis ve Fakîh olması yanında, Müfessir vasfına da haizdir⁴⁰⁴. Başladığı fakat bitiremediği bir tefsiri vardır.⁴⁰⁵ Bu özelliğinden dolayıdır ki, ed-Dâvûdî⁴⁰⁶ ve es-Süyûtî⁴⁰⁷ müfessirlere ait tabakâtlarında ona yer vermişlerdir.

6. Şerhu'l-Müdevvene⁴⁰⁸

Bu eserini tamamlayamamıştır⁴⁰⁹.

7. Kitâbü'l-Mühezzeb fî ihtisârî'l-Müdevvene⁴¹⁰

Kadî İyad bu kitabı güzel bir ihtisar olarak vasıflandırmaktadır⁴¹¹.

8. Muhtasaru'l-Muhtasar fî Mesâilî'l-Müdevvene⁴¹²

399 el-Bağdâdî, V/397; Safedî, XV/372; Makkarî, II/69; Zehebî, Tezkire, III/1180; Zehebî, Siyer, XVIII/538; Yâkût, Mu'cemü'l-Üdebâ, XI/249; Dâvûdî, I/210.

400 Kâdî İyad, III/806; Zehebî, Tezkire, III/1180.

401 Makkarî, II/69; İbn Ferhûn, s. 384.

402 Muhammed Mahluf, I/121.

403 Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, I/788.

404 Yakût, XI/247.

405 Kâdî İyad, III/807.

406 Dâvûdî, I/208-212.

407 es-Süyûtî, Tabakât, s. 41-43.

408 İbn Ferhûn, s. 384.

409 Kâdî İyad, III/806.

410 İbn Ferhûn, s. 384.

411 Kadî İyad, III/806.

412 Makkarî, II/69; Safedî, XV/372.

9. el-Kitâbü'l-Muktebes fi İlmi Mâlik b. Enes⁴¹³
el-Bâcî bu eserini de bitirememiştir⁴¹⁴.

10. Kitâbü't-Tesdîd ilâ Ma'rifeti't-Tevhîd⁴¹⁵

Kâdî İyâd bu kitabın ismini "Kitâbü't-Tesdîd ilâ Ma'rifeti Turuku't-Tevhîd"⁴¹⁶; İbn Ferhûn, "Kitâbü't-Teşdîd ila Ma'rifeti Tarîku't-Tevhîd"⁴¹⁷ olarak vermektedir.

11. Sünenü's-Sâlihîn ve Sünenü'l-Âbdîn⁴¹⁸

12. Kitâbü's-Sünen fi'r-Rekâik ve'z-Zühd ve'l-Va'z⁴¹⁹

13. Kitâbü Sübûli'l-Mühtedîn⁴²⁰

Kadî İyad bu kitabın ismini "kitabü Sebîli'l-Mühtedîn" olarak vermektedir⁴²¹. Makkari'nin "Firaku'l-Fukahâ"nın muhtasarıdır dediği "et-Tebyîn li-Sebîli'l-Mühtedîn" aynı kitap olsa gerektir⁴²².

14. en-Nâsîh ve'l-Mensûh⁴²³

Bu eser de tamamlanamamıştır⁴²⁴.

15. Kitâbü Firaku'l-Fukahâ⁴²⁵

el-Bâcî'nin İbn Hazm ile olan tartışmaları ve fakihleri değerlendirdiği kitabıdır⁴²⁶.

16. Kitâbü Mesâilî'l-Hilâf⁴²⁷

413 Kâdî İyâd, III/806.

414 İbn Ferhûn, s. 384.

415 Kehhâle, Mu'cemü'l-Müellifin, I/788; Zehebî, Siyer, XVIII/539.

416 Kâdî İyâd, III/806.

417 İbn Ferhûn, s. 384.

418 Zehebî, Siyer, XVIII/539; Kadî İyâd, III/807.

419 İbn Ferhûn, s. 385.

420 Zehebî, Siyer, XVIII/539; Safedî, XV/372.

421 Kâdî İyad, III/807.

422 Makkari, II/69.

423 Kehhâle, Mu'cemü'l-Müellifin, I/788.

424 Safedî, XV/372; Kadî İyad, III/807.

425 Zehebî, Tezkire, III/1180.

426 Kadî İyâd, III/805.

427 Yakût, Mu'cemü'l-Üdebâ, XI/249.

Bu kitabı tamamlamamıştır⁴²⁸.

17. Kitabü Tehzîbi'z-Zâhir li-İbni'l-Enbârî⁴²⁹

18. Mes'eletü İhtilâfi'z-Zevceyn fi's-Sadâk⁴³⁰

19. Mes'eletü Ğasli'r-Ricleyn⁴³¹

20. Mes'eletü Meshi'r-Re's⁴³²

21. Kitabü'l-Ensâr li-A'râdı'l-Eimmeti'l-Ahyâr⁴³³

22. Kitabü Şerhi'l-Minhâc⁴³⁴

23. Kitabü's-Sirâc fi İlmi'l-Hicâc⁴³⁵

Zehebî'nin "Kitâbü's-Sirâc fi'l-hilâf"⁴³⁶ ve Kâdî İyâd'ın "Kitabü's-Sirâc fi Ameli'l-Hicâc fi Mesâili'l-Hilâf"⁴³⁷ dediği kitapların aynı eserler olduğunu düşünmekteyiz. Bu eser hacim bakımından büyük olup⁴³⁸, bitirilmemiştir⁴³⁹.

24. Fihrist⁴⁴⁰

428 İbn Ferhûn, s. 385.

429 Kâdî İyâd, III/807.

430 Kâdî İyâd, III/807; İbn Ferhûn, s. 384.

431 Kâdî İyâd, III/806; İbn Ferhûn, s. 385.

432 Kâdî İyâd, III/806; İbn Ferhûn, s. 385.

433 Kadî İyad, III/807.

434 Zehebî, Siyer, XVIII/539.

435 İbn Ferhûn, s. 384.

436 Zehebî, Siyer, XVIII/538.

437 Kadî İyâd, III/806.

438 Kadî İyad, III/806.

439 Zehebi, Siyer, XVIII/538.

440 Muhammed Mahlûf, I/121.

II. BÖLÜM

el-MÜNTEKÂ'SINDAKİ ŞERH METODU

2.1. Şerhi Yazma Sebebi

el-Müntekâ, İmâm Mâlik'in hadis ve kendi fikhi görüşlerini ihtiva eden ilk tasnif edilen hadis kitaplarından olan Muvatta adlı esere yazılmış bir şerhtir. Bu eser; daha önce yine kendisinin yazdığı, hacim bakımından çok geniş olan el-İstifa adlı Muvatta şerhinin bir ihtisarıdır. Kendisi bir ihtisar olan el-Müntekâ'nın hacmi göz önüne alındığında, bu eserin aslı olan el-İstifâ'nın ne kadar geniş hacimli bir eser olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir.

el-İstifâ adlı eseri hacim bakımından bu kadar büyük olunca, ondan ondan istifade etmek bir hayli zorlaşmış ve el-Bâci'ye bunu ihtisar etmesi yolunda istekler gelmiştir. el-Bâci, bu istekleri isim vermeden Müntekâ'nın başında Besmele, Hamdele ve Salvele'den sonra şöyle ifade etmektedir:

"Sen, Muvatta'nın şerhi olarak yazdığım el-İstifâ adındaki kitabın insanların çoğu tarafından bütünü ile elde edilmesinin zor olduğunu ve ders olarak okunamadığını belirtiyorsun. Özellikle, bu ilimde ileri bir bakış açısına sahip olduğu halde henüz meseleyi rahatlıkla kavrayabilecek düzeyde olmayan insanın onu incelemesi kafasını karıştırır, şaşkınlığa yol açar. Çünkü, pekçok konuyu ve meseleyi incelediği için kavranması ve anlaşılması imkansızdır. Bunu ancak ilimde derinleşen, anlayış düzeyi yüksek kişiler anlayabilir. Sen, bu kitabın içerdiği hadislerin ve fikhi kuralların sadece manalarını vermeme istiyorsun. Muvatta kitabında yer alan meselelerin asıllarını ele almama istiyorsun ki, ona şerh olsun. Ondandır çıkarılan meselelere dikkat çekmemi, orada bulunan gizli ve yakın meseleler ve manalara istidlalle işaret etmemi talep ediyorsun ki, el-İstifa kitabı bu yoldan inelemeye yeni başlıyanlara faydalı olsun. İsterse onlarla yetinsin, isterse daha ilerye gidebilmeleri için onlara yardımcı olsun" ⁴⁴¹.

el-Bâci, bu isteğe olumlu cevap vermiş ve Müntekâ'yı el-İstifâ'dan ayıran yönleri de belirtmiş olarak şöyle devam etmektedir:

441 el-Bâci, Müntekâ, I/2.

"Ben de, istediğın ve şart koştuğın şekilde bir eser yazdım. Adı geçen kitaptan onu özetledim. Senedleri vermedim. Meseleleri geniş ele almadım. Delillerini ve karşı delilleri zikretmedim. Yöntem olarak el-İstifâ'daki yöntemi kullandım. Hadisi ve konuyu asıldan verdim. Ardından gerekli ve mutekaddimin şeyhlerimizin kaydettikleri detaylara girdim. Vucuh ve delâil konularına girmedim. Önceki kitapta burada yazdıklarımın hepsini kaydetmişim. Çünkü, müftinin meselelerle ilgili fetvası, üzerine konuşması ve onları açıklaması Allâh'ın yardımı ile olur"⁴⁴².

el-Bacı, bu kısa mukaddimede ilmin gerektirdiği objektifliği ortaya koyarak, sunduğu görüşlerin tartışılabileceğini, görüşlerinin kesin doğrular olmadığını ve icihad meydanının ehil olan herkese açık olduğunu veciz ifadelerle şu şekilde belirtmiştir:

"Müfti, çeşitli görüşlerden birisini belli bir dönemde doğru olarak görebilir. Ama, aynı görüşü başka bir zaman hata olarak değerlendirebilir. Bunun içindir ki, tek bir alimin tek bir meselede farklı görüşleri bulunabilir. Bundan dolayı okuyucu, benim bu kitabımda yazdığım açıklama, te'vil, ve kıyasın benim yanımda kesin doğrular olduğuna inanmasın ki, bu görüşlere muhalefet edenleri ayıplamıyayım. ve başka görüşleri ortaya koyan kimseleri yermiyeyim. Bunlar benim icihad ederek ortaya koyduğum görüşlerdir. Bunları burada tesbit etmemin faydası, araştırma, inceleme, kıyaslama ve deneme metodunu açıklamaktır. Her kim bu işin ehli ise, bu konularda inceleme yapar ve benim görüşlerime uygun veya ters olarak icihadının vardığı sonuca göre amel edebilir. Bu dereceyi ihraz etmemiş olan kimse ise, bu kitabımda yer alan bilgileri bu mertebeye (icihad derecesi) ulaşmak için kendisine basamak ve yardımcı alet olarak kullansın"⁴⁴³.

2.2 Şerhi Hakkında Genel Bilgiler

el-Bâcî'nin Müntekası memzûc şerhlerdendir⁴⁴⁴. Metinlerin başına (ص) harfi konulmuş ve hadisler parentez içine alınmıştır. Hadisle ilgili şerhin başlangıcını, (ش) harfiyle belirtmiştir. Daha sonra hadisin

⁴⁴² Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *Kitâbü'l-Müntekâ Şerhu muvattai İmamı İmâm Mâlik, Beyrut, Dârul-Kütübi'l-Arabî* 1983/1403, (1331 Mısır baskısından ofset) I/2-3

⁴⁴³ el-Bacı, Müntekâ, I/3.

⁴⁴⁴ İsmail L. Çakan, *Hadîs Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri*, İstanbul, İlahiyat Fakültesi yayımları 1985, s. 154.

genel mühtevası veya hadisin başlangıcıyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

el-Bâci, daha sonra "Fasl" başlığı altında, şerhini yaptığı hadisde, açıklamasını yapmak istediği cümle veya cümleciklerin şerhine geçmiştir.

Örnek:

ص عن سعيد بن المسيب ان رسول الله صلى الله عليه وسلم حين قفل من خير أسرى حتى اذا كان من آخر الليل عرس و قال لبلال اكأ لنا لصبح ونام رسول الله صلى الله عليه وسلم وأصحابه وكأ لبلال ما قدر له ثم استند الى راحلته وهو مقابل الفجر فغلبته عيناه فلم يستيقظ رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا لببال ولا أحد من الركب حتى ضربتهم الشمس ففزع رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال لببال يا رسول الله أخذ بنفسى الذى أخذ بنفسك فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اقتادوا فبعثوا رواحلهم واقتادوا شيئاً ثم أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بلالا فأقام الصلاة فصلى بهم رسول الله صلى الله عليه وسلم الصبح ثم قال حين قضى الصلاة من نسي الصلاة فليصلها اذا ذكرها فان الله تعالى يقول فى كتابه أقم الصلاة لذكركم ﴿ش

Sa'îd b. el-Müseyyeb'den rivayet edilmiştir:

Resulullâh (s.a.v) Hayber dönüşünde gece yola devam etti. Gecenin yarısından çoğu geçince, konakladı. Bilal'e: "Sabah namazı için bizi gözetle" buyurdu ve Resulullâh (s.a.v) ve ashabı uyudu. Bilâl bir süre bekledikten sonra, sabaha doğru devesine dayandı ve uykuya daldı. Güneş doğup, (ışığı) yüzlerine vuruncaya kadar, ne Resulullâh, (s.a.v.) ne Bilâl ve ne de kafileden kimse uyandı. Resulullâh (s.a.v.) uykusundan uyanınca, Bilâl: "Ya Resulallâh, Seni alıkoyan şey beni de alıkoydu." dedi. Bunun üzerine Resulullâh (s.a.v) hareket emri verdi. Ashab develerini kaldırıp hareket etti. Bir miktar yürüdükten sonra, Resulullâh (s.a.v.) Bilâl'e kamet getirmesi için emretti, o da namaz için kamet getirdi. Resulullah, (s.a.v.) onlara sabah namazını kıldırdı. Namazı bitirdikten sonra, "Namazı unutup, kılamayan hatırlayınca, onu kılın. Çünkü, Allâh Teâlâ kitabında şöyle emrediyor: "*Beni hatırlamak için namaz kıl*" 445 buyurdu" 446.

445 Tâ-Hâ, 20/14.

446 Enes b. Mâlik, *Muvatta*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, Vukûtü's-Salât 25 (I/13); Ebû Dâvud Süleyman b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvud*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413; Salât 11 (I/302); Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, Tefsir 20 (V/319); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, Salât 10 (I/227).

Hadisi verip, "Fasl" başlığı açmadan, hadis ile ilgili genel bazı bilgiler verdikten sonra:

(فصل) وقوله حتى اذا كان من آخر الليل عرس التعريس.....

(فصل) وقوله كلاً لنا الصبح دليل.....

(فصل) وقوله وكلاً بلال ما قدر له اخبار.....

(فصل) وقوله لم يستيقظ رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا أحد من الركب حتى ضربتم

الشمس يريد.....

(فصل) وقوله فقال بلال يا رسول الله أجد بنفسى الذى أخذ بنفسك اعتذار.....

(فصل) وقوله صلى الله عليه وسلم اقتادوا يريد.....

(فصل) وقوله أمر رسول الله صلى الله عليه وسلم بلالاً فأقام الصلاة بهم رواه.....

(فصل) وقوله صلى الله عليه وسلم فإن الله تعالى يقول فى كتابه أقم الصلاة لذكرى تنبيه.....

Yukarıda verdiğimiz şekilde "Fasl" başlıkları ile hadisin belirli kısımlarını açıklamıştır⁴⁴⁷. Bazen de (ش) harfinden sonra, "Fasl" başlığı açmadan hadis ile ilgili vermek istediği açıklamaların hepsini vermiştir.⁴⁴⁸ Ama, bu durum çok az hadis için söz konusudur.

"Fasl" başlığı altında "Mes'ele" adıyla ikinci bir başlık vermektedir ki, burada, genellikle o konu ile ilgili fihhi meselelerin izahını yapmıştır. Hadisin verilen cümlesinin içerdiği fihhi konunun durumuna göre "Mes'ele" adı verilen başlıklar çok veya hiç bulunmayabilir. "Mes'ele" başlığı altında "Fer" adıyla üçüncü bir başlık bulunmaktadır ki, burada da, fihhi görüşlerin detayları verilmiştir.

Müntekâ'da göze çarpan önemli bir husus da, Muvatta'da verilmeyen bazı fihhi babların el-Bâcî tarafından ihdas edilmesi ve bu babların altında fihhi bilgilerin verilmesidir. Bu yönüyle, Müntekâ bir fihhi kitabında bulunan bütün vasıfları taşımaktadır. el-Bâcî'nin Muvatta'da bulunan babın altında, duyduğu ihtiyaca göre bazı yeni bablar ihdas etmesini bir misal ile açıklayalım:

447 el-Bâcî, Müntekâ, I/27-29.

448 el-Bâcî, Müntekâ, I/31.

Muvatta'da yer alan "el-Hilâk"⁴⁴⁹ babının altında ilgili hadisi verdikten sonra, şu babları vermiştir:

الباب الاول فى من حكمه الحلاق والتقصير

Birinci bâb, kime saçını tamamen kesme ve kısaltmak gerektiği hakkındadır⁴⁵⁰.

الباب الثانى فى صفة الحلاق والتقصير

İkinci bâb, saçını tamamen kesme ve kısaltmanın sıfatı hakkındadır⁴⁵¹.

الباب الثالث فى موضع الحلاق والتقصير

Üçüncü Bâb, saçını tamamen kesme ve kısaltmanın nerede yapılacağı hakkındadır⁴⁵².

الباب الرابع فى وقت الحلاق والتقصير

Dördüncü bâb, saçını tamamen kesme ve kısaltmanın ne zaman yapılacağı hakkındadır⁴⁵³.

الباب الخامس فيما يتعلق بهما من الاحكام

Beşinci bâb, ikisi ile ilgili hükümler hakkındadır⁴⁵⁴.

الباب السادس هل هو نسك أو تحلل

Altıncı bâb, traş olmak bir hac menasiki mi, yoksa ihramdan çıkma mıdır⁴⁵⁵?

Yukarıda verdiğimiz bu örneklerde olduğu gibi el-Bâcî, konunun iyi anlaşılabilmesi için Muvatta'da verilmeyen bazı babları kendisi ortaya koymuştur. Bütün bunlar Müntekâ'nın şekli ile ilgili vasıflar olup, ondan istifâde etme hususunda bu bilgilerin göz önünde bulundurulmasının yarar sağlayacağını düşünmekteyiz.

449 el-Bâcî, Müntekâ, III/28

450 el-Bâcî, Müntekâ, III/29.

451 el-Bâcî, Müntekâ, III/29.

452 el-Bâcî, Müntekâ, III/30.

453 el-Bâcî, Müntekâ, III/30.

454 el-Bâcî, Müntekâ, III/30.

455 el-Bâcî, Müntekâ, III/31.

2.3. Lafzi Yönde Açıklamaları

2.3.1. Garib Lafızların Açıklanması

Garib kelimeler, hadîs metinlerinde geçen ve az kullanılması sebebiyle, herkes tarafından kolayca anlaşılmayan, ancak Arap dilinde derinleşen alimlerin anlayabilecekleri lafızlardır.⁴⁵⁶ Hadislerin iyi ve doğru anlaşılması için bu kelimelerin iyi bilinmesi gerekir. Bu kelimelerin iyi anlaşılmasını konu edinen Garibu'l-Hadîs İlmi hicri ikinci asrın sonlarından itibaren gelişmiş, "âdetâ Peygamberimizin kullandığı kelimelerin luğatı olan"⁴⁵⁷ bu branşta çok değerli eserler telif edilmiştir⁴⁵⁸.

Ebu'l-Velîd el-Bâcî, garib kelimeleri açıklama hususuna önem vermiştir. Bazen hadîsi verdikten sonra, Bazen de "Fasl" başlığı altında verdiği hadîs cümlesinde geçen garib kelimeleri açıklama yoluna gitmiştir.

Örnek 1:

عن عمه أبي سهيل بن مالك عن أبيه أنه سمع طلحة بن عبيد الله يقول جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم من أهل نجد ثائر الرأس يسمع دوى صوته ولا نفقه ما يقول حتى دنى فإذا هو يسأل عن الإسلام فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم خمس صلوات في اليوم والليلة قال هل على غيرهن قال لا إلا أن تطوع قال رسول الله صلى الله عليه وسلم وصيام شهر رمضان قال هل على غيرهن قال لا إلا أن تطوع قال وذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم الزكاة فقال هل على غيره قال لا إلا أن تطوع فأدبر الرجل وهو يقول والله لا أزيد على هذا ولا انقص منه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أفلح إن صدق

(İmâm Mâlikin) Amcası Ebû Süheyl b. Mâlik, babasından, O da, Talha b. Ubeydullâh'tan rivâyet etmiştir:

"Necid halkından saçları dağınık bir adam Resulullâh (s.a.v.)'e geldi. Yüksek sesle konuşuyor fakat, ne dediğini anlamıyorduk. Yaklaşınca, anladık ki, islamdan soruyor. Resulullâh (s.a.v.) ona:

⁴⁵⁶ Talat Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber Yayınları 1992, s. 139; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDV yayınları 1992, s. 103.

⁴⁵⁷ Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi* İstanbul, Dergah Yayınları 1983, s. 86.

⁴⁵⁸ Bkz. İbn el-Esir Mecduddin el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Beyrut, Dâru'l-Fikir 1979/1399, I/5-11.

"Günde beş vakit namaz" buyurdu. Adam: "Bundan başkasını (kılmam) gerekir mi?" diye sordu. Resulullâh (s.a.v.):

"Nafile kılman dışında hayır." diye cevap verdi. Resulullâh (s.a.v.), "Ramazan ayının orucunu" buyurdu. Adam: "Bundan başkası (tutmam) gerekir mi?" diye sordu. Resulullah (s.a.v.): "Nafile tutman dışında, hayır." diye cevap verdi. Resulullâh (s.a.v.) ona zekatı anlattı. Adam: "Bundan başkasını (vermem) gerekir mi?" diye sordu. Resulullâh (s.a.v.): "Sadaka vermen dışında, hayır." diye cevap verdi. Bunun üzerine adam şunları söylerken geri gitti: "Bunları ne fazla, ne de eksik yaparım" Resulullah (s.a.v.) de: "Söylediklerini yaparsa, kurtulur." buyurdu⁴⁵⁹.

el-Bâcî, bu hadîste geçen "نائر الرأس" iberesini şöyle açıklamıştır:

Hadiste geçen "نائر الرأس" saçları kalkmış, (dağınık) tarakla taranmamış, yağ veya başka bir şeyle (temizlenmemiş) demektir⁴⁶⁰.

Örnek 2:

عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال كل مولود يولد على الفطرة فأبواه يهودانه أو ينصرانه أو يمجسانه كما تنبأ النبي من بهيمة جمعاء هل تحس فيها من جدعاء قالوا يا رسول الله أرايت الذي يموت وهو صغير قال الله أعلم بما كانوا عاملين

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Her çocuk fitrat üzerine doğar. Daha sonra ana-babası onu yahudi veya hıristiyan yapar. Tıbkı, deve yavrusunun anasından eksiksiz doğduğu gibi, onda bir eksiklik görmek mümkün mü?" Ashâb:

"Ya Resulallâh, henüz çocuk iken ölen hakkında ne buyuruyorsunuz?" diye sordu. Resulullâh (s.a.v.): "Allâh, yaptıklarını en iyi bilendir." diye cevap verdi" ⁴⁶¹.

⁴⁵⁹ Muvatta, Kasru's-Salât fi's-Sefer 94 (I/175); Buhârî, İmân 34 (I/17); Müslim, İman 8 (I/40); Ebû Dâvud, Salât, 1 (I/272); Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, Salat 4 (I/226).

⁴⁶⁰ el-Bâcî, Müntekâ, I/313.

⁴⁶¹ Muvatta, Cenâiz 52 (I/241); Buhârî, Cenaiz 93 (II/104); Tirmizî, Kader 5 (IV/447); Ebû Dâvud, Sünne 17(V/86); Ahmed b. Hanbel, II/233, 275.

el-Bâcî, bu hadîste geçen "الفطرة" kelimesini şu şekilde açıklamıştır:

"الفطرة" Kelimesi Arap dilinde yaratılış manasındadır. "فطر الله الخلق" denildiği zaman, "Allah, mahlukatı yarattı." manası anlaşılmaktadır. Şerî manası, insanların rububiyete iman etme, onu bilme ve onu ikrar üzere yaratılmalarıdır⁴⁶².

Örnek 3:

عن ابى هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال مثل المجاهد فى سبيل الله كمثل الصائم القائم الدائم الذى لا يفتر من صلاة ولا صيام حتى يرجع

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allâh yolunda cihada çıkan, dönünceye kadar, hiç usanmadan davamlı namaz kılan ve oruç tutan kimse gibidir" ⁴⁶³.

Yukarıdaki metinde geçen "السبيل" kelimesi şu şekilde açıklanmıştır:

"السبيل" kelimesi Arap dilinde yol manasındadır. Müzekker ve müennes olarak da gelmektedir. Bütün iyi ameller, "sebilullâh" ile ifade edilen kelimenin anlam alanına girer. Yalnız, şerî bir istılâh olarak kullanıldığı zaman, düşman ile savaş manasına gelmektedir. İmâm Mâlik'e malının bir kısmını Allah yolunda "فى سبيل الله" harcamasını vasiyyet eden bir adamın durumu sorulduğu zaman şu cevabı vermiştir: "Allâh'ın yolu çoktur. Ama, benim hoşuma giden, onun düşman ile olan savaşta harcanmasıdır." Bu da, mutlak manada kullanıldığı zaman, savaş manasında olduğunu göstermektedir⁴⁶⁴.

⁴⁶² el-Bâcî, Müntekâ, II/33.

⁴⁶³ Muvatta, Cihâd I(II/443); Müslim, İmâre 110(II/1498); Ahmed b. Hanbel, II/424,465.

⁴⁶⁴ el-Bacî, Müntekâ, III/159. Diğer örnekler için bkz. I/105,132,149,181,201 202, 217, 218, 220, 221, 230, 233, 237, 242, 250, 251, 252, 255, 275, 281, 295, 298, 312, 314, 327, 333, 338, 355, 356, 359, II/10, 27, 28, 30, 33, 87, 90, 93, 120, 136, 156, 158, 213, 248, 261, 262, III/80, 159, 160, 164, 184, 199, 205, 262, 324, 352, IV/9, 146, 154, 215, 246, V/21, 66, 108, VI/3, 8, 92, 119, 136, 145, 154, 159, 183, 192, 197, VII/52, 87, 134, 137, 182, 191, 209, 213, 235, 244, 245, 266, 322.

2.3.2.Gramer İle İlgili Açıklamalar

Kelimelerin yapısını ve cümle içerisindeki konumunu bilmek, hadîslerin iyi anlaşılmasıyla doğrudan ilgilidir⁴⁶⁵. Bunun içindir ki, hadîs ile ilgili yazılmış şerh çalışmalarında, kelimelerin sarf ve nahiv yönü genellikle belirtilmiştir. el-Bâcî de hadislerdeki, gramer yapısına zaman zaman değinmiştir. Fakat, O'nun bu konu üzerinde fazla durmadığını da belirtmek gerekir. Kanaatimce, el-Bâcî, gramer bilgisini, sadece bir bilgi olsun diye verme yoluna gitmemiştir. O, bu konuda üzerinde mevcut olan ihtilaf ve hadîsten istinbat edilecek ahkâm ile olan bağlantısı veya kendisinin bu bilgiyi vermesinde duyduğu ihtiyaç sebebiyle gramer bilgisini vermiştir.

2.3.2.1. Sarf ile İlgili Açıklamalar

Örnek 1:

عن عبد الرحمن بن عبد القارئ انه قال خرجت مع عمر بن الخطاب في رمضان الى المسجد فاذا الناس أوزاع متفرقون يصلى الرجل لنفسه ويصلى الرجل فيصلى بصلاته الرهط فقال عمر والله انى لارانى لو جمعت هؤلاء على قارئ واحد اكان امثل فجمعهم على أبى بن كعب قال ثم خرجت معه ليلة أخرى والناس يصلون بصلاة قارئهم فقال عمر نعمت البدعة هذه والنى تامون عنها الفضل من النى تقومون يعنى آخر الليل وكان الناس يقومون أوله

Abdürrahmân b. Abdilkâri'den rivayet edilmiştir:

Ramazan'da Ömer b. Hattâb ile beraber mescide gittik. Bir de baktık ki, insanlar gruplar halinde, dağınık olarak, kimi kendi başına; kimi de, bazılarının imam olarak namaz kılmaktadır. (bu durumu gören) Ömer:

"Vallâhi, bunları bir imam arkasında toptasam daha iyi olur." dedi. Bunun üzerine, Ubeyy b. Ka'b'ı onlara imam tayin etti. Başka bir gece, onunla beraber mescide gittik. İnsanlar, imamlarının arkasında namaz kılıyorlardı. Bunun üzerine, Ömer, şöyle dedi: "Bu ne güzel bid'attır. kalktığınız, (sabah namazını kılmanız) uyuyarak kaçırdığınızdan (gece namazından) daha hayırlıdır. İnsanlar (sabah namazının) öncesine kadar ibâdet ediyorlardı" ⁴⁶⁶.

⁴⁶⁵ Bkz. İbn el-Esîr, en-Nihâye, I/4.

⁴⁶⁶ Muvatta, es-Salat fi Ramadane 3 (I/114), Buhârî, Terâvih 1 (II/252)

Hadiste bulunan "نعمت" kelimesinin bazı Muvatta nüshalarında "نعمة" şeklinde geçtiğini belirten el-Bâcî, daha sonra şunları söylemektedir: "نعمة" şeklinde ("ة" ile) yazılmasının Küfeliler'in mezhebine göre doğru olduğunu, ama, Basralılar'ın mezhebine göre, bu kelime fiil olduğundan ona "ة" bitişmez, ancak, "نعمت" şeklinde yazılması mümkündür⁴⁶⁷.

Örnek 2:

عن ابى هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بينما رجل يمشى بطريق اذا اشتد عليه العطش فوجد بئرا فنزل فيها فشرب فخرج فاذا كلب يلهس يأكل الثرى من العطش فقال الرجل لقد بلغ هذا الكلب من العطش مثل الذى بلغ منى فنزل البئر فملأ خفه ثم امسك بفيه حتى رقى فسقى الكلب فشكر الله له فففر له فقالوا يا رسول الله فان لنا فى البهائم لأجرا فقال فى كلى ذى كبد رطبة أجر

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Bir zaman bir adam, yolda yürürken, çok susadı. Bir kuyu buldu. Kuyuya indi, su içti ve dışarı çıktı. Dışarı çıkar çıkmaz, sıcaktan dilini dışarı çıkarmış, susuzluktan nemli toprağı yalayan, bir köpek gördü. Adam, (kendi kendine): "Benim susuzluktan çektiğimi bu köpek de çekiyor." deyip, kuyuya indi. Ayakkabısını doldurup, kuyudan çıkına kadar, onu ağzıyla tutup, köpeğe su verdi. Bundan dolayı, Allah, onun yaptığını kabul etti ve günahlarını affetti. Ashab: "Ya Resulallâh, hayvanlara yaptığımız iyiliklerden dolayı sevap var mı?" diye sorunca, Resulullah (s.a.v.): "Her canlı hayvana iyilikta ecir vardır" diye buyurdu" ⁴⁶⁸.

"ف" Filinin aynel-Fiili mazi olarak hem kesre hemde fetha ile gelmektedir. Muzaride ise fetha ile gelmektedir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ el-Bâcî, Münteka, I/207.

⁴⁶⁸ Muvatta, Sıfatü'n-Nebî (s.a.v.) 23 (II/929); Buhârî, Şurb 9 (III/77), Mezâlim 23 (III/103), Edeb 27 (VII/77); Müslim, Selâm 153 (II/1761); Ebû Dâvud, Cihâd 44 (III/49); Ahmed b. Hanbel, II/375, III/517.

⁴⁶⁹ el-Bâcî, Müntekâ, VII/244.

Örnek 3:

عن عبد الله بن ابي بكر انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قاتل الله اليهود نهوا
عن اكل الشحم فباعوه فاكلوا ثمته

Abdullâh b. Ebî Bekir'den rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allâh, yahudileri helak etsin; iç yağının yenilmesinden nehy olundukları halde, onu satıp, parasını yediler." 470

"قاتل" Lafzı her ne kadar muşareket için kullanılıyorsa da, bazen Arapça'da tek bir kişinin fiili için de kullanılıyor. "سافر الرجل" (Adam sefere çıktı.) örneğinde olduğu gibi⁴⁷¹.

2.3.2.2. Nahiv İle İlgili Açıklamalar

Örnek 1:

عن ابن شهاب أن عمر بن عبدالعزيز أحر الصلاة يوما فدخل عليه عروة ابن الزبير فأخبره
أن المغيرة بن شعبة أحر الصلاة يوما وهو بالكوفة فدخل ابو مسعود الانصاري فقال ما هذا يا مغيرة
أليس قد علمت أن جبريل نزل فصلي فصلي رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم فصلي رسول
الله صلى الله عليه وسلم ثم فصلي رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم فصلي رسول
الله صلى الله عليه وسلم ثم فصلي رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم فصلي رسول
الله صلى الله عليه وسلم ثم قال بهذا امرت فقال عمر بن عبدالعزيز اعلم ما تحدث به يا عروة وأن
جبريل هو الذي أقام لرسول الله صلى الله عليه وسلم وقت الصلاة قال عروة كذلك كان بشير بن
أبي مسعود الانصاري يحدث عن ابيه

İbn Şihâb'tan rivâyet edilmiştir:

Ömer b. Abdilazîz bir gün namazını geciktirdi. O sırada Ömer b. Abdilazîz'in huzuruna giren Urve b. ez-Zubeyr, ona şu hadisi haber verdi: Müğîre b. Şü'be Kûfe'de iken bir gün namazını geciktirdi. O sırada huzuruna giren Ebû mes'ûd el-Ensârî, ona şöyle dedi:

⁴⁷⁰ Muvatta, Sıfatü'n-Nebî (s.a.v.) 26 (II/391); Buhârî, Enbiyâ 50 (IV/145); Buyû' 103 (III/40); Müslim, Mûsâkât 74 (II/208); Ahmed b. Hanbel, I/247, 293; Ebû Muhammed Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dâremî*, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, Eşribe 9 (II/438).

⁴⁷¹ el-Bâci, Müntekâ, VII/236. Diğer örnekler için bkz. I/207, II/8, 73, 87, 207, 234, 268, III/77, 184, 199IV/26, VI/40, 197, VII/7, 244, 246.

"Ey Müğîre, bu (yaptığın) nedir? Bilmiyor musun ki, Cibrîl (Resulullâh (s.a.v.)) geldi de, namaz kıldı, Resulullâh (s.a.v.) de kıldı. Sonra, Cibrîl namaz kıldı, Resulullâh (s.a.v.) de kıldı. Sonra, Cibrîl namaz kıldı, Resulullâh (s.a.v.) de kıldı. Sonra, Cibrîl Namaz kıldı, Resulullâh (s.a.v.) de kıldı. Sonra, Cibrîl Namaz kıldı, Resulullâh (s.a.v.) de kıldı. Sonra, Cibrîl Namaz kıldı, Resulullâh (s.a.v.) de kıldı. Sonra, (Cibril) "Bunula emrolundun (emrolundum)." dedi." Bunun Üzerine Ömer b. Abdilazîz, "Ey Urve, anlattığın hadisi iyi düşün; Resulullâh (s.a.v.)'e namaz vakitlerini kamet eden Cibrîl miydi?" diye sordu. Urve, bunun üzerine: "Beşîr b. Mes'ûd el-Ensârî, babasından bu şekilde rivâyet etti." dedi" 472.

"ان جبريل نزل فصلى فصلى رسول الله صلى الله عليه وسلم" Cümlesinde geçen "ف" harfine bazıları "و" manası vermişlerdir. "و" Manası verilince, Resulullâh (s.a.v.)'in Cibrîl (a.s.) ile beraber namaz kıldığı anlaşılmaktadır. Ama, "ف" harfi hakiki manası üzerine haml edilirse, Resulullâh (s.a.v.)'in Cibrîl (a.s.)'dan sonra namaz kıldığı anlaşılmaktadır. Ebu'l-Velîd el-Bâcî diyor ki: Bana göre, Buradaki "ف" harfi takibiyeye içindir. Bunun da manası şudur: Cibrîl (a.s.) namazdan her hangi bir cüz yerine getirdiği zaman, Resulullâh (s.a.v.) de ondan sonra onu yerine getirmiştir. Namazın sünneti de me'munun imama tabi olmasıdır. Me'mum, İmamın namazda yaptığına uyar, imamın yaptıklarını hemen arkasından yapar. yoksa onunla beraber yapmaz.

Zeyd, Amr'dan önce namaza başlayıp, namazın diğer fiillerini de ondan önce yaptığı zaman "صلى فصلى عمرو" (Zeyd namaz kıldı, Amr da kıldı.) denilir. Yine, Zeyd, Amr'dan önce sefere başlayıp ve Zeyd seferini tamamlamadan önce, Amr da sefere başlamışsa, "سافر زيد فسافر عمرو" (Zeyd sefere çıktı, Amr da çıktı.) denilir. Resulullâh (s.a.v.)'in Cibrîl (a.s.)'a namazda uyması hususunda "ف" harfinin hakiki manası üzerine haml edilmesi, "و" manasına haml edilmesinden daha açıktır. Çünkü, "و" manasına haml edildiği zaman, atıf anlaşılır ki, buna göre, Resulullâh (s.a.v.)'in Cibrîl (a.s.) dan önce namaz kıldığı da anlaşılabilir.

472 Muvatta, Vükût 1 (I/3); Buhârî, Mevâkîr 1 (I/132), Dârimî, Salât 2 (I/214).

Ama, "ف" harfî hakiki manası üzerine hamledildiği zaman böyle bir ihtimal ortadan kalkmış olur⁴⁷³.

Örnek 2:

عن عبد الله بن عمران عمر بن الخطاب رضى الله عنه قال من باع عبدا وله مال فماله
للبيع الا أن يشترطه المتبايع

Abdullâh b. Ömer'in rivayet ettiğine göre, Ömer b. Hattâb (r.a.) şöyle demiştir:

"Kim malı olan bir köleyi satarsa, kölenin malı, müşterinin şart koşması dışında, satana aittir" ⁴⁷⁴.

el-Bâcî, İmam Mâlik'in görüşüne göre, kölenin mal sahibi olabileceğini belirtmektedir. Mâlik'in delili, bu hadiste, "ه" câr-Mecrûr lafzıyla malın köleye izafe edilmesidir. el-Bâcî bununla ilgili olarak şunları söylemektedir: Burada, "lam" harfî mülkiyet ifade eder. Her ne kadar "ل" harfî ceri; nisbet etmek, "الولد" (Hareket taş) "الحركة للحجر" (Çocuk Zeyd'indir) tahsis etmek "الزيد" (Maldaki velayet fûlanındır.) için de kullanılıyorsa, mülk ile karineli olarak geldiği zaman mülkiyet ifade eder. Yukarıdaki ihtimaller, mülk ile ilgili bir karine olmadığı yerler için söz konusudur⁴⁷⁵.

Örnek 3:

عن عروة بن سعد بن معاذ عن جدته ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال يا نساء
المؤمنات لا تحقرن احدكن لجارتها ولو كراع شاة محرقا

Urve b. Sa'd b. Muâz'ın ninesinden rivayet ettiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ey mü'min kadınlar, sizden birisi komşu olan kadını, kızartılmış koyun parçası dahi olsa, (verdiğinden dolayı) küçümsemesin" ⁴⁷⁶.

⁴⁷³ el-Bâcî, Müntekâ, I/5.

⁴⁷⁴ Muvatta, Buyû' 2; Buhârî, Mûsakat, 17 (III/81); Müslim, Buyû', 80 (I/1173); Darimî, Buyû', 27 (II/567);

⁴⁷⁵ el-Bâcî, Müntekâ, IV/169-170.

⁴⁷⁶ Muvatta, Sadaka 4 (II/996), Sıfat 25 (II/931); Buhârî, Hibe 1 (III/128), Edeb 30 (VII/78); Müslim, Zekât 90 (I/714); Tirmizî, Velâ 6 (IV/441); Dârimî, Zekât 33 (I/332); Ahmed b. Hanbel, II/264, 307, 432, IV/64, VI/434.

Hadiste geçen "يا نساء المؤمنات" kısmını nida-münada üzerine okuduğunu belirten el-Bâcî, bazılarının ise sıfat-mevsuf olarak, hem "نساء", hem de "المؤمنات" kelimelerinin ref' olarak rivayet ettiklerini belirtmektedir. Bunlar, "نساء" kelimesinin nidanın muzafı olarak mansub, "المؤمنات" kelimesi de izafetle mecrur okunmasını kabul etmezler. Çünkü, bunlara göre, "نساء" kelimesi, "المؤمنات" kelimesinden daha umum ifade etmektedir. "المؤمنات", "نساء"nın bir kısmını teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bir şey kendi kısmının üzerine izafe edilemez. el-Bâcî ise bunun caiz olduğunu belirtmektedir. Medih için bunun böyle kullanılabileceğini, şu misal ile açıklamaktadır. Bir adamın sahip olduğu kuvvet, cömertlik, hilm ve fesahat vasıflarından dolayı meth etmek için "هو رجل" (O, adamdır) veya bir grup insanı methetmek için "هم رجال" (Onlar adamdır.) şeklinde kullanılabilir. Burada da mü'min kadınlar, sahip oldukları güzel vasıflar sebebiyle, bu şekilde söylenmiştir. Hadiste geçen ibare, şu manada söylenmiştir: (يا فاضلات المؤمنات من النساء): Ey faziletli mü'min kadınlar⁴⁷⁷.

2.3.3 Şiir İle İstişâd

el-Bâcî, hadîs metinlerinde geçen bazı kelimelerin iyi anlaşılması için, nadir de olsa, bunların şiir içerisinde nasıl kullanıldığını belirtme yoluna gitmiştir.

Örnek 1:

عن ابي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الصيام جنة فاذا احدكم صائما فلا يرفث ولا يجهل فان امرؤ قاتله أو شاتمته فليقل انى صائم انى صائم

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Oruç bir kalkandır, onun için sizden birisi oruçlu iken, ağzından kötü bir şey çıkmasın ve cahillik (kaba davranması) etmesin. Şayet, birisi size, eyle veya sözle sataşır, ben oruçluyum, ben oruçluyum desin"⁴⁷⁸.

⁴⁷⁷ el-Bâcî, Müntekâ, VII/245. Diğer örnekler için bkz. I/5, 207, 237, II/285, III/132, 134, 160, 303, III/77, IV/169, VI/197, VII/209, 242, 318, 321.

⁴⁷⁸ Muvatta, Sıyâm 57 (I/310); Buhârî, Savm 2 (II/226); Müslim, Sıyâm 163 (I/807); Ebû Dâvud, Savm 25 (II/768); Nesâî, 42 (IV/163).

el-Bâcî, burada "جهل" kelimesi üzerinde durmuştur. Bu kelimenin harfi cerr ile mutaaddi yapılmadığı zaman, ilmin zıddını ifade ettiğini; harfi cerr ile müteaddi kılınınca, hilmin zıddını ifade ettiğini belirtip, bunu da şu şiirle istişhad etmiştir:

ألا يجهل أحد علينا فنجهل فوق جهل الجاهلينا

"Dikkatli olun, kimse bize sert davranmasın, yoksa, biz, sert davrananlardan daha sert davranırız" 479.

Örnek 2:

عن جعفر بن محمد عن ابيه عن ابي بن علي بن ابي طالب انه كان يقول اذا آل الرجل من امراته لم يقع عليها طلاق وان مضت الاربعة الاشهر حتى يوقف فاما أن يطلق واما أن يفى قال ملك وذلك الامر عندنا

Ca'fer b. Muhammed'in babasından rivayet ettiğine göre, Alî b. Ebî Tâlib şöyle demiştir:

"Bir kişi karısına yaklaşmamaya dair yemin etse, bu yemini dolayısıyla talak vaki olmaz. Dört ay geçince bakılır; ya karısını boşar, ya da, yeminini keffaretini verip, karısına döner." İmâm Mâlik der ki: "Bu bize göre de böyledir" 480.

el-Bâcî, İbn el-Maceşün ve Ebû Ishâk ez-Zeccâc'tan naklen "إيلاء"nın Arap dilinde yemin manasına geldiğini söyledikten sonra, buna şu şiir ile delil getirmiştir:

قليل الألياء حافظ ليمينه وان ندرت منه الألية برت

"Yemini az olup, yeminini muhafaza eder. Şayet, nadir olarak yemin etse bile gereğini yerine getirir." 481

Örnek 3:

عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم أن رجلا قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم ان امي افتلتت نفسها وأراها لو تكلمت تصدقت أفأصدق عنها فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم نعم

Resulullâh (s.a.v.)'in hanımı Aîşe'den rivayet edilmiştir:

479 el-Bâcî, Müntekâ, II/73.

480 Muvatta, Talâk 17 (II/556).

481 Müntekâ IV/26.

"Bir adam Resulullâh (s.a.v.)'a: "Annem aniden öldü. Sanıyorum ki, konuşsaydı, tasaddukta bulunacaktı. Onun adına sadaka verebilir miyim?" diye sordu. Resulullâh (s.a.v.): "Evet" diye cevapverdi" 482.

el-Bâcî, hadiste geçen "افتلت نفسها" aniden ölmek manasına geldiğini, şu şiirle istişhad etmektedir:

وكانت منيته الفلانا

"Onun ölümü aniydi" 483.

2.4. Mühteva Yönünde Açıklamaları

2.4.1. Hadisi Ayetle Açıklaması

Kur'ân "vahyu metlûv", sünnet de "vahyu ğayrı metlûv" dür. İkisinin de kaynağı vahiydir⁴⁸⁴. İkisinin menşei ilâhî olunca, Kur'ân ve sünnetin anlam açısından bütünlük teşkil etmesi tabii sonuç olacaktır. Dolayısıyla, Kur'ân ve sünnete vakıf olanların bir bütünlük içerisinde bunları birbiri ile açıklama yönüne yoğun olarak gitmeleri, "sadece Kur'ân'la yetinme" ⁴⁸⁵ gibi "hadise dost olmayan fikirler" in önüne geçilmesi hususunda büyük katkı sağlayacağı kanaatindeyim.

Bu cümleden olmak üzere, rivâyet tefsirlerinde ayetler, hadîslerle açıklama yoluna gidilmiş; hadîs şerhlerinde de hadîsler, bazen ayetlerle açıklanmıştır. el-Bâcî de, hadîslerî, zaman zaman ayetle açıklama yoluna gitmiştir.

Örnek 1:

عن زيد بن خالد الجهني أنه قال صلى لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم صلاة الصبح بالحديبية على اثر السماء كانت من الليل فلما انصرف أقبل على الناس فقال أتدرون ماذا قال ربكم قالوا الله ورسوله اعلم قال أصبح من عبادي مؤمن بي وكافر بي فأما من قال مطرنا بفضل الله ورحمته فذلك مؤمن بي كافر بالكوكب وأما من قال مطرنا بنوء كذا وكذا فذلك كافر بي مؤمن بالكوكب

482 Muvatta, Akdiye 53 (II/760); Buhârî, Cenâiz 95 (II/106), Vasâyâ 19 (III/193); Müslim, Zekât 51 (I/696), Vasiyye 12 (II/1254); İbn Mâce, Vasâyâ 7 (II/906); Ahmed b. Hanbel, VI/51.

483 el-Bâcî, Müntekâ, VI/145. Diğer örnekler için bkz. II/73,135,152,156,158,252,256, III/160,200,331,336,IV/26,94,55,277V/186,232,239,VI/145,197,VII/263,315.

484 Muhammed Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-Arabiyye 1983/1404, s. 14.

485 Bkz. Koçkuzu, s. 46; Doç. Dr. Mehmed Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara, Fecr Yayınevi 1993, s. 144.

Zeyd b. el-Cühenî'den rivayet edilmiştir:

Resulullâh (s.a.v.) Hudeybiye'de gökte geceden bazı izler (yıldızlar) varken, bize sabah namazını kıldırdı. Namazdan sonra, cemaata yönelik:

"Rabbınız ne buyurdu, biliyormusunuz?" diye sordu. Cemaat: "Allâh ve Resülü bilir." diye cevap verince, Allâh'ın şöyle buyurduğunu nakletti:

"Kullarımdan bir kısmı bana iman ederek, bir kısmıda beni inkar ederek sabahladılar. Allâh'ın lütuf ve rahmetiyle bize yağmur yağdı diyenler, bana iman edip, yıldızların gücünü inkar edenlerdir. Falan fülân yıldız bize yağmur yağdırdı diyenler, beni inkar edip, yıldızlara inananlardır" 486.

Hadisten sonra, herşeyin Allâh'ın kudretinde olduğunu belirten el-Bâcî , Allâh'ın kudretinin hiç bir şeyle sınırlı tutulamıyacağını, yıldızların yağmura olan etkisinin iki şekilde düşünülebileceğini; birincisinin, yağmuru yıldızların yağdırdığını, ikincisinin, onların yağmura işaret olarak kabul etmenin olduğunu, hadise göre iki anlayışın da inkar taşıdığını belirtmiştir. Daha sonra, hadiste geçen Allâh'ın kudretini aşağıda verilen ayetle açıklamıştır⁴⁸⁷:

﴿ان الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما في الأرحام وما تدري نفس ماذا تكسب غدا وما

تدري نفس بأى ارض تموت ان الله علیم خبیر﴾

"Kıyâmet saatini bilmek ancak Allâh' mahsustur. Yağmuru o indirir, rahimlerde bulunanı o bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Allâh şüphesiz bilendir, her şeyden haberdardır"⁴⁸⁸.

Örnek 2:

عن ام سلمة زوج النبی صلی الله علیه وسلم أن رسول الله علیه وسلم قال انما انا بشر وانکم تختصمون الی فلعل بعضکم أن یكون ألحن بحجته من بعض فأقضى له علی نحو ما أسمع منه فمن قضیت له بشئ من حق اخیه فلا یأخذن منه شیاً فانما أقطع له قطعة من النار

Resulullâh (s.a.v)'in hanımı Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

"Ben bir beşerim. huzurumda muhakeme oluyorsunuz, olabilir ki, bir kısmınız delillerini daha iyi dile getirebilir. Ben de ondan duyduğuma göre, onun lehine hükmederim. Dolayısıyla, kardeşinin hakkında herhangi bir şeyi lehine

486 Muvatta, İstiskâ 4 (I/192); Buhârî, Ezân 156 (I/205), Meğâzî 35 (V/62); Müslim, İmân 125 (I/83); Ebû Dâvud, Tıbb 22 (IV/227).

487 el-Bâcî, Müntekâ, I/334.

488 Lokmân, 31/34.

hükmettiğim kimse onu kardeşinden katiyyen almasın. Zira, ben ona (cehennem) ateşinden bir parça kesmişimdir" 489.

Bu hadisin açıklamasında el-Bâcî, Resulullâh (s.a.v.)'in zamanının hâkimi olduğunu, din ve dünya işlerinde ümmetin devlet başkanı olduğunu, o veya onun tayin ettiği birisinin dışında, başkasının insanlar arasında hüküm vermesinin caiz olmadığını belirtmiştir. Daha sonra bunu şu ayetlerle açıklamıştır⁴⁹⁰:

﴿فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم ثم لا يجدوا في انفسهم حرجا مما قضيت ويسلمو﴾

تسليما﴾

"Hayır; Rabb'ine and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olamazlar" 491.

﴿وأن احكم بينهم بما انزل الله ولا تتبع أهواءهم﴾

"Allah'ın indirdiği kitâb ile aralarında hükmet. Sakın heveslerine uyma"⁴⁹².

﴿انا انزلنا اليك الكتاب بالحق لتحكم بين الناس بما اراك الله﴾

"Doğrusu, insanlar arasında Allâh'ın sana gösterdiği gibihükmedesin diye Kitab'ı sana hak olarak indirdik"⁴⁹³.

Örnek 3:

عن ابى هريرة أن رسول الله عليه وسلم يضحك الله الى رجلين يقتل أحدهما الآخر كلاهما يدخل الجنة يقاتل هذا في سبيل الله فيقتل ثم يتوب الله على القاتل فيقاتل فيستشهد

Ebû Hüryre'den rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allâh, bir birini öldürüp, ikiside cennete giren iki kişiye güler. (Bunlardan) birisi Allâh yolunda savaşır, sonra şehid olur; Allâh, (onu öldüren) kâtilin tevbesini kabul eder, o da Allâh yolunda savaşır, sonunda şehid olur"⁴⁹⁴.

489 Muvatta, Akdiye 1 (II/719); Buhârî, Şehâdât 27 (III/126), Hiyel 10 (VIII/62), Ahkâm 20 (VIII/112); Müslim, Akdiye 4 (II/1337); Ebû Dâvud, Akdiye 7 (IV/12); Tirmizî, Ahkâm 11 (III/624); İbn Mâce, Ahkâm 5 (II/777); Nesâî, Kudât 33 (VIII/247); Ahmed b. Hanbel II/332.

490 el-Bâcî, Münteka, V/182.

491 Nisa, 4/65.

492 Mâide, 5/49.

493 Nisâ, 4/105.

494 Muvatta, Cihâd 28 (II/460); Buhârî, Cihâd 28 (III/210); Müslim, İmâre 128 (II/1504); Nesâî, Cihâd 38 (IV/38); İbn Mâce, Mukaddime 13 (I/68).

Hadiste geçen "tevbe"nin küfürden tevbe olduğu ihtimalini kabul eden el-Bâcî, küfürden tevbe etmenin küfür halinde işlenen bütün günahların affettirdiğini şu ayetle açıklamaktadır⁴⁹⁵:

﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

"Allâh kötülüğü bilmeyerek yapıp da, hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allâh işte onların tevbesini kabul eder. Allâh Bilendir, Hakîm olandır" ⁴⁹⁶.

2.4.2. Hadisi Hadisle Açıklaması

Hadîsin hadîs ile açıklanması, sünnetin bir bütünlük içinde daha iyi anlaşılmasını sağlayan önemli bir unsurdur. Bunun sağlanması halinde, hadîsler arasında zahiren gözüken bazı ihtilaflar ve kapalılıklar büyük ölçüde giderilmiş olacaktır.

el-Bâcî, bu hususa önem vermiştir. Hâdîsi verdikten sonra, o hadîsin daha iyi anlaşılabilmesi için konu ile ilgili diğer rivâyetleri vermiştir.

Örnek 1:

عن هشام بن عروة عن أبيه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اجعلوا من صلواتكم في بيوتكم

Hişam b. Urve'nin babasından rivayet ettiğine göre, Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılınız" ⁴⁹⁷.

Bazıları, bu hadisten, evlerde kişinin ailesiyle cemaatla namaz kılabilceğinin anlaşıldığını iddia ettiklerini belirten el-Bâcî, bunun yanlış olduğunu belirtmiştir. Çünkü Resulullah (s.a.v.)'in cemaata gelmeyenleri hoş karşılamamıştır. Bu konuda hiç bir ihtilaf yoktur. Hadiste belirtilen namazların nafil namazlar olduğunu ifade eden el-Bâcî, bunu şu hadisle açıklamaktadır⁴⁹⁸.

⁴⁹⁵ el-Bâcî, Müntekâ, III/205. Diğer örnekler için bkz. I/212, 241, 243, 251, 259, 275, 281, 295, 306, 315, 334, 356, 359, 361, II/172, 245, 268, 299, III/14, 22, 29, 161, 199, 205, 209, 259, 303, 325, IV/4, 26, 51, V/55, 66, 100, 109, 121, 182, 186, 187, 188, 1189, VI/10, 27, 40, 94, 136, 158, 183, 241, 273, VII/137, 156, 188, 201, 202, 209, 213, 215, 216, 225, 226, 234, 239, 279, 282, 307, 311, 316, 319, 328.

⁴⁹⁶ Nisâ, 4/17.

⁴⁹⁷ Muvatta, Sefer 73 (I/168); Buhârî, Salât 52 (I/112), Teheccüd 37 (II/56); Müslim Salâtü'l-Müsafirîn 208 (I/538); Ebû Dâvud, Salât 198,199 (I/632); Ahmed b. Hanbel II/16, VI/65.

⁴⁹⁸ el-Bacî, Münteka, I/299.

افضل الصلاة صلاة احدكم في بيته المكتوبة

"Farzlar dışında sizden birinizin evinde kıldığı namaz, en faziletli namazdır" 499.

Örnek 2:

عن عبد الله بن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكر رمضان فقال لا تصوموا حتى تروا الهلال ولا تفطروا حتى تروه فان غم عليكم فاقدروا له

Abdullâh b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v) Ramazan ayından bahsederek şöyle buyurdu:

"Hilâli görmeden oruca başlamayınız, yine hilâli görmeden bayram yapmayınız. Eğer, hava bulutlu olursa ayı (otuza) tamamlayınız" 500.

el-Bâcî, bu hadisi delil alarak, gerek ihtiyat, gerekse Ramazan ayını karşılamak için hilali görmeden orucun tutulamıyacağına belirtmiş ve bunu şu hadisle açıklamıştır⁵⁰¹:

لا يتقدم احدكم رمضان بيوم او يومين الا ان يكون رجل يصوم صوما فليصم ذلك اليوم

"Ramazan ayını karşılamak için bir veya iki gün öncesinden oruca başlamayınız. Ancak, (daha önce) başka bir oruç tutanlar bu günlerde oruç tutabilir" 502.

Örnek 3:

عن بشير بن يسار أن ابا بردة بن نيار ذبح ضحيته قبل ان يذبح رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الأضحى فرعم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أمره أن يعيد بضحية أخرى فقال أبو بردة لأجد الا جدعا يارسول الله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم وان لم تجد الا جدعا فاذبح

Beşîr b. Yesâr'dan rivâyet edilmiştir:

"Ebû Bürde b. Niyâr, kurbanını, bayram günü Resulullâh (s.a.v)'in kurbanından önce kesmişti. Kendisinin iddiasına göre, Resulullâh (s.a.v.) ona başka bir kurban kesmesini emretmişti de, o da: "Ya Resulallâh, ben ancak, bir yaşını bitirmiş bir çebiş bulabilirim."

499 Muvatta, Ceme'ât 4 (I/130); Buhârî, Ezân 81 (I/178), Edeb 75 (VII/99); Müslim, Müsâfirin 213 (I/541); Ebû Dâvud, Salât 199 (I/633); Tirmizî, Salât 213 (II/312); Ahmed b. Hanbel, V/182, 184, 186.

500 Muvatta1-366

501 el-Bâcî, Müntekâ, II/35

502 Buhârî, Savm 14 (II/230).

demişti. Bunun üzerine, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Başka bir şey bulamıyorsan, onu kes" ⁵⁰³.

el-Bâcî, bu hadisi şerh ederken, kurban kesmenin vakti imamın kurban kesmesinden sonra olduğunu, imamın kurban kesme vaktinin de, bayram namazının selamından sonra olduğunu, bu vakitten önce, kurban kesmenin caiz olmadığını belirtmektedir. Daha sonra, konuyu şu hadisle açıklamaktadır⁵⁰⁴:

أول نبدأ به في يومنا هذا أن نصلى ثم نرجع فننحر فمن فعل هذا فقد أصاب سنتنا ومن نحر قبل ذلك فإنا هو لحم يقدمه لأهله ليس من النسك شيء

"Kurban bayramında bizim ilk önce yapacağımız şey namaz kılmak sonra namazdan dönüp kurban kesmektir. Kim bu şekilde yaparsa sünnetimizi yerine getirmiş olur. Kim namazdan önce kurban keserse, ailesine sadece et sunmuş olur ki, kurban ibadetini yerine getirmemiş olur" ⁵⁰⁵.

2.4.3. Müphem şahısları Vermesi

el-Bâcî, bazı hadîslerde geçen müphem şahısların kimler olduğunu açıklamaktadır. Bu bilgiyi vermek o hadîsin değişik varyantlarını bilmeyi gerektirir. el-Bâcî'nin bu açıklamaları vermesi O'nun hadîse olan vukufiyetini göstermektedir.

Örnek 1:

عن السائب بن يزيد انه اخبره أن عمر بن الخطاب خرج عليهم فقال انى وجدت من فلان ربح شراب فرعم انه شراب الطلاء وانا سائل عما شرب فان كان يسكر جلدته فجلده عمر الحد تاما

Sâib b. Yezîd'den rivayet edilmiştir:

"Ömer b. el-Hattâb bizim yanımıza gelerek, şöyle dedi: "Fülandan şarap kokusunu aldım. O şahıs bunun kaynatılmış üzüm şırası olduğunu iddia ediyor. Ben onun içtiği şeyi araştıracağım. Eğer, sarhoşluk veriyorsa, onu

⁵⁰³ Muvatta, Dahâyâ 45 (II/483); Buhârî, İdeyn 5 (II/4); Müslim, Edâhi 5 (II/1552).

⁵⁰⁴ el-Bâcî, Müntekâ, III/86. Diğer örnekler için bkz. I/142 171, 185, 200, 208, 213, 226, 230, 232, 241, 242, 250, 253, 259, 260, 268, 270, 272, 273, 278, 279, 281, 289, 297, 299, 303, 310, 318, 320, 338, 357, II/7, 13, 14, 24, 31, 35, 40, 56, 87, 182, 197, 201, 207, 262, 282, 284, 299, 308, III/24, 25, 29, 40, 42, 46, 76, 80, 86, 101, 123, 128, 160, 161, 166, 194, 202, 268, 343, 347, IV/61, 69, 70, 144, 239, 286, V/28, 96, 109, 118, 119, 182, 184, 185, 188, 189, VI/34, 64, 94, 135, 136, 142, 144, 146, 156, 159, 183, 185, 192, VII/137, 139, 163, 166, 194, 195, 200, 202, 203, 209, 213, 214, 219, 220, 222, 223, 226, 230, 232, 237, 239, 242, 254, 260, 276, 279, 280, 284, 285, 291, 295, 305, 307.

⁵⁰⁵ Buhârî, İdeyn 3 (II/3), 8, 10 (II/6); Nesâî, İdeyn 8 (III/182).

kırbaçlıyacağım." (Bunun serhoşluk verdiği anladıktan sonra) Ona tam had cezası uyguladı" ⁵⁰⁶.

"Ömer'in fülandan şarap kokusunu aldım" sözündeki fülân, onun oğludur. Ma'mer'in Zühri'den rivayeti ise: "انى وجدت من عيدا لله ربح شراب" şeklindedir. Ama doğrusu, hadiste ismi geçen oğlu "ortanca Abdurrahmân" olduğudur. Hz. Ömer'in Abdurrahmân ismiyle üç oğlu vardı. Büyüklerinin Resulullah (s.a.v.) yetiştiği rivayet edilmektedir. Ortancası, had cezası alan Ebû Şahme'dir. Abdurrahmân ismiyle anılanların en küçüğü ise, Abdurrahman el-Mücbir'in dedesidir⁵⁰⁷.

Örnek 2:

عن عبد الله بن عمر أن رجلا ذكر لرسول الله صلى الله عليه وسلم أنه يحدع في البيوع فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا بايعت فقل لا خلافة فكان الرجل إذا بايع يقول لا خلافة

Abdullâh b. Ömer'den rivayet edilmiştir:

"Bir adam Resulullâh (s.a.v.)'e gelerek, alış-verişte aldandığını anlattı. Resulullâh (s.a.v.) ona: "Alış-veriş yaptığın zaman aldatma yok de." buyurdu." Abdullâh b. Ömer, adamın (bundan sonra) alış-veriş yaparken aldatma yok dediğini rivayet etmektedir" ⁵⁰⁸.

Hadiste geçen "bir adam"ın Vâsi' b. Hibbân'nin dedesi Munkiz b. Amr el-Ensârî'dir. Bunun sebebi de bu zatın cahiliyye döneminde başından aldığı bir yara sonucu, konuşmasının ve bazı davranışlarının değişikliğe uğramasıdır. Bazıları da hadiste geçen şahsın Hibban b. Munkiz olduğunu söylemişlerdir. el-Bacî, bunu zayıf görmektedir⁵⁰⁹.

Örnek 3:

عن يحيى بن سعيد أنه قال سمعت القاسم بن محمد يقول كانت عند عمر بن الخطاب امرأة من الانصار فولدت له عاصم بن عمر ثم انه فارقها فجاء عمر قباء فوجد ابنه عاصما يلعب بفناء المسجد فأخذ بعضه فوضعه بين يديه على الدابة فأدر كته جدة الغلام فنازعته اياه حتى اتيا أبابكر الصديق فقال عمر ابني وقالت المرأة ابني فقال أبوبكر خل بينها وبينه قال فمأرجعه عمر الكلام

⁵⁰⁶ Muvatta, Eşribe 1 (II/842); Buhârî, Eşribe 10 (VI/244); Nesâî, Eşribe 48 (VIII/326).

⁵⁰⁷ el-Bâcî, Müntekâ, III/142.

⁵⁰⁸ Muvatta, Buyû' 98 (II/658); Buhârî, Buyû' 48 (III/19), İstikrâd 19 (III/87), Husumât 3 (III/89), Hiyel 7 (VIII/61); Müslim, Buyû' 48 (II/1170); Ebû Dâvud, Buyû' 66 (III/760); Tirmizî 28 (III/552).

⁵⁰⁹ el-Bâcî, Müntekâ, V/108.

Yahyâ b. Saî'd'in el-Kâsım b. Muhammed'den rivayet ettiğine göre, el-Kasım b. Muhammed şöyle demiştir:

"Ömer b. el-Hattâb ensârdan bir kadınla evliydi. Bu kadından Âsım adında bir oğlu oldu. Sonra boşandılar. Ömer (bir gün) Kubâ 'ya geldiğinde, oğlu Âsım'ı mescidin avlusunda oynarken buldu. Onu kucağına aldı ve hayvanın üzerine önüne oturttu. Bu arada çocuğun ninesi yetişt, (çocuğu almak için) onunla tartıştı. İkiisi (hüküm vemesi için) Ebu Bekir'e geldiler. Ömer:

"Benim oğlumdur." dedi. Kadın da:

"Benim oğlumdur." dedi. Bunun üzerine, Ebû Bekir, Ömer'e:

"Çocukla annesinin arasına girme." dedi. Ömer de işin üstüne gitmedi"⁵¹⁰.

Rivayette ismi geçen Ömer (r.a.)'ın boşadığı ensardan eşi, Cemile binti Sâbit b. Ebî Eflah'dır. Âsım'ın kızkardeşidir. Onun daha önce ismi Âsiye'ydi. Resulullâh (s.a.v.) onu bu ismini Cemîle olarak değiştirmişti. Bazıları da bu kadının Âsım b.Sâbit'in kızı olduğunu söylemişlerse de, birinci görüşün sahipleri daha çoktur⁵¹¹.

2.4.4. Yer İsimlerini Açıklaması

Hâdislerde geçen yer isimlerinin açıklanması, özellikle, o coğrafyaya uzak olanların, hadîsin anlaşılmasında duyduğı bir ihtiyaçtır. el-Bâcî, bazen hadîsten hüküm istinbat etme noktasında da, önemli olan coğrafi mekanları açıklama yoluna gitmiştir.

Örnek 1:

مالك عن نافع انه اقبل هو وعبدالله بن عمر من الجرف حتى اذا كانا بالمريد نزل عبد الله فتييم صعيدا

طيبا فمسح وجهه ويديه الى المرفقين ثم صلى

Mâlik'in Nâfi'den rivâyet ettiğine göre, Nâfi' şöyle demiştir:

"Ben ve Abdullâh b. Ömer Cürüf'ten geliyorduk. Mirbed'e ulaşınca, Abdullâh (bineğinden) indi, yerde teymmüm etti, yüzünü ve dirseklerine kadar iki elini meshetti. Sonra namaz kıldı" ⁵¹².

Şârihimiz bu hadîste geçen yer isimlerini şöyle açıklamıştır:

⁵¹⁰ Muvatta, Vasiyye 6 (II/767).

⁵¹¹ el-Bâcî, Müntekâ VI/185. Diğer örnekler için bkz. I/211, 273, 288, 306, 345, II/11, 22, 45, 106, 316, III/33, 142, 212, 214, 325, 341, IV/86, 87, 122, 151, 155, V/108, VI/104, VII/134, 138, 212, 234, 238, 298, 310, 326.

⁵¹² Muvatta, Tahâre 9 (I/56).

Rivâyette geçen Cürüf, Medineye yakın bir yerdir. Medine'ye yakınlığı namazın kasrını gerektirmeyecek kadardır. Mirbed ise, Süfyân es-Sevrî'den gelen rivayete göre, Medine'ye olan uzaklığı bir veya iki mil kadardır⁵¹³.

Örnek 2:

عن عبد الله بن ابي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم انه بلغه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال في سيل مهزور و مزيب يمك حتى الكعبين ثم يرسل الأعلى على الأسفل

Abdullâh b. Ebî Bekir b. Amr b. Hazm'ın rivayet ettiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) Mehzûr ve Müzeynib dereleri hakkında şöyle buyurmuştur:

"Yukarıdakiler yeteri kadar (bahçelerini sulayınca kadar), suyu tutarlar sonra aşağıdakilere salıverirler" ⁵¹⁴.

İsâ b. Dînâr ve Sahnûn'un rivayetlerine göre, Mehzûr ve Müzeynib dereleri, isimlerini Medine'de bulunan iki vadiden almaktadırlar⁵¹⁵.

Örnek 3:

مالك أنه قال بلغني أن عمر بن الخطاب قال لبيت بركة أحب الي من عشرة ابيات من الشام

Mâlik'in rivayet ettiğine göre, Ömer b. Hattâb şöyle demiştir:

"Rükbe'deki bir ev bana Şam'daki on evden daha sevimidir" ⁵¹⁶.

el-Bâcî, metinde geçen Rükbe'nin nerede olduğu hususunda şu bilgileri vermiştir:

Muhammed b. İsa'ya göre, Rükbe, Irak ve Mekke arasında, Benî Âmir topraklarından olan çorak bir bölgedir. İbn Ka'nebe'e göre, Rükbe, Tâif bölgesinde olup, sağlıklı yaşamaya müsait bir yerdir⁵¹⁷.

2.4.5. Tefsîr İle İlgili Açıklamalar Yapması

el-Bâcî, zaman zaman hadîs metinleri içerisinde yer alan ayetlerin tefsîrini vermiştir.

⁵¹³ el-Bâcî, Münteka, I/113.

⁵¹⁴ Muvatta, Akdiye 28 (II/744); Ebû Dâvud, Akdiye 31 (IV/53).

⁵¹⁵ el-Bâcî, Müntekâ, VI/33.

⁵¹⁶ Muvatta, Câmi' 26 (II/897).

⁵¹⁷ el-Bâcî, Müntekâ, VII/200. Diğer örnekler bkz. I/113, 201, 262, 317, 322, II/23, 48, 192, 194, 242, 243, III/15, 23, 215, VI/33, VII/198, 256.

Örnek 1:

عن ابى يونس مولى عائشة ام المؤمنين انه قال أمرتنى عائشة أن أكتب لها مصحفا ثم قالت اذا بلغت هذه الآية فأذنى حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى وقوموا لله قانتين فلما بلغت آذنتها فأملت على حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى و صلاة العصر وقوموا لله قانتين ثم قالت سمعتها من رسول الله صلى الله عليه وسلم

Mü'minlerin annesi Âişe'nin azadlısı Ebû Yunus rivâyet etmiştir:

Hız Âişe benden kendisine bir mushaf yazmamı emrettikten sonra: "حافظوا" ("*Namazlara ve orta namaza devam edin, gönülden boyun eğerek Allâh için namaza durun.*"⁵¹⁸) ayetine gelince kendisine haber vermemi istedi. Bende bu ayete gelince kendisine haber verdim. Bunun üzerine bana şunu yazdırdı: "حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى-وصلاة العصر-وقوموا لله" (Namazlara ve orta namaza -ve ikinci namazına- devam edin, gönülden boyun eğerek Allâh için namaza durun.) Hz. Âişe dedi ki: "Bunu Resulullâh (s.a.v)'den işittim"⁵¹⁹.

el-Bâcî bu hadisi şerh ederken ayette geçen "الصلوة الوسطى" hakkında uzun sayılabilecek açıklamalarda bulunmaktadır. Özetle bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Alimler bu namazla ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu hadise göre bunun ikinci namazı olmaması gerekir. Çünkü, burada "orta namaz", ikinci namazına atfedilmiştir. Oysa, bir şey kendisinin üzerine atfedilmez. Bu ziyadade "orta namaz"ı tayin edecek bir bilgi de yoktur. Mâlik, Şâfiî ve Medine alimlerinin çoğuna göre bu namaz, sabah namazıdır. Zeyd b. Sâbit ve Urve b. ez-Zübeyre göre, öğle namazıdır. Sahâbeden bazıları ve Ebû Hanîfe'ye göre, bundan kastedilen ikinci namazıdır. Diğer bazılarına göre, akşam namazıdır.

Bu namaza "الصلوة الوسطى" denilmesi üç sebepten dolayı olabilir. Birincisi, fazilet açısından; ikincisi, bu namazın vakit açısından diğer vakitlerin ortasında olması sebebiyle; üçüncüsü, tahsis sebebiyle söylenmiş olabilir. Hakkında bir nass olmadıktan sonra, beş vakit namazın hepsi de yukarıda verilen sebeplerin altında incelenebilir. O zaman bu namaz, istidlâl yoluyla bilinebilir. Yukarıda bunun ikinci namazı olamayacağını anlattık. Namazla ilgili rivayetler incelendiği ve her namazın durumu göz önünde bulundurulduğu zaman, bu isimlendirilmeye

⁵¹⁸ Bakara, 2/238.

⁵¹⁹ Muvatta, Salâtü'l-Cemâ'a 25 (I/138); Müslim, Mesâcid 207 (I/437); Ebû Dâvud, Salât 5 (I/287).

en uygun namazın sabah namazı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, vakit nedeniyle bu namaz diğer vakitlerden farklı olarak, uykunun en tatlı olduğu, yataktan kalkmanın insana çok zor geldiği, soğuk su ile abdest almanın zor olduğu bir zamana denk gelmektedir. Sabah namazının munafıklara zor geldiğini belirten rivayet ve bu namaza teşvik eden diğer rivayetler de göz önünde bulundurulduğu zaman, bu namazın diğerlerinden farklı bazı özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu namazın vaktide, diğer namazlarda bulunan vakit müşareketinin aksine, diğer bir namazla vakit müşareketine sahip değildir. Akşam ile yatsı namazı, öğle ile İkinci namazının birbirleri ile vakit açısından müşareketleri vardır. Sabah namazı ise, bunların ortasında bulunmaktadır⁵²⁰.

Örnek 2:

مالك عن عبد الله بن دينار انه قال سمعت عبد الله بن عمر وهو يسأل عن الكنز ما هو فقال هو المال الذي لا تؤدى منه الزكاة

Abdullah b. Dînâr'dan rivayet edilmiştir:

Abdullâh b. Ömer'den "kenz" in ne olduğu sorulurken işittim de, O, (bu soruya cevaben) şöyle dedi: "Kenz, zekatı ödenmeyen maldır" ⁵²¹.

el-Bâcî bu hadisin açıklamasında şöyle demektedir: "Her ne kadar toplu bütün mallara "Kenz" deniliyorsa da, şerî bir istilâh olarak, zekatı verilmeyen mal için kullanılmaktadır. Bu husus ile ilgili olarak Allâh Teâlâ şöyle buyuruyor:

﴿والذين يكنزون الذهب والفضة ولا ينفقونها في سبيل الله فبشرهم بعباب آليم﴾

"Altın ve gümüşü biriktirip Allâh yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azâbı müjdele" ⁵²².

Bu ayet ile mali yükümlülüklerini yerine getirmeyenler tehdit edilmiştir. Yoksa, mallarından zekat ve diğer hakları veren kimseleri tehdit ediyor şeklinde anlamak doğru değildir. Zekatı verdikten sonra malın biriktirilebileceğinin cevazı hususunda müslümanlar arasında bir ihtilaf yoktur.

Abdullâh b. Ömer'e bir bedevi bu ayetin tefsirini sorduğu zaman, şu cevabı vermiştir: "Bu zekat vermeden mal biriktirenler içindir. Yazıklar olsun onlara. Bu ayet zekat farz kılınmadan önce inmiştir. Zekat farz kılındıktan sonra, Allâh zekatı müslümanların malını temizlemeye vesile kılmıştır."

⁵²⁰ el-Bacî, Münteka, I/245-246.

⁵²¹ Muvatta, Zekât 21 (I/256).

⁵²² Tevbe, 9/34.

Zeyd b. Vehb demiştir ki: "Rebeze'de Ebû Zerr'e uğradım. Ona niçin burada olduğunu sordum. Ebû Zerr şöyle cevap verdi:

"Şam'da "والذين يكتزون الذهب والفضة..."' ayetini okudum. Muâviye, bu ayetin "Ehli kitâb" hakkında olduğunu söyledi. Ben de ona söyledim ki: "Hem bizim hem de onlar hakkındadır". (Bunları söylediğim için buradayım.)"

Alî (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, kişinin dört günlük nafakasından fazlasını biriktirmesi, zekatı verilmiş olsa dahi, ayette belirtilen kenz kapsamına girer. Bu iki rivayete göre, fazla mal biriktirmek men edilmiştir. İbn Abbâs'a göre bu ayet, müslümanlardan zekatını vermiyenler ve zekatını versin-vermesin bütün ehli kitab hakkındadır.

Ömer b. Abdilazîz'e göre, sözünü ettiğimiz ayet, şu ayetle neshedilmiştir⁵²³:

﴿خذ من أموالهم صدقة تطهرهم وتزكيهم بها﴾

"Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al"⁵²⁴.

Örnek 3:

عن عمه أبي سهيل بن مالك عن كعب الاحبار أن رجلا نزع نعليه فقال لم خلعت نعليك لعلك تأولت هذه الآية فاخلع نعليك انك بالواد المقدس طوى قال ثم قال كعب للرجل أتدرى ما كانت نعل موسى قال مالك لا أدري ما أجابه الرجل فقال كعب كانتا من جلد حمار ميت

İmâm Malik'in amcası Ebî Süheyl b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Bir adam ayakkabılarını çıkartınca, Ka'b el-Ahbâr: "Ayakkabılarını niçin çıkardın? Galiba "Ayyakkabılarını çıkar, çünkü sen, kutsal bir vadi olan Tuvâ'dasın." ⁵²⁵ ayetini yorumladın." deyip sonra adama: "Mûsâ (a.s.) ayakkabıları ne idi biliyormusun?" diye sordu. İmâm Mâlik: "Adamın ne cevap verdiği bilmiyorum." dedi. Ka'b: "Mûsâ (a.s.) ayakkabıları eşek derisindendi." dedi" ⁵²⁶.

el-Bâcî, burada geçen "اخلع نعليك انك بالواد المقدس طوى" ayetin tefsiri ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

523 el-Bâcî, Müntekâ, II/125-126.

524 Tevbe, 9/103.

525 Ta-Hâ, 20/12.

526 Muvatta, Libâs 16 (II/916).

"Mucâhid'in Ka'bu'l-Ahbâr'dan rivayet ettiğine göre, Ka'b, ayakkabıları çıkarma emrinin sebebi, ayakkabıların, ölmüş eşek derisinden imal edilmiş olmaları, necis olmaları nedeniyle de bu mukaddes vadiye bunlarla basmaması içindir. Katâde ve İkrime de aynı görüşü paylaşmaktadırlar. el-Hasan b. Ebi'l-Hasan el-Basrî ise, Mûsâ (a.s.) ait ayakkabıların ölmüş eşek etinden yapılmadığını, Allâh (c.c.)'in bu emri vermesinin sebebi, mukaddes olan bu toprağa, ayaklarının çıplak olarak değmesi içindir. Ayakkabılar da sığır derisinden imal edilmişti. Ka'b'dan gelen ikinci bir rivâyete göre, bu emrin sebebi, ayakkabıların ölmüş eşek derisinden imal edilmiş olması ile beraber, Mûsâ (a.s.)'in çıplak ayakları ile bu mukaddes vadiye basmaları içindir. Böylece iki mana cem edilmiş olur" ⁵²⁷.

2.4.6. Kelâm İle İlgili Açıklamalar Yapması

İsalami ilimlerin müşterek kaynağı Kur'ân ve sünnettir. Dolayısıyla, hadisler, Kalam İlminin içeriğini oluşturan konularla yakın ilgilidir. el-Bâcî, yeri geldikçe şerhini yaptığı hadîsin ışığında kelâmî açıklamalar yapmıştır.

Örnek 1:

عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ينزل ربنا عز وجل كل ليلة الى السماء الدنيا حين يبقى ثلث الليل الآخر فيقول من يدعوني فأستجيب له من يسألني فأعطيه من يستغفرني فأغفر له

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Rabbimiz her gece dünya semasına inerek, gecenin son üçte birinde şöyle buyurmaktadır: "Kim bana dua ediyorsa hemen kabul edeyim; kim benden bir istekte bulunuyorsa hemen vereyim; kim benden afdiliyorsa hemen affedeyim" ⁵²⁸.

el-Bâcî, Allah (c.c.)'in dünya göğüne inmesi ifadesindeki maksadın, dua edenlerin duasına icabet, insanların isteklerine cevab verme, af dileyenleri affetmek; bu vaktin faziletini beyan etmek ve bu vakitte insanları bolca dua ve af dilemeye teşvik etmek için olduğunu belirtmektedir. el-Bâcî, Bu manada şu hadisi de nakletmiştir:

⁵²⁷ el-Bâcî, Müntekâ, VII/228. Diğer örnekler için bkz. I/245, 297, 235, 344, 360, II/126, 253, 294, III/6, 18, 193, IV/31, VI/62, 146, 183, 250, VII/5, 250.

⁵²⁸ Muvatta, Kur'ân 30 (I/214); Buhârî, Tevhîd 35 (VIII/197); Müslim Salâtü'l-Müsâfirîn 168 (I/521); Ebû Dâvud, Sünne 19 (V/101); Tirmizî, Da'avât 78 (V/526); İbn Mâce, İkâmetü's-Salât 191 (I/444); Dârimî, Salât 168 (I/286); Ahmed b. Hanbel, IV/16.

يقول الله تعالى اذا تقرب عبدى شبرا تقربت اليه ذراعا واذا تقرب الى ذراعا تقربت اليه باعا واذا اتانى
بعشى اتيت اليه هرولة

"Allâh Teâlâ buyuruyor ki:" Kulum bana bir karış yaklaştığı zaman, ben ona bir zirâ' yaklaşırım. O bana bir zirâ' yaklaştığı zaman, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kulum bana yürüyerek geldiği zaman ben ona koşarak giderim" ⁵²⁹.

Bu hadislerde ifade edilen "yaklaşma" mesafe açısından değildir. Böyle bir şey mümkün değildir. Bu hadislerde Allâh'a izafe edilen yaklaşmanın anlamı, Allah (c.c.)'ın kullara ait istek ve duaları kabul etmesidir. Bu ifadeler Arap dilinin bir özelliğidir. "فلان قريب من فلان" (Fûlan fûlana yakındır.) denildiği zaman akla mesafe gelmemektedir. İnsanlara çok yardım eden büyükler için, şu ifade kullanılmaktadır: "هو قريب من الناس" (O insanlara (yardım eder) yakındır .

Örnek 2:

عن عبدالرحمن بن كعب بن مالك الانصارى انه اخبره ان اباہ كعب بن مالك كان يحدث أن رسول الله
صلى الله عليه وسلم قال انما نسيمه المؤمن طير يعلق فى شجر الجنة حتى يرجع الله الى جسده يوم يبعثه

Abdurrahmân b. Ka'b b. Mâlik el-Ensârî'nin babası Ka'b b. Mâlik'ten rivâyet ettiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Mü'minin ruhu (öldükten sonra) tekrar dirileceği gün cesedine dönünceye kadar, cennet ağaçlarından birine konar" ⁵³⁰.

el-Bâcî, eş-Şeyh Ebû Muhammed'den bu hadis ile ilgili olarak şunları nakletmektedir:

Ehli Sünnet imamlarının ruhlar hakkında görüşleri, onların baki olduğu doğrultusundadır. Saadet ehlinin ruhları, Kıyamet gününe kadar nimet, şakavet ehlinin ruhları ise, azab içerisinde olacaktır⁵³¹.

Örnek 3:

عن على بن حسين بن على بن ابى طالب ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال من حسن اسلام المرء
تركة ما لا يعنيه

⁵²⁹ Müşlim, Zikir 2 (III/2061), Tevbe 1 (III/2102); Tirmizî, Da'âvât 131 (V/581); Nesâî, Edeb 58 (II/1215).

⁵³⁰ Muvatta, Cenâiz 49 (I/240); Nesâî, Cenâiz 117 (IV/108); İbn Mâce, Zühd 32 (II/1428); Ahmed b. Hanbel, III/455, VI/386.

⁵³¹ el-Bacı, Müntekâ, II/31.

Alî b. Hüseyin b. Alî b. Ebî Tâlib'in rivâyet ettiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kişinin malayaniyi terketmesi müslümanlığının güzelliğindedir" ⁵³².

"الاسلام" Teslim olmak manasındadır. Birisinin boyun eğdiğini ifade etmek için kullanılır "اسلم فلان لله" (Fulan Allâh'a boyun eğdi.) İmân ise, tasdik manasındadır.

﴿قالت الاعراب آمنوا قل لم تؤمنوا ولكن قولوا اسلمنا ولما يدخل الايمان في قلوبكم﴾

"Bedeviler: "İnandık" dediler, de ki: "İnanmadınız ama İslâm olduk deyin; imân henüz gönüllerinize yerleşmedi" ⁵³³.

Buna göre her mü'min müslümandır. Fakat her müslüman, mü'min değildir. Çünkü, mü'min, iman etmekle Allâh'a teslim olan ve boyun eğen kimsedir.

﴿ومن يسلم وجهه الى الله وهو محسن فقد استمسك بالعروة الوثقى﴾

"İyilik yaparak Allâh'a teslim olan kimse, şüphesiz en sağlam kulpa sarılmış olur" ⁵³⁴.

Bu ayette İslâm, itaat ve günahlardan sakınma olarak en güzel şekliyle ifade edilmiştir. Bazen de İslam, bu vasıflar olmaksızın da kullanılabilir ⁵³⁵.

2.4.7. Usûl Bilgileri Vermesi

Şüphesiz, usûl kaideleri, alimlerce kur'an ve sünnetin ışığında belirlenmiştir. Dolayısıyla, her usûl kaidesinin bir kaynağı mevcuttur. el-Bâcî de, şerhini yaptığı hadîs ile ilgili varsa usûl yönüne işaret etmiştir.

Örnek 1:

عن عمرة بنت عبد الرحمن أنها أخبرتها ان زياد بن أبي سفيان كتب الى عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم ان عبد الله بن عباس قال من اهدى هديا حرم عليه ما يحرم على الحاج حتى ينحر الهدى وقد بعثت بهدى فاكتبي الى بامرئ أومرى صاحب الهدى قالت عمرة فقالت عائشة ليس كما قال ابن عباس أنا فتلقت فلاتد

⁵³² Muvatta, Husnû'l-Huluk 3 (II/903); Tirmizî, Zühd 11 (IV/558); İbn Mâce, Fiten 10 (II/1315); Ahmed b. Hanbel, I/201.

⁵³³ Hucurât, 49/14.

⁵³⁴ Lokmân, 31/22.

⁵³⁵ el-Bâcî, Müntekâ, VII/211. Diğer örnekler için bkz. I/357,221,359, VII/202,205,206.

هدى رسول الله صلى الله عليه وسلم بيدي ثم قلدها رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده ثم بعث بها رسول الله صلى الله عليه وسلم مع ابي فلم يحرم على رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى نحر الهدى

Amre bint Abdirrahmân'dan rivâyet edilmiştir:

"Ziyâd b. Ebî Süfyân Âiše'ye bir mektup yazarak: "Abdullâh b. Abbâs, "Kurbanlık hayvanını gönderen kimseye, kurban kesilinceye kadar, hac yapanlara haram olan hususlar onlara da haramdır." demektedir. Ben de kurbanlığımı gönderdim. Bu husus ile ilgili olarak emrini (görüşünü) bana veya kurban sahibine bildir." dedi.

Amre'nin rivâyet ettiğine göre Âiše (bununla ilgili olarak şunları) yazdı:

"Bu husus İbn Abbâs'ın dediği gibi değildir. Ben Resulullâh (s.a.v.)'in kurbanlığının nişanını kendi ellerimle büktüm. Sonra, Resulullâh (s.a.v.) onu kendi eliyle kurbanlığa taktı. Sonra da, babamla beraber onu gönderdi. Bu arada Resulullâh (s.a.v.) kurban kesilinceye kadar, Allah'ın kendisine helal kıldığı hiç bir şeyden mahrum kalmadı" ⁵³⁶.

Âiše (r.a.)'nın İbn Abbâs (r.a.)'ya muhalefetini izhar etmesi ve bunun için kendisinin bizzat müşahede ettiği Resulullâh (s.a.v.)'in fiilini delil göstermesi; onun bu husus ile ilgili olan bilgisinin kesinliğini ifade etmek ve olayı bizzat müşahede eden râvinin rivâyet ettiği hadisin, olayı müşahede etmeyen râvinin rivâyetine tercih edileceğini bildiği içindir⁵³⁷.

Örnek 2:

عن ربيعة بن ابي عبد الرحمن انه قال قدم على عمر بن الخطاب رجل من اهل العراق فقال لقد جئتكم لأمر ما له رأس ولا ذنب فقال عمر ما هو وقال شهادات الزور ظهرت بأرضنا فقال عمر أوقد كان ذلك قال نعم فقال عمر والله لا يؤسر رجل في الاسلام بغير العدول

Rebîa b. Ebî Abdirrahmân'dan rivâyet edilmiştir:

"Ömer b. el-Hattâb'a Irak'lı bir adam gelerek, şöyle dedi:

"Sana başı ve sonu belli olmayan bir iş için geldim." Ömer (r.a.): "O nedir?" diye sordu. Adam:

"Bölgemizde, yalancı şahitlik ortaya çıktı" dedi. Ömer:

⁵³⁶ Muvatta, Hacc 51 (I/340); Buhârî, Hacc 109 (II/183), Vekâlet 14 (III/65); Müslim 369 (I/959); Nesâî, Menâsik 72 (V/175); Ahmed b. Hanbel, VI/180.

⁵³⁷ el-Bâcî, Müntekâ, II/222.

"Gerçekten öyle mi oldu?" diye sordu. Adam: "Evet" deyince, Ömer (r.a.):

"Vallâhi islâmda hiç kimse, fasıkların şahadetiyle hapsedilemez." dedi"⁵³⁸.

Ömer (r.a.)'ın "gerçekten böyle mi oldu?" diye sorması, Irak'tan gelen şahsın haber vermeden önce, Ömer (r.a.)'ın ne kendi hilafeti dönemi boyunca ve ne bu belde de yalancı şahitlik olayını bilmediğini göstermektedir. Bu da bütün sahabenin ve Resulullah (s.a.v)'e inanarak onu gören herkesin, Allâh'ın onları, insanlar içerisinde en hayırlı ümmet şeklinde vasıflandırarak ta'dîl etmeleri ile adalet sahibi olduklarını bize göstermektedir. Bu konu ile ilgili olarak, Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

محمد رسول الله والذين معه أشداء على الكفار رحماء بينهم تراهم ركعاً سجداً فاضلاً من الله ورضواناً

سيماهم فى وجوههم منائر المسجود

"Muhammed Allâh'ın elçisidir. O'nun beraberinde bulunanlar inkârcılara karşı sert , birbirilerine karşı merhametlidirler. onları rükûa varırken, secde ederken, Allâh'tan lûtuf ve hoşnudluk dilerken görürsün. Onlar yüzlerindeki secde izleri ile tanınırlar"⁵³⁹.

Bu Resulullah (s.a.v) hayatta iken onlar hakkında yapılmış Allahın ta'dîlidir. Ömer (r.a.)'ın şu sözleri, bu hususu açıklamaktadır:

"Resulullah (s.a.v.) hayattayken insanlar vahiy ile değerlendiriliyordu. Şimdi vahiy kesilmiştir. Bu durumda biz, ancak, sizden sadır olan amellere göre sizleri değerlendirebiliriz. Kimden hayır sadır olursa, biz ona güveniriz, ona yakın oluruz. İçinde gizlediği şeyler bizi ilgilendirmez, onun hesabını Allah görür. İçinde iyi şeyler de saklasa, kimden şer sadır olursa, biz ona güvenmeyiz, inanmayız. Bu sahabenin hükmüdür. Resulullah (s.a.v) ve Ebû Bekir (r.a.)'nın zamanının tamamında, Ömer (r.a.) döneminin bir kısmında, müslümanların tamamı âdil sayılıyordu. Çünkü, bu dönemlerde müslümanların bütünü ashâb teşkil etmekteydi"⁵⁴⁰.

538 Muvatta, Akdiye 4 (II/720).

539 Muhammed, 48/29.

540 el-Bacî, Müntekâ, V/190.

Örnek 3:

عن ابن شهاب أن عمر بن الخطاب نشد الناس بمنى من كان عنده علم من الدية أن يخبرني فقام الضحاک بن سفيان الكلبي فقال كتب الى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن أورت امرأة أشيم الضبابي من دية زوجها فقال له عمر أدخل الخياء حتى آتيك فلما نزل عمر بن الخطاب أخبره الضحاک فقضى بذلك عمر بن الخطاب قال ابن شهاب وكان قتل أشيم خطأ

İbn Şihab'tan rivâyet edilmiştir:

"Ömer b. el- Hattâb (r.a.) Minâ'da, İnsanlardan kim diyet ile ilgili bir bilgi biliyorsa, kendisine haber vermesini istedi.ed-Dahhâk b.Süfyân el-Kilâbî kalkıp:

"Resulullâh (s.a.v.) bana Eşyem ed-Dıbâbî'nin Karısını kocasının diyetine mirasçı kılmamı yazdı." dedi. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattâb (r.a.) ona: "Çadıra gir, ben gelinceye kadar bekle." dedi. Ömer b. el-Hattâb yanına gelince rd-Dahhak kendisine (bildiğini) haber verdi. Ömer (r.a.) bununla (ed-Dahhak'ın verdiği bilgi ile) hükmetti."

"İbn Şihâb, Eşyem'in hata yoluyla öldürüldüğünü rivâyet etmiştir" ⁵⁴¹.

ed-Dahhâk'ın "*Resulullâh (s.a.v.) Eşyem ed-Dıbâbî'nin karısını kocasının diyetine mirasçı kılmamı yazdı.*" demesi, alim birisinin kendisinden fetva isteyenlere, fetva yazabileceğine delildir. Bu da îcazenin bir çeşididir. Çünkü, Resulullâh (s.a.v.) ed-Dahhâk'a fetvayı ona uyup, onunla amel etmesi için yazmıştır ki, bu da îcâze hususunda açık bir delildir. ed-Dahhâk da bu fetvayı Ömer (r.a.)'ya onunla amel etmesi için nakletmiş, Ömer de onu kabul etmiştir. Âlim bir şahsın kendisine fetva yazacağı kimse de âlim olmalıdır. Dilbilgisine sahip olmalıdır. Fetvayı alan kimse, kendisine yazılan bilgi ile amel etmek durumundadır. Dolayısıyla âlim olmayana böyle bir yetki verilmez. Çünkü, îcazet verilen konunun değişik boyutları olabilir.

Böyle bir izin özellikle rivâyet için isteniyorsa, izin isteğinde bulunan şahsın rivâyet bilgisine sahip, kendisinin îcâzetli olduğu rivâyet lafızlarına vakıf olması gerekir ki, rivâyeti hatadan salim olsun. İcâzet, ancak sika ve geniş bilgisi olan râvilere verilir. İşte, bütün bunlarla îcazet sahih olabilir.

Abdullâh b. el-Mübârek'in "*İcâzet sahih olsaydı, rihle ortadan kalkardı.*" sözünü şöyle anlamak lazım:

İcâzet arz ve tahammül yollarından birisi olsa da semâ' ve arzın yerini tutamaz. Çünkü, sema' ile elde edilen rivâyet, hocadan müşafehe yoluyla

⁵⁴¹ Muvatta, Ukûl 9 (II/877); Ebû Dâvud, Ferâiz 18 (III/399); Ahmed b. Hanbel, III/452.

alındığından, tashif ve tahrif ihtimalinden uzak olur. Ama dediğimiz vasıflara sahip olmayan bir râvinin, icazet ile elde ettiği rivayet, rivâyet ilmindeki ıstılahlara vakıf olmaması durumunda, rivâyet lafızlarını hakiki manaları üzerine hamledip, böyle rivayet etmesi hata meydana getirir. Özellikle, bunu semâ' ve arz yoluyla rivayet ederse daha çok hata olacaktır.⁵⁴²

2.5. Muhtelifu'l-Hadîs Açısından Müntekâ

Bazı hadîsler zahiren birbirleri ile çelişki içerisinde görünümü vermektedirler. Fakat, bu zahiri bir görüntüdür. Muhaddisler, bu zahiri ihtilafı giderme yolunu bulmuşlardır. Bunun için Hadîs İlmi içerisinde önemli bir branş olan *Muhtelifu'l-Hadîs İlmi* teşekkül etmiştir. Bu hususta değerli bir eser telif eden İsmail L. Çakan bu ilmi şöyle tarif etmektedir:

"Muhtelifu'l-hadîs, makbûl bir hadîsin aynı konuda kendisi gibi makbûl bir veya bir çok hadîse, yahut öteki delillere, görünürde veya gerçekte manen muhâlif olmasından ve bu muhâlefetin giderilme yollarından bahseden bir ilim dalıdır."⁵⁴³

İhtilâfı gidermek için alimler bazı usûller geliştirmişlerdir. "Cumhuru ulemânın sistemi", "Hanefilerin sistemi" ve "Hadisçilerin sistemi" olmak üzere üç sistem vardır. Bunlar arasında hangi yolun öncelikli olarak kullanılacağı hususunda farklılık bulunmaktadır. Üç sistemde de şu unsurlar bulunmaktadır:

1. Cem' ve te'lif
2. Nesh
3. Tercih
4. Tevakkuf (tesâkut)⁵⁴⁴

Bu sıralama, hadisçilerin kabul ettiği sistem olup, el-Bâcî de bunu kabul etmiştir⁵⁴⁵.

Biz, Münteka'da hadîsler arasındaki ihtilafı giderme yolları olarak, cem', tercih ve az da olsa nesh yollarının kullanıldığını tesbit ettik.

⁵⁴² el-Bacî, Müntekâ, VII/104. Diğer örnekler için bkz. I/122, 214, 226, 253, 260, 315, 319, 349, II/222, V/190, 221, VI/3, VII/5, 133.

⁵⁴³ İsmail L. Çakan, *Hadîslede Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları 1982, s. 34.

⁵⁴⁴ Bkz. Çakan, *Hadîslerde Görülen İhtilâflar*, s. 169.

⁵⁴⁵ el-Bâcî, *İhkâm*, s. 734.

2.5.1. Cem

Cem', hadîslerin birbirleri ile teâruz halinde olmaları halinde, bu teâruzu gidermek için baş vurulan yolların en önde gelenidir olup, şu şekilde tarif edilmiştir:

"Şer'î deliller arasında i'tilaf ve tevâfuku aklî veya naklî olarak beyân etmek; edille-î şer'iyye arasında gerçekten yani "tenâkuza"a veya noksanlığa götürücü bir ihtilâfın bulunmadığını ya iki tarafın ya da sadece bir tarafın tev'il edilmesi suretiyle açıklamaktır" ⁵⁴⁶.

el-Bâcî, hadîsler arasında ihtilâf gördüğü durumlarda, bu ihtilâfı giderme hususunda, ilk önce hadîsleri cem' etme yoluna gitmiştir.

Örnek 1:

عن عائشة ام المؤمنين انها قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصلى بالليل ثلاث عشرة ركعة ثم يصلى اذا سمع النداء بالصبح ركعتين خفيفتين

Mü'minlerin annesi Aişe (r.a.)'dan rivâyet edilmiştir:

"Resulullâh (s.a.v.) gece onüç rek'at namaz kılardı. Sabah namazının ezanını duyunca, hafif iki rek'at daha (sabah namazının sünnetini) kılardı" ⁵⁴⁷.

Bu hadîs ile aşağıda verdiğimiz hadîs arasında zahiri bir ihtilaf gözükmektedir:

عن ابى سلمة بن عبدالرحمن بن عوف أنه سأل عائشة زوج النبى صلى الله عليه وسلم كيف كانت صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم فى رمضان فقالت ما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يزيد فى رمضان ولا فى غيره على احدى عشرة ركعة يصلى اربعا فلا تسأل عن حسنهن وطوهن ثم يصلى اربعا فلا تسأل عن حسنهن وطوهن ثم يصلى ثلاثا قالت عائشة فقلت يا رسول الله اتنام قبل أن توتر فقال يا عائشة ان عيني تنامان ولا ينام قلبي

Ebû Seleme b.Abdirrahmân b.Avftan rivâyet edilmiştir:

"Resulullah (s.a.v.)'in hanımı Aişe'den:"Resulullah (s.a.v.)in ramazanda namazı nasıldı?" diye sordum. O da:

"Resulullâh (s.a.v.) ne ramazanda ne de başka bir zaman (gecede) onbir rek'attan fazla kılmazdı. Dört rek'at kılardı ki, güzelliğini ve uzunluğunu sorma.

⁵⁴⁶ Çakan, Hadislerde Görülen İhtilaflar, s. 172.

⁵⁴⁷ Muvatta, Salâtü'l-Leyl 10 (I/121);

sonra dört rek'at daha kılardı ki, güzelliğini ve uzunluğunu sorma. Daha sonra üç rek'at kılardı." diye cevap verdi.

Âişe (r.a.) der ki, Resulullah (s.a.v)'e:

"Ya Resulullah (s.a.v.) vitri kılmadan mı yatıyorsun?" diye sordum. Resulullâh (s.a.v.): "Ya Âişe gözlerim uyur, kalbim uyumaz." buyurdu" ⁵⁴⁸.

el-Bacî, iki hadis arasında görülen zahiri ihtilafı şöyle değerlendirmektedir:

"Birinci hadîste, sabah namazının sünneti hariç Resulullâh (s.a.v)'in onüç rek'at kıldığı, İkinci hadîste onbir rek'attan fazla kılmadığı belirtilmektedir. Bu iki rivâyeti fazla düşünmeyen bazı kimseler, bu hadîslerin muzdarib olduklarını, zaten Âişe (r.a.)'nın diğer bazı konularda da muzdarib hadisler rivâyet ettiğini ileri sürmektedirler.

Bütün bunlar yanlıştır. Çünkü, Resulullah (s.a.v.) ile olan bunca beraberliğe rağmen, eğer Âişe (r.a) muzdarib hadisler rivâyet ediyorsa, Resulullâh (s.a.v.) ile bir veya iki defa görüşmüş kimselerin daha çok yanlış yapması gerekmektedir. İlimle en küçük bir ilgisi olanlar dahi, Âişe (r.a.)'nın sahabe içerisinde en güçlü hafızaya sahip olduğu hususunda icmâ' etmişlerdir. Bütün bunlar, sözü anlamada ve te'vîl etme hususunda az bilgiye sahip olanların ortaya koydukları iddialardır.

Âişe (r.a.)'nın rivâyeti ise iki şekilde cem edilebilir:

1- Resulullâh (s.a.v) gece namazını farklı sayıdaki rek'atlarla kılardı. Çünkü, gece namazının bir sınırı yoktur. Âişe (r.a.), Resulullah (s.a.v.)'in gece namazını farklı rek'atlarla kıldığını görmüş, bu namazı anlatırken, bazen, bir gecede kıldığını haber vermiş, bazen de, başka bir gece kıldığını haber vermiştir. Âişe'nin "Resulullah (s.a.v), ne ramazanda ne de başka bir zaman onbir rek'attan fazla kılmadı." şeklindeki rivayetini, şöyle anlamak gerekmektedir: Her ne kadar Resulullâh (s.a.v.) bazen onbir rek'attan fazla kılıyorsa da, genel olarak, kıldığı rek'at sayısı onbirdir. Birinci hadîste geçen onbeş rek'at da Resulullâh (s.a.v.) genellikle fazla olarak kıldığı rek'at sayısıdır.

2- Âişe (r.a) bir kısım rivayetlerinde, Resulullâh (s.a.v.)'in kıldığı namazların nev'ini belirtmemiştir. Birinci hadîste gece boyunca kıldığı bütün namazları haber verirken onbeş sayısını vermiştir. Başka rivayetlerinde, sadece

⁵⁴⁸ Muvatta, Salâtü'l-Leyl 9 (I/120); Buhârî, Teheccüd 16 (II/47), Terâvîh 1 (II/252), Menâkib 24 (IV/168); Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin 125 (I/509); Ebû Dâvud, Tatavvu' 26 (II/86); Tirmizî, Salât 208 (II/302).

kıldığı gece (teheccüd) namazından bahsederken onbir sayısını vermiştir. Birinci hadîste Resulullâh (s.a.v.)'ın sabah ezânını işitirken hafif iki rek'at kıldığını belirtilmiş, nitekim, Âişe (r.a.) dan gelen başka bir rivayet de şöyledir:

كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا قام من الليل يفتتح صلاته بركتين خفيفتين ثم يصلى احدى عشرة ركعة بالوتر ثم يصلى ركعتي الفجر

"Resulullâh (s.a.v.) gece namaza kalktığı zaman, namazına hafif iki rek'at ile başladığı. Sonra vitir ile birlikte onbir rek'at kılardı. Sonra da sabah namazının iki rek'at sünnetini kılardı" ⁵⁴⁹.

Bu hadîste belirtilmesine rağmen, Ebû Seleme'nin rivâyet ettiği ve ikinci olarak verdiğimiz hadîste, Resulullâh (s.a.v.) gece namazına başlarken hafif iki rek'at kıldığını ile sabah namazından önce iki rek'at kıldışından bahsedilmemiştir. Böylece, bu rivâyetlerin hepsi göz önünde bulundurulduğu zaman, aralarında bir ihtilafın olmadığı, Resulullah (s.a.v.)'in gece namazını onbir rek'at olarak kıldığını anlaşılmaktadır ⁵⁵⁰.

Örnek 2:

عن عبد الرحمن بن القاسم عن ابيه عن اسماء بنت عميس انها ولدت محمد بن ابي بكر بالبيداء فذكر ذلك أبو بكر لرسول الله صلى الله عليه وسلم فقال مرها فلتغتسل ثم لتهل

Abdurrahmân b. el-Kâsım babasından rivâyet etmiştir:

"Esmâ bint Umeys, Beydâ'da Muhammed b. Ebî Bekir'i dünyaya getirdi. Ebû Bekir durumu Resulullâh (s.a.v.)'e bildirince, Resulullâh (s.a.v.): "Söyle ona gusletsin, ondan sonra ihrama girsin." buyurdu" ⁵⁵¹.

Bu hadiste Muhammed b. Ebî Bekir'in doğum yeri olarak Beydâ verilirken, aşağıda vereceğimiz hadîste Zülhuleyfe olarak verilmiştir:

عن سعيد بن المسيب أن اسماء بنت عميس ولدت محمد بن ابي بكر بذي الحليفة فأمرها أبو بكر ان تغتسل ثم تهل

⁵⁴⁹ Aynı lafızlarla bu hadîsi, hadîs kaynaklarında bulamadık. Hz. Âişe'den bu şekilde gelen rivâyetlerde, Resulullâh (s.a.v.)'in gece namazına İki hafif rek'at kıldığını ibaresi yoktur. Bkz. Müslim, Müsâfirin 121,122 (I/508); Ebû Davud, Tatavvu', 26 (II/84). Ama bu rivâyetlerden başka Resulullah (s.a.v.) gece namazına iki hafif rek'at ile başladığını hususunda Hz. Âişe'den gelen başka bir rivayet vardır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, VI/30. Dolayısıyla el-Bâcî'nin verdiği Bu rivâyetdeki hususları elimizdeki kaynaklarda iki ayrı rivayette bulma imkanına sahib olduk.

⁵⁵⁰ el-Bâcî, Müntekâ, I/216.

⁵⁵¹ Muvatta, Hacc 1 (I/322); Nesâî, Menasik 26 (V/127); Ahmed b. Hanbel VI/369

Saîd b. el-Müseyyeb'ten rivâyet edilmiştir:

"Esmâ bint Umeys, Zülhuleyfe'de Muhammed b. Ebî Bekir'i dünyaya getirdi. Ebû Bekir, ona gusledip sonra da ihrama girmesini söyledi"⁵⁵².

el-Bâci, bu hadislerde Muhammed b. Ebî Bekir'in doğum yeri olarak iki ayrı yer verilmesinin ihtilafı gerektirmeyecek bir husus olduğunu belirtmektedir. Çünkü, Beydâ denilen yer ile Zülhuleyfe birbirine bitişik yerlerdir. Ebû Bekir (r.a.) oraya Zülhuleyfe kasdıyla geldikten sonra, ailesini biraz kenarda, özellikle doğum için insanlardan uzak bir yerde yerleştirmiştir. Bu iki yer de birbirine yakın olduğu için bu ihtilaf meydana gelmiştir⁵⁵³.

Örnek 3:

عن عمر بن شعيب عن ابيه عن جده أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال الراكب شيطان والراكبان شيطانان والثلاثة ركب

Amr b. Şuayb'ın babasından, onunda Şuayb'ın dedesinden (babasından) rivâyet ettiğine göre, Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Bir yolcu şeytandır. İki yolcu iki şeytandır. Üç yolcu kafiledir"⁵⁵⁴.

عن سعيد بن المسيب أنه كان يقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الشيطان بهم بالواحد والاثنين فإذا كانوا ثلاثة لم بهم بهم

Saîd b. el-Müseyyeb'den rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Şeytan bir ve iki (yolcuya) musallat olur. Üç kişi oldukları zaman onlara musallat olamaz"⁵⁵⁵.

Bu hadislerde Resulullah (s.a.v.) yalnız veya iki kişi olarak yolculuk yapmamayı tavsiye etmiştir. el-Bâcî, Resulullah (s.a.v.)'in Hudeybiye'de Utbe el-Huzâî'yi yalnız göndermesini ve yine Zübeyyir b. el-Avvâm'ı özel bir amaçla yalnız göndermiş olmasın; bu hadislerde tavsiye edilmeyen hususların kapsamına girmediğini belirtmektedir. el-Bâcî, Resulullâh (s.a.v.)'in bunları yalnız göndermesinin İbn el-Kasım'ın Mâlik'ten rivâyet ettiğine göre, yolculuğun

552 Muvatta, Hacc 2 ((I/322); Müslim, 110 (I/869).

553 el-Bâcî, Müntekâ, II/192.

554 Muvatta, İsti'zân 35 ((II/978); Tirmizî, Cihâd 4 (IV/193); Ebû Dâvud, Cihâd 79 (III/80); Ahmed b. Hanbel, II/186.

555 Muvatta, İsti'zân 36 (II/978).

kısa olması sebebiyledir. Aynı rivâyete göre, yolculuğun kısa olması halinde, yalnız başına yolculuk yapmada bir beis yoktur⁵⁵⁶.

2.5.2. Tercîh

Mütearız olan hadîslerin arasını cem' etme imkanı kalmıyor ve onlardan birisinin diğeri nesh ettiği de bilinmiyorsa, o zaman mevcut teâruzu gidermek için müracat edilecek yollardan bir tanesi de hadîsler arasından birini tercîh etmektir. Tercîh şu şekilde tarif edilmiştir:

"Tercîh, birbirine zıd manada gelen iki hadîsten, çeşitli sıfatlara sahip olmaları itibarıyla, üstün olanını seçmek demektir" ⁵⁵⁷. Burada şunu belirlemek gerekir ki, üstün olanını seçme hususunda, alimler çok öncemli çalışmalar yapmış ve ilmî usûller tesbit edilmiştir⁵⁵⁸.

el-Bâcî, tercîh konusuna özel bir önem vermiştir. O, İhkâm'ın sonunda tercîh konusu ile ilgili ayrı bir bölüm açmış, tercîhin sened kısmı ile ilgili olarak onbir tercîh sebebi vermiştir.⁵⁵⁹ Metin kısmı ile ilgili olarak da yine onbir tercîh sebebi vermiştir⁵⁶⁰. Şarihimiz, son olarak tercîhin hadîsin manasından dolayı oniki tercîh sebebini vermiştir⁵⁶¹.

Örnek 1:

عن سالم بن عبد الله أنه سمع اباہ يقول بيداؤكم هذه الذي تكذبون على رسول الله صلى الله عليه وسلم فيها ما أهل رسول الله صلى الله عليه وسلم الا من عند المسجد يعنى مسجد ذى الحليفة

Sâlim b. Abdillâh'ın basından rivâyet ettiğine göre, habası şöyle demiştir:

"Resulullâh (s.a.v.) Beydâ'da ihrama girdi demekle doğruyu söylemiyorsunuz. Resulullâh (s.a.v.), (Beydâ'da değil) mescidin yani, Zülhuleyfe mescidinin yanınıda ihrama girmiştir" ⁵⁶².

⁵⁵⁶ el-Bacî, Müntekâ, VII/303-304.

⁵⁵⁷ Koçyiğit, Hadis Terimleri, s. 481.

⁵⁵⁸ Bkz. Çakan, Hadislerde Görülen İhtilaflar, s. 211; Koçyiğit, Hadis Terimleri, s. 481; Uğur, s. 403.

⁵⁵⁹ el-Bâcî, İhkâm, s. 735-744.

⁵⁶⁰ el-Bacî, İhkâm, s. 745-756.

⁵⁶¹ el-Bâcî, İhkâm, s. 757-766.

⁵⁶² Muvatta, Hacc 30 (I/332); Buhârî, Hacc 20 (II/145); Müslim, Hacc 23,24 (I/843); Ebû Dâvud, Menasik 21 (II/374); Tirmizî, Hacc (III/181); Nesâî, Hacc (V/163); İbn Mâce, Menâsik 14 (II/973).

el-Bacî, Abdullâh b. Ömer'in tenkit ettiği rivâyetin Enes b. Mâlik'ten gelen şu hadîs olduğunu belirtmektedir:

عن انس قال صلى النبي صلى الله عليه وسلم بالمدينة ونحن معه الظهر أربعاً وصلى بذي الحليفة ركعتين ثم بات فيها حتى أصبح ثم ركب حتى استوت به ناقته على البيداء حمد الله وسبح وكبر ثم اهل بحج وعمره

Enes (r.a.)'dan Rivâyet edilmiştir:

"Resulullâh (s.a.v) bizimle beraber Medine'de öğle namazını dört rek'at olarak kıldı. (İkindiyi de) Zülhuleyfe'de (kasr ederek) iki rek'at kıldı. Sabaha kadar orada geceledi. Sonra (sabahleyin devesine) bindi. Bineği ile Beydâya yöneldi. Allâh'a hamd etti. Tesbîh ve tekbîr getirdi. Sonra da hac ve umre için ihrama girdi" ⁵⁶³.

Enes (r.a.) dan başka rivayetlerin de olduğunu belirten el-Bâcî, bu konuda İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerin ihtilafı olduğunu, ondan gelen bir rivâyette şöyle der:

أنه أهل بائر السلام من الصلاة فحفظ ذلك عنه ثم ورد قوم فوجدوه يهل حين استوت به راحلته فحفظوا ذلك عنه

"Resulullah (s.a.v) namazın akabinde ihrama girdi. Bazıları bunu böyle ondan öğrendi. Sonra başka bir grup onu devesine binince, ihrama girdiğini (telbiye getirdiğini) gördü. Onlar da O'ndan bu şekilde öğrendiler" ⁵⁶⁴.

İbn Abbâs başka bir rivâyette ise şöyle demiştir:

أهل حين استوت به ناقته

"Devesine binince ihrama girdi" ⁵⁶⁵.

el-Bacî'ye göre, bu rivayetlerin en sahîh olanı, Abdullâh b. Ömer'in rivâyetine uygun olanlardır. Çünkü, onun rivâyetinde herhangi bir ihtilaf yoktur. el-Bâcî, Mâlik'in İbn Abbâs'tan gelen rivayeti hatırlatarak Beydâ'da ihrama girmeyi hoş görmediğini naklederek, Abdullah b. Ömer'in rivâyetini, İbn Abbas'ın rivâyetine tercih edilmesini şöyle açıklamaktadır:

İbn Ömer hac menâsiki konusunda sahabenin en çok bilgili olanıdır. İbn Abbas ise, veda' haccında yaş bakımından küçüktü. İbn Abbas'ın bu konudaki rivayeti ihtilafı olup, İbn Ömerden gelen rivâyetlerde herhangi bir ihtilaf söz

⁵⁶³ Buhârî, Hacc 24, 25 (II/147); Ebû Dâvud, Menâsik 21 (II/375).

⁵⁶⁴ Ebû Dâvud, Menasik 21 (II/373).

⁵⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, I/260.

konusu değildir. İbn Ömerden gelen rivâyetin sıhhati konusunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Ama İbn Abbas'tan gelen rivâyetin râvisi Muhammed b. İshak, Husayf'tan rivayet etmiştir ki, onun hadîsiyle ihticâc edilmez⁵⁶⁶.

Örnek 2:

عن ابى سلمة بن عبدالرحمن بن عوف عن فاطمة بنت قيس ان ابا عمرو بن حفص طلقها البتة وهو غائب بالشام فأرسل اليها وكيله بشعير فسخطته فقال وا لله ما لك علينا بشئ فجاءت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكرت ذلك له فقال ليس لك عليه نفقة وأمرها ان تعتد فى بيت أم شريك ثم قال تلك امرأة يغشاها أصحابى اعتدى عند عبد الله بن أم مكتوم فانه رجل أعمى تضعين ثيابك عنده فاذا حللت فأذيني قالت فلما حللت ذكرت أن معاوية بن أبى سفيان وأبا جهم بن هشام خطباني فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم أما أبو جهم فلا يضع عصاه عن عاتقه واما معاوية فصعلوك لا مال له انكحى أسامة بن زيد قالت فكرهته ثم قال أنكحى أسامة بن زيد فنكحته فجعل الله فى ذلك خيرا واغتبطت به

Ebû Seleme b. Ebî Abdirrahmân b. Avf'ın Fâtıma bint Kays'tan rivâyet ettiğine göre, Fâtıma şöyle demiştir:

"Kocam Ebû Amr b. Hafs Şam'da iken beni üç talakla boşadı. Onun vekili bana arpa gönderdi. Ben de ona sinirlendim. Bunun üzerine şöyle dedi:

"Vallahi senin bizde bir hakkın yok." Ben de Resulullâh (s.a.v.) gittim, meseleyi ona anlattım. Resulullâh (s.a.v.):

"Nafakan kocana ait değildir." buyurdu ve bana Ümmü Şerîk'in evinde iddet beklemi emretti. Sonra şöyle buyurdu:

"Ashâbım Ümmü Şerîk'in evine çok gider gelirler. Sen Abdullah b. Ümmi Mektûm'ün evinde iddet bekle. Zira, O amâ bir adamdır. Onun yanında örtünü çıkarabilirsin. İddetin bittiği zaman bana haber ver." İddetim bitince, Resulullâh (s.a.v.)'e Muâviye b. Ebî Süfyân ile Ebû Cehm b. Hişam'ın benimle evlenmek istediklerini söyledim. Resulullâh (s.a.v.):

Ebû Cehm, esasını omuzundan eksik etmez. Muâviye de malı olmayan biridir. Sen Üsâme b. Zeyd ile evlen." buyurdu. Ben onu istemedim. Sonra yine: "sen Üsâme b. Zeyd ile evlen buyurdu." Ben de onunla evlendim. Allâh bu evliliği hayırlı kıldı ve ben onunla mesud oldum⁵⁶⁷.

el-Bâcî'ye göre, bu hadîsten şunlar anlaşılmaktadır: Kadınların başkasının yanında devamlı tesettür üzere bulunmaları kendilerine zor gelmektedir.

⁵⁶⁶ el-Bacî, Müntekâ, II/208.

⁵⁶⁷ Muvatta, Talâk 67 (II/580); Müslim, Talâk 36 (II/1114); Nesâî, Nikâh 21 (VI/74), 22 (VI/75); İbn Mâce, (I/601).

Kadınların tesettürü terketmeleri de caiz değildir. Fakat, Amâ olan birisi, erkeklerin kadınlarda bakması mubah olmayan avret yerlerini göremediği için, kadınların bunların yanında mahremlerinin yanında caiz olan rahatlıkta hareket etmeleri, başlarını açmaları, vs. caizdir. Bu da, kadınlığın normal bir ortamda erkeklere bakmalarında bir sakıncanın olmamasını gerekli kılmaktadır. Çünkü, Resulullâh (s.a.v.) bu kadının ona bakmasını söz konusu etmemiştir.

el-Bâcî'ye göre bu hadîs ile, Ümmü Seleme'nin azadlısı Nebhân'nın rivâyet ettiği şu hadis arasında ihtilaf bulunmaktadır:

عن ام سلمة كنت انا وميمونة جالستين عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستاذن عليه ابن ام مكتوم الاعمى فقال احتجبا منه فقلنا يا رسول الله اليس باعمى لا يبصرنا فقال افعمياوان انتما

Ümmü Seleme'den rivâyet edilmiştir:

"Ben ve Meymüne Resulullâh (s.a.v.)'in yanında oturuyorken, amâ olan Abdullâh b. Ümmi Mektûm içeri girmek için izin istedi. Resulullâh (s.a.v.):

"Gizlenin" buyurdu. Biz de "Ya Resulallâh, o, bizi görmeyen amâ birisi değildir mi?" dedik. Resulullâh (s.a.v.) : "Siz de amâmısınız?" şeklinde buyurdu"⁵⁶⁸.

el-Bâcî'ye göre birinci hadîs sahîh olup, ikinci hadîs sahîh değildir. Çünkü, ikinci hadisin râvisi olan Nebhân, bu hadîs ve münker bir hadisten başka rivâyeti olmayan mechûl birisidir. es-Sahtiyânî'nin bu hadîs, Resulullâh (s.a.v.)'in hanımlarına hass olduğu yolundaki görüşüde kabul etmeyen el-Bâcî, bu hadîsin sahîh olmadığını belirtmektedir⁵⁶⁹.

Örnek 3:

عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن انس بن مالك انه سمعه يقول كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس بالطويل البائن ولا بالقصير وليس بالأبيض الأمهق ولا بالأدم ولا بالجعد القطط ولا بالسبط بعثه الله على رأس أربعين سنة فأقام بمكة عشر سنين وبالمدينة عشر سنين وتوفاه الله عز وجل على رأس ستين سنة وليس في رأسه ولحيته عشرون شعرة بيضاء صلى الله عليه وسلم

Rebî'a b. Ebî Abdirrahmân'ın Enes b. Mâlik'ten rivâyet ettiğine göre Enes (r.a.) şöyle demiştir:

"Resulullah (s.a.v.)'in boyu ne fazla uzun, ne defazla kısa idi. Teninin rengi ne fazla beyaz, ne de fazla esmerdi. Saçları ne fazla kıvırcık, ne de fazla

⁵⁶⁸ Tirmizî, Edeb, 29 (V/102).

⁵⁶⁹ el-Bâcî, Münteka, IV/105. Tirmizî'ye göre bu hadîs Hasen Sahîhtir. Tirmizî, Edeb 29 (V/102).

düzdü. Kırk yaşını doldurunca Allah onu peygamber olarak gönderdi. On sene Mekke'de, on sene de Medîne de ikamet etti. Saçlarında ve sakalındaki ak kıllar yirmiye ulaşmadan Azîz ve Celîl olan Allâh'ına kavuştu" ⁵⁷⁰.

Hadîste Resulullah (s.a.v.)'in 40 yaşında peygamber olarak gönderildiği hususunda, Abdullah b. Abbas, Ebû Hüreyre, Urve b. ez-Zübeyr ve diğer bir kısım ashâb muvafakat ederken, İbn Abbas'tan gelen ikinci bir rivâyete göre, Resulullâh (s.a.v.) 43 yaşında peygamber olarak gönderilmiştir. Resulullâh (s.a.v.)'in Mekke'de ne kadar kaldığı konusunda da ihtilaf edilmiştir. Bu hadîse göre O'nun Mekke'de on sene kaldığı rivayet edilirken, İbn Abbâs Urve b. ez-Zübeyr İbn Şihab ve sa'îd b. el-Müseyyeb'e göre, Resulullâh (s.a.v.) Mekke'de nübüvetten hicrete kadar onüç sene ikamet etmiştir. Rebi'a'nın Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği bu hadîse göre, Resulullah (s.a.v.) 60 yaşında vefat etmiştir denilirken, ona muhalif olarak ez-Zübeyr b. Addî, Enes b. Malik'ten şunu rivâyet etmiştir:

"Resulullah (s.a.v.) 63 yaşında vefat etti, Ebû Bekir 63 yaşında vefat etti, Ömer, 63 yaşında vefat etti." Buhârî bu rivayet için, "Rebi'a'nın Enes b. Malik'ten rivayet ettiğinden daha sahihtir." demiştir⁵⁷¹.

2.5.3. Nesh

"Hadîs iliminin önemli konularından biri olan nesh, birbirine zıd manâlarda vârid olan iki hadîsin cem ve telifi mümkün olmadığı zaman, aralarında bulunduğu hükmedilen bir ibtal keyfiyetinden, yani biri ile getirilen hükmün, diğeri ile getirilen hükme tatbikat yönünden son vermesinden ibarettir"⁵⁷².

Verdiğimiz tariften de anlaşılacağı gibi, nesh araları cem ve telif edilemeyen hadîsler için sözkonusudur. Bu da zaman açısından yapılacak olan araştırma neticesinde, önce vârid olan hadîse mensûh, daha sonra varid olan nâsîh hükmü vermek şeklinde olmaktadır⁵⁷³.

Örnek 1:

عن عبد الله بن عباس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أكل كتف شاة ثم صلى ولم يتوضأ

⁵⁷⁰ Muvatta, Sıfatü'n-Nebî (s.a.v.) 1 (II/919); Buhârî, Menâkib 23 (IV/164), Libâs 68 (VII/57); Tirmizî, Menâkib 4 (V/592).

⁵⁷¹ el-Bâcî, Müntekâ, VII/230.

⁵⁷² Koçyiğit, Hadîs Terimleri, s. 389.

⁵⁷³ Ali Osman Koçkuzu, *Hadîsde Nâsîh Mensûh*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1985, s. 143.

Abdullâh b. Abbâs'tan rivayet edilmiştir:

"Resulullâh (s.a.v.) koyunun (pişmiş) ön kolunu yedi. Abdestini tazelemeden namaz kıldı" ⁵⁷⁴.

Hadîste, Resulullâh (s.a.v.) koyun etinini yemesinin zikredilmesinden maksat, ateşte pişen yiyecekten dolayı abdest almanın vâcib olmadığını ifade etmek içindir. Bu konu sahabe ve tab'în arasında ihtilâflı olup, daha sonra, ateşte pişen yiyecekten dolayı abdest almanın gerekli olmadığı hususunda icmâ vaki olmuştur. Aslında, bundan dolayı abdest almanın hiç bir zaman vacib olmadığını savunan alimler de olmuştur. Bunlara göre, bundan dolayı sadece, mazmaza yapmak ve ağzı yıkamak gerekiyordu. Bazı alimlere göre ise, önceleri, ateşte pişen yiyecekten dolayı abdest almak vâcib idi. Daha sonra, bu vucubiyet neshedildi.⁵⁷⁵ Dayandıkları delil de şu hadîstir:

عن جابر بن عبد الله انه قال قال آخر الأمرين من رسول الله صلى الله عليه وسلم ترك الوضوء مما مست

النار

Câbir b. Abdullâh'tan rivâyet edilmiştir:

"Resulullâh (s.a.v.)'in en son (terk ettiği) iki şeyden birisi, ateşte pişmiş yiyecekten dolayı abdesti terk etmesidir" ⁵⁷⁶.

Örnek 2:

عن انس بن مالك ان رسول الله صلى الله عليه وسلم ركب فرسا فصرع فجحش شقه الأيمن فصلى صلاة من الصلوات وهو قاعد وصلينا وراءه قعودا فلما انصرف قال انما جعل الامام ليؤتم به فاذا صلى قائما فصلوا قياما واذا ركع فاركعوا واذا رفع فارفعوا واذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا ولك الحمد واذا صلى جالسا فصلوا جلوسا اجمعين

Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Resulullah (s.a.v.) binmiş olduğu attan düştü. Sağ tarafı incindi. Namazlardan birisini oturarak kıldı, biz de arkasında oturarak kıldık. Namazı bitirince:

⁵⁷⁴ Muvatta, Tahâret 19 (I/25); Buhârî, Vudû 50 (I/59); Müslim, Vudû 91 (I/273); Ebû Dâvud, Tahâret 74 (I/130).

⁵⁷⁵ el-Bâcî, Müntekâ, I/65.

⁵⁷⁶ Nesâî, Tahâret 123 (I/108); Ebû Dâvud, Tahâret 74 (I/133).

"İmam kendisine uyulmak içindir. O, namazı namazı ayakta kıldırıldığı zaman, siz de ayakta kılın. O, rükû edince, siz de rükû edin. Ellerini kaldırıncı siz de ellerinizi kaldırın. "سمع الله لمن حمده" deyince, siz de "ربنا ولك الحمد" deyiniz. Oturarak kıldırıldığı zaman, heppiniz oturarak kılınız." buyurdu" 577.

el-Bâcî, bu hadîste belirtilen imâmın oturarak namaz kıldırması halinde, ona uyanların oturarak namaz kılmalarının ihtilafı olduğunu, bazı malikî alimlere göre, Resulullâh (s.a.v.) hastalığında, Ebû Bekir'in oturarak namaz kılan Resulullâh (s.a.v.)'a ayakta uymasıyla bu hususun nesh edildiği belirtilmiştir⁵⁷⁸.

Örnek 3:

عن عباد بن تميم عن عمه أنه رأى رسول الله مستلقيا في المسجد واضعا إحدى رجله على الأخرى
عن ابن شهاب عن سعيد بن المسيب أن عمر بن الخطاب وعثمان بن عفان كانا يفعلان ذلك

Abbâd b. Temîm amcasından rivâyet etmiştir:

"Resulullâh (s.a.v.)'i mescitte ayak üstüne ayak atıp sırt üstü yatmış olarak gördüm."

İbn Şihab'ın Sâ'îd b. el-Müseyyeb'ten rivâyet ettiğine göre, Ömer b. el-Hattâb ile Osmân b. Affân aynı şekilde yaparlardı⁵⁷⁹.

el-Bâcî, bu iki rivâyet ile aşağıda vereceğimiz rivayet arasında teâruz görmektedir.

نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يضع الرجل إحدى رجله على الأخرى

"Resulullâh (s.a.v.) birisinin ayak üstüne ayak koymasını yasaklamıştır"⁵⁸⁰.

el-Bâcî, bu iki rivâyetin hangisinin nâsîh veya mensûh olabileceği hakkında bir bilgiye sahip olmadığını belirtmektedir. Bunun için bu teâruzu iki rivâyetin arasının cem edilebileceğini ifade etmekte ve cem'e yönelik çeşitli vecihler ortaya koymaktadır. Cem'in sahih olmaması durumunda mubahlığı ifade eden rivâyetlerin tercih edilebileceğini, nesh olayının söz konusu olması

⁵⁷⁷ Muvatta, Cemâ'at 16 (I/135); Buhârî, Ezân 51 (I/169); Müslim 77, 78, 79, 80 (I/308); Ebu Dâvud, Salât 68 (I/401); Nesâî, 40 (II/98); İbn Mâce, İkâmet 144 (I/392); Darimî, Salât 44 (I/230);

⁵⁷⁸ el-Bâcî, Münteka, I/239.

⁵⁷⁹ Muvatta, Sefer 87 (I/172); Buhârî, İsti'zân 44 (VII/142), Libâs 103 (VII/68); Müslim, Libâs 75 (II/1662); Tirmizî, Edeb 19 (VI/95); Nesâî, Mesâcid 28 (II/50); Dârimî, İsti'zân 27 (II/592)

⁵⁸⁰ Müslim, Libâs 72 (II/1661); Tirmizî, Edeb 20 (V/96).

durumunda da, mubahlığı ifade eden rivâyetlerin nâsîh kabul edilebileceğini, çünkü, Resulullâh (s.a.v.) den sonra bunun caiz olduğu hususunda icmanın bulunduğunu ifade etmektedir⁵⁸¹.

2.6. Hadîsin Farklı Varyantlarına İşaret Etmesi

el-Bâcî, Muvatta'da verilen rivayetin farklı varyantları zaman zaman verdiği olmuştur. Bunu verirken genellikle, fikhi hükümlerin istinbatında kendisine duyulan ihtiyactan dolayı yapmıştır.

Örnek 1:

عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم انها قالت كنت انا بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم ورجلاي في قبلته فاذا سجد غمزني فقبضت رجلي فاذا قام بسطتهما قالت والبيوت يومئذ ليس فيها مصابيح

Resulullah (s.a.v.)'in hanımı Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Ben (gece) Resulullah (s.a.v.)'in önünde yatar, ayaklarım da onun kiblesinde olurdu. O, secdeye gittiği zaman, eliyle bana dokunur, ayaklarımı çekerdim. Kalktığı zaman da onları uzatırdım. O zamanlar evlerde kandil yanmazdı" ⁵⁸².

el-Bâcî, Muvatta hadîsini verdikten sonra, hadisin daha iyi anlaşılabilmesi için, aynı hadisin farklı bir rivayetini vermiştir⁵⁸³.

وقد روى انها قالت ان النبي صلى الله عليه وسلم كان يصلى من الليل وأنا معترضة بينه وبين القبلة كاعتراض الجنابة

Âişe (r.a.)'dan rivayet edilmiştir:

"Resulullâh (s.a.v.) gece namaz kılarken, ben onunla kible arasında bir cenazenin uzandığı gibi uzanırdım" ⁵⁸⁴.

Örnek 2:

581 el-Bâcî, Müntekâ, I/307-308. Muhtelifü'l-Hadis hususunda diğer örnekler için bkz. I/143, 176, 216, 229, 268, 272, 307, 316, 323, 325, 339, II/10, 35, 58, 73, 88, 192, 208, 238, III/69, 93, 131, 348, 351, IV/105, 152, V/28, VI/136, VII/217, 223, 230, 231, 236, 243, 254, 258, 276, 303.

582 Muvatta, Salâtü'l-Leyl 2 (I/117); Buhârî, Salât 22 (I/101), Salat 104 (I/130); Müslim, Salât 272 (I/367); Nesâî, Tahâret 120 (I/102).

583 el-Bâcî, Münteka, I/211.

584 Müslim, Salât 267 (I/366);

عن عائشة أن رجلا قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم وهو واقف على الباب وأنا أسمع يا رسول الله انى أصبح جنبا وأنا اريد الصيام فقال صلى الله عليه وسلم وانا اصبح جنبا وانا اريد الصيام فأغتسل وأصوم فقال له الرجل يا رسول الله انك لست مثلنا قد غفر الله لك ما تقدم من ذنبك وما تأخر فغضب رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال والله انى لارجو أن اكون أخشاكم لله وأعلمكم بما أتقى

Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Bir adam kapıda durup, Resulullah (s.a.v.)'e şunu deken işittim: "Ya Resulallâh, Oruç tutmak isterken cünüb oldum." Resulullâh (s.a.v.): "Bende oruç tutmak isterken cünüb oluyorum. Yıkayıp orucuma devam ediyorum." diye buyurdu. Adam:

"Ya Resullâh, sen bizim gibi değilsin. Allâh, senin yaptığın ve yapacağın bütün günahları affetmiştir." deyince, Resulullah (s.a.v.) kızdı ve şöyle buyurdu:

"Allah'a yemin ederim ki, sizin Allah'tan en çok korkanınız ve hangi hususlardan sakınacağımı en iyi bileniniz olmayı isterim." 585

el-Bacî, adamın başka bir rivâyette göre, Resulullâh (s.a.v.)'e şöyle dediğini nakletmektedir.⁵⁸⁶

لسنا مثلك يحل الله لرسوله ما شاء

"Biz senin gibi değiliz. Allâh elçisine dilediği şeyi helal kılar"⁵⁸⁷.

Örnek 3:

عن عبد الله بن عمر ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال اذا دعى أحدكم الى وليمة فليأتها

Abdullâh b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre, Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Düğün yemeğine davet edildiğinizde gidin" 588.

el-Bacî, İmam Mâlik'in bu hadîsi bu şekilde rivâyet ettiğini, yine Abdullah b. Ömer'den gelen şu rivayetleri de vermektedir⁵⁸⁹.

585 Muvatta, Siyâm 9 (I/289).

586 el-Bâcî, Müntekâ, II/43.

587 Müslim'de "لست مثلنا يا رسول الله" (Ya Resulallâh, sen bizim gibi değilsin) şeklinde rivâyet edilmiştir. Bkz. Müslim, Siyâm 79 (I/781). Buhârî'de "لسنا كهيتك" şeklindedir. Buhârî, İmân, 13 (I/10).

588 Muvatta, Nikah 49 (II/536); Müslim, Nikâh 96 (II/1052); Ebû Dâvud, Et'ime 1 (IV/123)

عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم أجيبوا الدعوة إذا دعيتم

İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Çağrıldığıınız davete icabet ediniz" ⁵⁹⁰.

عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم إذا دعا أحدكم أخاه فليجب عرسا كان أو غيره

İbn Ömerden rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Biriniz, kardeşinizin düğün daveti veya başka bir davetine çağrıldığında, icabet etsin" ⁵⁹¹.

Bu örnekte görüldüğü gibi İbn Ömer'den değişik lafızlarla gelen üç rivâyete yer vermiştir.

2.7. Muvatta Nüshaları Arasındaki Farklılıklara İşaret Etmesi

Mekke, Mısır, Irak, Şam, Endülüs, Kayrevan, Tunus gibi İslâm aleminin bir çok yerinden kimseler Medîne'ye İmâm Mâlik'ten hadîs dinlemek için gelmişlerdir. Bunların sayısı hayli kabarıktır ⁵⁹². İmâm Mâlik'in vefatından sonra, O'ndan Muvatta dinliyenler içerisinde bir kısım talebesinin Muvatta nüshaları meşhur olmuştur. Bu nüshalar arasında bir takım takdim-tehir, kelime farklılıkları ve bir kısım hadîsleri bazılarının verip, bazılarının vermeme gibi farklılıklar bulunmaktadır. Bu Muvatta nüshaları râvîlerinin ismi ile bilinmektedir. Biz burada sadece bu râvîlerinin isimlerini vermeye yetineceğiz:

1. Yahyâ b. Yahyâ el-Mesrudî (ö:234). Mutlak olarak Muvatta denildiği zaman, bu nüsha kastedilmektedir. Müntekâ'da da bu nüsha esas alınmıştır.

2. Ebû Muhammed Abdullâh b. Seleme el-Fahrî el-Mısırî (ö: 199). İbn Vehb nüshası olarak bilinmektedir.

3. Ebû Ubeydillâh Abdurrahmân b. el-Kasım b. Hâlid el-Mısırî (ö: 191).

⁵⁸⁹ el-Bacî, Münteka, III/349. Diğer örnekler için bkz. I/211, 240, 304, 314, 322, 330, 331, 346, II/3, 43, 55, 57, 241, 243, III/25, 35, 266, 277, 294, 347, IV/61, 152, 144, V/143, 232, VI/92, VII/117, 236, 240, 242, 259, 261, 292.

⁵⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, II/68.

⁵⁹¹ Müslim, Nikah 100 (II/1053); Ebû Dâvud, Et'ime I (IV/124)

⁵⁹² Bkz. Mâlik b. Enes, Muvatta, I/vav(و); Muhammed Ebû Zehra, *İmam Malik (Hayatı-Görüşleri-Fıkıhta Yeri)*, (Çev: Osman Keskiöğlü) Ankara, Hilal Yayınları 1405/1984, s. 231

4. Ebû Abdîrrahman Abdullâh b. Mesleme b. Ka'neb el-Hârisî (ö:221).
5. Abdullah b. Yusuf ed-Dimeşkî (ö:)
6. Ebû Yahyâ Ma'an Îsâ b. Dînâr el-Medenî (ö: 198). Ma'n el-Kazzâz nüshası olarak bilinmektedir.
7. Sa'îd b. Kesîr b. Ğüfeyr b. Müslim el-Ensârî (ö:226). Sa'îd b.Ğüfeyr nüshası olarak bilinmektedir.
8. Yahyâ b. Yahyâ b. Bukeyr (ö: 231). İbn Bukeyr nüshası olarak nüshası bilinmektedir.
9. Ahmed b. Ebî Bekir b. el-Kâsım b. el-Hâris ez-Zührî (ö: 242) Ebû Mus'ab ez-Zührî nüshası olarak bilinmektedir.
10. Mus'ab b. Abdillâh ez-Zübeyrî. Mus'ab ez-Zübeyrî nüshası olarak bilinmektedir.
11. Muhammed b. Mübarek es-Surî.
12. Süleyman b. Bürd b. Necîh et-Tücîbî.
13. Ebû Muhammed Süveyd b. sa'îd el-Herevî(240/854).
14. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö:189/804). İmam Ebû Hanîfe'nin talebesi olan İmâm Muhammed'in nüshasında Yahyâ b. Yahyâ'nın nüshasına göre daha fazla hadîs bulunmaktadır⁵⁹³.

el-Bâcî, bu nüshaların hepsine atıfta bulunmamışsa da bazen isim vererek, bazen de râvîlerin çoğu diyerek farklılıklara işaret etmiştir.

Örnek 1:

عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ذكر يوم الجمعة فقال فيه ساعة لا يوافقها عبد مسلم وهو قائم يصلي يسئله الله شيئاً إلا أعطاه إياه وأشار رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده يقللها

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Resulullâh (s.a.v.) cuma gününden bahsederek şöyle buyurdu:

"Cuma günü bir an vardır ki, müslüman bir kimse, namaz kılarak dua ederse, Allâh Mutlaka duasını kabul eder." Resulullâh (s.a.v.) eliyle o vaktin kısa bir süre olduğunu işaret etti.

el-Bacı, bu hadiste Muvatta ravîlerinin ihtilafını şu şekilde tesbit etmiştir:

⁵⁹³ Bu husuta geniş bilgi için bkz. Abdülazîz b. Şah Velîyullâh ed-Dehlevî, *Büstanul Muhaddisin*, (çev: Ali Osman Koçkuzu) Ankara, D.İ.B.Yayımları 1986, s. 27-62.

"Hadîste geçen "وهو قائم يصلى" Muvatta râvîlerinin çoğu tarafından rivâyet edilmişken, Kuteybe, Abdullâh b. Yûsuf, ve Ebû Mus'ab'ın bu râvîlere muhalefet ederek, "وهو قائم" lafzına yer vermemişlerdir. Gerçekte bu lafız sahîh olup, Ebû Zinâdın rivâyetinde mevcuttur" ⁵⁹⁴.

Örnek 2:

عن أبى هريرة أن رجلا أفطر فى رمضان فأمره رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يكفر بعنق رقبة أو صيام شهرين متتابعين أو اطعام ستين مسكينا فقال لا اجد فأتى رسول الله صلى الله عليه وسلم بعرق من تمر فقال خذ هذا فتصدق به فقال يارسول الله ما اجد أحوج منى فضحك رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى بدت أنيابہ ثم قال كله

Ebû Hüreyre'den rivâyet edilmiştir:

"Adamın birisi orucunu bozmuştu. Resulullah (s.a.v.) ona ya bir köle azat etmesini, ya iki ay peş peşe oruç tutmasını, ya da altmış fakiri doyurmasını emretti. Adam, "Bulamam" dedi. Bu arada Resulullah (s.a.v.) bir zenbil hurma getirildi. Resulullâh (s.a.v.): "Bunu al, tasaddukta bulun." dedi. Adam: "Ya Resulallâh, benden daha muhtaç birisi yok." deyince, Resulullâh yan dişleri görülecek şekilde güldü ve: "Onu ye!" buyurdu" ⁵⁹⁵.

el-Bâcî, bu hadîste bulunan rivayet farklılığın şu şekilde tesbit etmiştir:

"Ravîler ve İmâm Malikten rivâyet edenlerin çoğu, hadîsi bu şekilde rivâyet etmişlerdir. Yalnız, bazı râvîler, "ان رجلا أفطر بجماع" (Bir adam cima yaparak orucunu bozdu.) şeklinde rivâyet etmişlerdir. Yine, Mâlik'ten rivâyet edenler, köle azâd etmek, oruç tutmak ve yemek yedirmek arasında muhayyerliğin olduğu hususunda ittifak ederlerken, Yûnus b. Ukeyl ve Evzâî, önce köle azâd etmek bulamazsa, oruç tutmak, bunu da bulamazsa yemek yedirmek şeklinde rivayet etmişlerdir" ⁵⁹⁶.

Örnek 3:

عن عائشة أم المؤمنين عن جدامة بنت وهب أنها أخبرتها أنها سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول لقد هممت أن أنهى عن الغيلة حتى ذكرت أن الروم وفارس يصنعون ذلك فلا يضر أولادهم

Mü'minlerin annesi Âişe'nin Cudâme bint Vehb'den rivâyet ettiğine göre, Cudame Resulullâh (s.a.v.)'in şöyle dediğini işitmiştir:

⁵⁹⁴ el-Bacî, Müntekâ, I/200.

⁵⁹⁵ Muvatta, sıyâm 28 (I/296); Buhârî, Sıyâm 30 (II/235); Müslim, Sıyâm 75 (I/779); Ebû Dâvud, Savm 38 (II/783), Dârimî, Savm 19 (I/343); Ahmed b. Hanbel, II/208, 241, 281, 516.

⁵⁹⁶ el-Bâcî, Müntekâ, II/52.

"Emzikli kadınlarla cima etmeyi yasaklamayı arzu ettim. Ne zaman ki, Rum ve Farsların bunu yaptıklarını ve çocuklara zarar vermediğini hatırladım (ondan sonra vazgeçtim.)" ⁵⁹⁷.

el-Bâcî bu hadiste sened kısmında, Muvatta nüshaları arasında bir farklılık olduğunu tesbit ederek, şöyle demiştir:

"Yanımda bulunan Yahyâ b. Yahyâ rivâyetinde "جدامة" şeklinde "dal" ile geçmektedir. Ebû Zer'den Ebû Mus'ab'ın rivâyetini dinlediğim zaman bana, bunun "جدامة" şeklinde olduğunu söylemişti. Fakat bendeki rivayet "Cudame" şeklinde geçmektedir" ⁵⁹⁸.

2.8. Tercemeleri Değerlendirmesi

"Hadîs İlmî'nde terceme, hadis kitaplarındaki ana bölümlerle (kitâb) bunları oluşturan bâblara konulan başlıklara denilmiştir" ⁵⁹⁹. Hadîs kitapları içerisinde tercemeleri ile meşhur eser Buhârî'nin Sahîhidir. Bundan dolayıdır ki, "Buhârî'nin fikhî, kitabının bâbları arasında saklıdır." ⁶⁰⁰ sözü meşhur olmuştur. Ne varki, Buhârî'nin Sahîhi'nde terceme biraz daha farklı ve genişcedir: "Bâb isimleri ve muhtevalarının bir nevi hülasası mahiyetinde olan tariflerden ibaret bulunan" ⁶⁰¹ ilk kısımdır. Ancak, bu hususta, el-Bâcî; Buhârî'yi tenkit etmiş, ayrıca bâb ve terâcim arasında irtibat kurma hususunda lüzümsüz tevil ve tekellüfû gaye edinen kimselere de karşı tariz ve tenkitlerde bulunmuştur. ⁶⁰².

el-Bâcî, Müntekâ'da da terceme ve terceme altında verilen hadisler arasındaki irtibatı çok az vermiştir. Ayrıca, az da olsa bazı tecemeleri şerh yoluna gitmiştir.

2.8.1. Terceme ile Hâdîs arasındaki İrtibatı Vermesi

Örnek 1:

عن سمى مولى أبى بكر أن مولاه أبى بكر بن عبدالرحمن كان يقول من غدا أو راح الى المسجد لا يريد غيره ليتعلم خيرا أو ليعلمه ثم رجع الى بيته كان كالجاهد فى سبيل الله رجع غانما

⁵⁹⁷ Muvatta, Rıdâ' 16 (II/608); Müslim, Nikah 140 (II/1066); Ebû Dâvud, Tıbb 16 (IV/211); Tirmizî, Tıbb 27 (IV/408); Nesâî, Nikah 54 (VI/106); Dârimî, Nikâh 33 (II/468); Ahmed b. Hanbel, VI/361, 434.

⁵⁹⁸ el-Bâcî, Münteka, IV/155. Diğer örnekler için bkz. I/200, 220, 230, 231, 255, 296, 360, II/52, 120, 210, III/34, 190, 202, 298, 300, 351. IV/106, 147, 155, 239, VI/45, VII/234, 312, 320.

⁵⁹⁹ Uğur, s. 403; Abdullah Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul, Timaş 1987, s.154.

⁶⁰⁰ Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları, s. 53.

⁶⁰¹ Sezgin, Buhârî'nin Kaynakları, s. 52.

⁶⁰² Sezgin, a.g.e., s. 52-53(el-Hâfız Nasiraddîn, Kİtâbu'l-Mutawârî alâ tarâcim al-Buhârî'ye atfen)

Ebû Bekir'in azatlısı Sümeyy'in, efendisi Ebû Bekir b. Abdirrâhman'dan rivâyet ettiğine göre, Ebû Bekir b. Abdirrahmân Şöyle demiştir:

"Kim ilim öğrenmek veya öğretmek için mescide gider ve sonra evine dönerse , Allâh yolunda cihad edip ganimetlerle dönen mücahid gibidir" ⁶⁰³.

İmâm Mâlik bu hadîsi "انتظار الصلاة والمشى اليها" (Namazı Beklemek ve Namaza Gitmek Hakkında Bâb) babı altında vermiştir. el-Bâcî, bu hadîste namazdan bahsedilmediğini belirterek, bâb ile hadîs arasındaki bağlantıyı şöyle vermiştir:

"Namaz hayırlar cümlesindedir. Mescide namazın ahkâmını öğrenmek için gelen kimse, namaza giden kimse hükmündedir" ⁶⁰⁴.

Örnek 2:

عن اسحاق بن عبد الله بن ابي طلحة أنه سمع انس بن مالك يقول ان خياطا دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم لطعام صنعه قال انس فذهبت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم الى ذلك الطعام فقرب اليه جبزا من شعير ومرقا فيه دباء قل انس فرأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يتبع الدباء من حول القصعة فلم أزل أحب الدباء بعد ذلك اليوم

Ishâk b. Abdillâh b. Ebî Talha Enes b. Mâlik'ten rivâyet etmiştir:

"Bir terzi Resulullâh (s.a.v.)'i yapmış olduğu bir yemeğe davet etti. Ben de Resulullah (s.a.v.) ile beraber bu davete gittim. Davet sahibi arpa ekmeği ve kabak çorbası getirdi. Resulullâh (s.a.v.)'i çorbanın içindeki kabağları ararken gördüm. O günden sonra kabağı sevmeye başladım" ⁶⁰⁵.

Muvatta'da "ما جاء فى الوليمة" bâb başlığı altında verilen bu hadîsin terceme ile olan bağlantısını el-Bâcî, şöyle izah etmektedir:

"Mâlik bu hadîsi "Velîme ile İlgili Hadîsler" bâb başlığı altında vermiş, fakat, hadîsin zahirinde bu yemeğin velîme veya başka bir yemek ile ilgili olduğu hususunda bir açıklık yoktur. İmâm mâlik'in mezhebine göre, bir sebebe mebni olmaksızın yapılmış bir yemeğe (davete) fazilet ve kişilik sahibi insanların icabet etmesi mekruh olduğundan, O, bu hadîsi bu babta iki ihtimalden dolayı vermiş olabilir. Birincisi, O, bunun bir velime yemeği olduğu hususunda bir bilgiye sahiptir. İkincisi, O, bu yemeğin bir velime olduğunu

⁶⁰³ Muvatta, Sefer 53 (I/160).

⁶⁰⁴ el-Bâcî, Müntekâ, I/284.

⁶⁰⁵ Muvatta, Nikâh 51 (II/546); Buhârî, Et'ime 4 (VI/197), 36 (VI/209), 38 (VI/210); Müslim, 144 (II/1615); Ebû Dâvud, Et'ime 21 (IV/146); Ahmed b. Hanbel, III/180.

biliyordu ve bu hadîsle velime dışındaki yemeğe de icabet etmenin vâcib olduğunu söyleyenlere bu hadîs ile mani olmak içindir" ⁶⁰⁶. el-Bâcî, bu izahtan sonra hadîsin şerhine devam ederek, Resulullah (s.a.v.)'in bazen ashâbın gönlünü almak, evlerini bereketlendirmek için yemek davetlerine icabet ettiğini belirtmekte ve davet edenin de Resulullah (s.a.v.)'in hizmetçisi olduğunu eklemektedir⁶⁰⁷.

Örnek 3:

عن زيد بن اسلم أنه قال قدم رجلان من المشرق فخطب فعجب الناس لبيانهما فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان من البيان لسحرا أو ان بعض البيان لسحر

Zeyd b. Eslem'den rivayet edilmiştir:

"Doğudan iki adam Medine'ye geldiler, konuşma yaptılar. Açıklamaları insanların hoşuna gitti. Bunun üzerine Resulullâh (s.a.v.): "Beyan'da sihir vardır." veya "Beyan'ın bir kısmı sihirdir." buyurdu" ⁶⁰⁸.

el-Bâcî, bu hadîsin terceme ile olan ilgisi hakkında şunları söylemektedir:

"Bazı alimler, İmâm Mâlik'in bu hadîsi, "ما يكره من الكلام بغير ذكر الله تعالى" (Allâh'ı Anmanın Dışında Mekruh Olan Konuşmalar Hakkında Bâb) bâbı altında vermiş olmasını Beyân'ın yerilmesi ve bunun da Mâlik'in mezhebi olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, Beyân'ın sihirden addedimesi de onun zem edilmesinin delili olduğunu söylemişlerdir⁶⁰⁹. el-Bâcî, özetle bu görüşü kabul etmiyor, Beyân'ın yerine göre zem edilebileceği gibi, öggüye de mazhar olabileceğini belirtmiştir⁶¹⁰.

2.8.2. Tercemeleri Açıklaması

el-Bâcî, manasında kapalılık gördüğü bazı tercemeleri açıklamıştır. Ancak, bunların sayısı çok azdır.

Örnek 1:

"ما تجب فيه الزكاة" Terceme iki manayı ihtiva etmektedir.

⁶⁰⁶ el-Bâcî, Müntekâ, III/350.

⁶⁰⁷ el-Bâcî, Müntekâ, III/351.

⁶⁰⁸ Muvatta, Kelâm 7 (II/986); Buhârî, Nikâh 47 (VI/137), Tıbb 51 (VII/30); Ebû Dâvud, Edeb 86 (V/275); Tirmizî, Birr 81 (IV/376); Ahmed b. Hanbel, II/16.

⁶⁰⁹ el-Bâcî, Müntekâ, VII/312.

⁶¹⁰ el-Bâcî, Müntekâ, VII/312. Diğer örnekler için bkz. I/231, 276, 284, 314, 321, 344, II/239, III/12, 350.

1. Zekâtın vâcib olmasını sağlayan malların mikdarını açıklamaktadır.
2. Zekâtın vâcib olduğu malların cinsini beyan etmektedir. İmâm Mâlik bununla iki manayı da kastetmiştir. Bu terceme altında verilen Ebû Sa'îd el-Hudrî hadîsi zekâtın nisabını, Ömer b. Abdilazîz'in sözü zekâta tabi olan malların cinsini ifade etmektedir⁶¹¹.

Örnek 2:

"الزغب فى الجهاد" Tercemenin anlamı, insanları cihâda teşvik etmek için sevabının büyük olduğunu, ecrinin çok olduğunu bildirmektir. Aslında, "terğîb ile vasıflandırılan amellerin çoğu, hüküm açısından vucûb mertebesinin altında olan amellerdir. Zira, her amel, taşıdığı en üst mertebenin hükmüyle vasıflandırılır. Fakat, İmâm Mâlik, burada, terğîb ifadesiyle, cihadın hükmünü kastetmiş değildir. Büyük sevabından bahsedip, cihâd etmeye teşvik etmeyi amaçlamıştır. Terğîb olarak vasıflandırmasının sebebi şu da olabilir: Başkası yaptığından dolayı ve cihadın yapıldığı yerden uzaklığı sebebiyle kendisinden cihâd farzı düşmesine rağmen, düşmana olan yakınlığı sebebiyle kendisinden uzakta olan mücahidlerden yardım istemeksizin bu görevi yapmalarını teşvik etmek için ifade etmiştir⁶¹².

Örnek 3:

"العيب فى السلعة وضمانها" Bu tercemenin anlamı "Allâhu a'lem" şu olmalıdır: Fâsid bir alışverişle satın alınan malda, satın alındıktan sonra meydana gelen kusur, malın geri verilmesini gerektirir. Bu kusurun tazmini ve malda sonradan meydana gelen eksilme ve kusur müşteriden alınır. Böylece sonradan meydana gelen artış müşteriye aittir⁶¹³.

2.9. Sened Değerlendirmesi

el-Bâcî, prensib olarak sened değerlendirme yapmamıştır. Bunu da Müntekâ'nın başında "senedleri vermedim" ⁶¹⁴ diyerek kendisi belirtmiştir. Daha önce geniş olarak yazdığı el-İstîfâ adlı eserinde sened değerlendirmesini yapmış olduğunu bir ihtimal olarak görmekteyiz. el-İstîfâ'nın ihtisârı olan Müntekâ'nı takdiminde senedleri vermedim belirtmesi bu tahminimizi desteklemektedir.

⁶¹¹ el-Bacî, Müntekâ II/90.

⁶¹² el-Bâcî, Müntekâ, III/159.

⁶¹³ el-Bacî, Müntekâ, VI/190. Diğer örnekler için bkz.II/29, 35, 90, III/95, 159, 198, 211, 264, IV/37, 94, V/26, 239, VI/61, 199.

⁶¹⁴ el-Bâcî, Müntekâ, I/3.

Bunu da Müntekâ'nın hacmini büyütmemek için yaptığı anlaşılmaktadır. Bu amaçla da olsa, sened değerlendirmesinin yapılmamış olması, Müntekâ için bir eksiklik olarak değerlendirmekteyiz. el-İstifâ nüshalarının bulunulması halinde bu eksikliğin giderileceğini umuyoruz.

Bunlardan el-Bâcî'nin hiç sened değerlendirmesine girmediği anlaşılmamalıdır. O, çok az da olsa, sened değerlendirmesine girmiş, ricâlin durumunu belirtmiştir. Bunu bazen Muvatta hadislerinde, bazen de şerhte verdiği hadîslerde yapmıştır. Bunu da genellikle, fihki hükümlerde kendi veya Mâlikî mezhebinin görüşlerini desteklemek, hadîsleri tercîh etme noktasında tercîh sebebi olarak senedin olması halinde bunu açıklamak, senedde gördüğü bir hatayı tashih etmek ve kendisince gerekli görülen durumlar söz konusu olduğu zaman yapmıştır.

Bunları örnekleri ile açıklayacağız.

مالك عن يزيد بن رومان عن صالح بن خوات عن صلى مع رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم ذات الرقاع صلاة الخوف ان طائفة صفت معه وصفت طائفة وجاه العدو فصلى بالتي معه ركعة ثم ثبت قائما وأتموا لانفسهم ثم انصرفوا فصفا وجاه العدو وجاءت الطائفة الاخرى فصلى بهم الركعة التي بقيت من صلاته ثم ثبت جالسا وأتموا لانفسهم ثم سلم بهم

Mâlik'in Zeyd b. Rûman, onun da Sâlih b. Havvât, onun da Zatu'r-Rikâ' gazvesinde Resulullâh (s.a.v.) ile beraber korku namazını kılan bir zattan rivayet ettiğine göre, şöyle demiştir:

"Bir grup, Resulullâh (s.a.v.) ile beraber saf yaptı. Bir grup ta düşmana karşısında kaldı. Resulullâh (s.a.v.) kendisiyle beraber olanlara bir rek'at kıldırdı ve kıyamda bekledi. Bir rek'atı kılanlar, kendi kendilerine namazı tamamlayıp, ayrıldılar. Düşmanın karşısına gittiler. Diğer grup (düşmanın karşısında olanlar) geldi, Resulullâh (s.a.v.) onlara kendi namazından kalan rek'atı kıldırdı ve tahiyyâtta bekledi. Onlar kendi kendilerine namazlarını tamamlayınca, Resulullâh (s.a.v.) onlarla selam verdi"⁶¹⁵.

el-Bâcî, Salih b. diğer rivâyetlerde geldiği üzere el-Havvât'ın, bu hadîsi Sehl b. Hasme'den rivayet ettiğini kaydettikten sonra, Mâlik ve Şâfiî'nin, korku namazı hususunda Sehl b. Ebî Hasme'den gelen rivâyetin zahiri ile amelde bulduklarını, Ebû Hanîfe'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen rivâyetin zahiri ile amel ettiğini belirtmiştir.

⁶¹⁵ Muvatta, Havf I (I/183); Buhârî, Meğâzî 31 (V/52); Ebû Davud, Sefer 14 (II/30)

Daha sonra, Mâlik'in delili olan Sehl b. Ebî Hasme'den rivâyet edilen hadîsi, Ebû Hanîfe'nin delili olan hadîs ile karşılaştırmıştır:

"Sehl b. Ebî Hasme'nin rivâyet ettiği hadîsin senedi daha sağlamdır. Ondan Salih b. Hâvvât rivâyet etmiştir ki, ondan hadîs dinlediği sahîhtir. Abdullâh b. Mes'ûd'un hadîsini ondan oğlu Ebû Ubeyde rivâyet etmiştir. Ebû Ubeyde ise, bâbasından küçük yaşlarda hadîs rivâyet etmiştir⁶¹⁶.

Görüldüğü gibi, korku namazı ile ilgili olarak farklı rivâyetler arasında el-Bacî, tercih etme noktasında, sened değerlendirmesinde bulunmuştur.

مالك عن يحيى بن سعيد عن زريق بن حيان وكان زريق على جواز مصر في زمن الوليد بن عبد الملك و سليمان وعمر بن عبدالعزيز كتب اليه أن انظر من مريك من المسلمين فخذ ما ظهر من امواهم مما يديرون من التجرات من كل اربعين دينارا دینارا فما نقص فبحساب ذلك حتى تبلغ عشرين دينارا فان نقصت ثلثدينار فدعها ولا تأخذ منها شيئا ومن مريك من اهل ذمة فخذ مما يديرون من التجرات من كل عشرين دينارا دینارا فما نقص فبحساب ذلك حتى تبلغ عشرة دنانير فان نقصت ثلث دينار فدعها ولا تأخذ منها شيئا واكتب لهم بما تأخذهم منهم كتابا الى مثله من الحول

Mâlik'in Yahya b. Sa'îd, onun da, el-Velîd b. Abdilmelik, Süleyman ve Ömer b. Abdilazîz dönemlerinde Mısır'da zekat toplama memurluğu yapan Züreyk'tan rivayet etmiştir:

"Ömer b. Abdilazîz, bana, "gelen müslümanlara dikkat edip ticare için olan mallarından kırk dinarda bir dinar almak üzere yirmi dinarlık eşya kalana kadar hesap ederek zekât al. Zekât olarak alacağın miktar, üçte bir dinara düşmüşse, artık o maldan zekât alma. Zimmilerin de ticaret mallarından yirmi dinarda bir dinar olmak üzere on dinarlık mala kadar hesap ederek (cizye) al. Şayet vereceği bir dinarın üçte birinden aşağı düşerse o maldan bir şey alma. Ertesi seneye kadar geçerli olacak şekilde aldığın mal karşılığında onlara makbuz ver." diye yazmıştı" ⁶¹⁷.

el-Bâcî, Yahyâ b. Yahya rivâyetinde senette ismi geçen şahsın "زريق" şeklinde geçtiğini ama doğrusu "زريق" şeklinde olmalıdır, diye tashîh ettikten sonra, Rüzeyk'ın lakab, isminin Sa'îd b. Hayyan el-Fezârî olduğunu belirtmektedir⁶¹⁸.

⁶¹⁶ el-Bacî, Müntekâ, I/323.

⁶¹⁷ Muvatta, Zekât 20 (I/255).

⁶¹⁸ el-Bâcî, Münteka, II/120.

Burada el-Bacî, senette gördüğü iki harfin yer değiştirmesi sonucu oluşan bir hataya değinmiş ve bu hatayı tashih etmekten başka, sened kısmından bahsetmemiştir.

مالك عن أبي حازم بن دينار عن أبي ادريس الخولاني أنه قال دخلت مسجد دمشق فإذا فتى شاب براق الشيا واذا الناس معه اذا اختلفوا في شى اسندوا اليه وصدروا عن قوله فسألت عنه فقبل هذا معاذ بن جبل فلما كان الغد هجرت فوجدته قد سبقني بالتهجير ووجدته يصلى قال فانتظرت حتى قضى صلاته ثم جئته من قبل وجهه فسلمت عليه ثم قلت وا لله انى لاجبك لله فقال آ لله فقلت آ لله فقال آ لله فقلت آ لله فقال آ لله فقلت آ لله قال فاخذ بحبوة ردائى فجبذنى اليه وقال أبشر فانى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول قال الله تبارك وتعالى وجبت محبتي للمتحابين فى والمتجالسين فى والمتزاورين فى والمتبازلين فى

Mâlik Ebû Hâzım'dan O da, Ebû İdrîs el-Havlânî'den rivâyet etmiştir:

"Dimeşk mescidine girdim. Bir de baktım ki, dişleri parlak bir genç ve insanlar etrafında toplanmış, bir şey hakkında ihtilâf edince ona muracaat ediyorlar ve onun sözünü kabul ediyorlardı. Onun kim olduğunu sordum, "Bu Mu'âz b. cebel'dir." denildi. Ertesi gün erkenden (mescide) gittim. Fakat, O benden daha erken gelmiş, onu namaz kılariken buldum. Namazını bitirinceye kadar onu bekledim. Sonra, önüne geçtim, ona selam verdim ve şöyle dedim: "Vallahi seni Allah rızası için seviyorum." O: "Vallâhi mi?" dedi. Ben: "Vallahi!" dedim. O: "Vallahi mi?" dedi. Ben: "Vallâhi!" dedim. O: "Vallahi mi?" dedi. Ben: "Vallâhi!" dedim.

Bunun üzerine benim abamdan tuttu. Kendine çekti ve dedi ki: "Seni müjdelirim! Ben Resulullah (s.a.v.) şöyle derken işittim: "Allâh Tebareke ve Te'âlâ buyurdu ki, benim rızam için birbirini sevenlere, benim rızam için sohbet edenlere, benim rızam için birbirini ziyaret edenlere, Benim rızam için harcayanlara sevgim vacib oldu" ⁶¹⁹.

el-Bâcî, bu hadîsin senedi ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Ahmed b. Hâlid demiştir ki, Ebû Hâzım'ın "Muaz b. Cebel'dir, denildi" cümlesinde vehme kapılmıştır. Doğrusu, bunun Ubâde b. es-Sâmit olduğudur. Şu'be'nin Ya'lâ'dan onunda Atâ'dan rivâyet ettiğine göre, Atâ şöyle demiştir: "el-Velîd b. Abdirrahmân'ı Ebû İdrîs el-Havlânî'den bahsederken şöyle dediğini işittim: Ubâde b. es-Sâmit'le karşılaştım. Yukarıdaki hadîsi zikretti. Şu rivâyette bunu doğrulamaktadır:

⁶¹⁹ Muvatta, Şa'r 16 (II/953)

Uyeyne'nin ez-Zühri'den rivâyet ettiğine göre, Ebû İdrîs el-Havlânî şöyle demiştir: "Ubade b. es-Sâmit, Ebu'd-Derdâ ve Şeddâd b. Evs'e yetiştim. Fakat, Mu'âz b. Cebel'e yetişemedim." Buna karşın, el-Velîd b. Müslim, Ebû İdrîs'in Mu'âz'la 20 yaşında karşılaştığını söylemiştir. Rical alimlerinden bazıları, Ebû İdrîs'in Huneyn Savaşı senesinde doğduğunu, Mu'âz b. Cebel'de Umvas (عمواس?) vebasında, h.18 yılında vefat ettiğine göre, ondan sadece bu hadîsi dinlemiş olabilir. Zühri'nin rivayetinde "Mu'az B Cebel'e kavuşamadım demesi" onunla sohbetinin olmadığını ve ondan rivâyetinin az olduğu manasında olabilir. Nitekim, onun Ubade b. es-Sâmit ve Şeddâd b. Evs'ten rivayeti çoktur.

Görüldüğü gibi, hadîsin sahabe râvîsi hakkındaki ihtilaftan dolayı, sened değerlendirmesinde bulunmuştur.

el-Bâcî, senette bulunan bir hatayı tashihten başka, senedin müsned olmadığını belirtmiştir

مالك عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب انه كان يقول من صلى بارض فلاة صلى عن يمينه ملك
وعن شماله ملك فاذا اذن واقام الصلاة أو أقام صلى وراءه من الملائكة أمثال الجبال

Mâlik, Yahyâ b. Sa'îd'den, O da, Sa'îd b. el-Müseyyeb'den rivâyet etmiştir:

"Kırda namaz kılan kimsenin sağında ve solunda melekler de beraber kılarlar. Ezan okuduğu ve kamet ettiği veya yalnız kamet ettiği zaman, arkasında dağlar kadar melekler namaz kılarlar" ⁶²⁰.

el-Bâcî, bu hadîsin senedi ile ilgili olarak şunu demiştir:

"Bu hadîs müsned olmadığı için ihtilaf söz konusu olduğunda, bu hadîs delil gösterilemez.. Sa'îd b. el-Müseyyeb'in bunu kendi içtihadıyla bilmesi de mümkün değildir" ⁶²¹.

Müsned olmayan hadîsin müsned şeklini vermiştir.

مالك عن مسلم بن أبي مريم عن أبي صالح عن ابى هريرة أنه قال نساء كاسيات عاريات مائلات
مميلات لا يدخلن الجنة ولا يجدون ريحها وريحها يوجد من مسيرة خمسمائة عام

Mâlik, Müslim b. Ebî Meryem'den, O, Ebû Sâlih'ten, O da Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir:

⁶²⁰ Muvatta, Salât 13 (I/74).

⁶²¹ el-Bâcî, Müntekâ, I/140.

"Vücutlarını gösteren ince elbiseler giyinip salınarak yürüyen kadınlar cennete giremezler ve onun kokusunu alamazlar. Halbuki onun kokusu beşyüz senelik mesafeden alınır" ⁶²².

el-Bâcî, müsned olmayan bu hadîsin müsned şeklinin şu olduğunu belirtmektedir:

جرير بن حازم عن سهل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم

Cerîr b. Hâzım, Sehl'den, O, Ebû Sâlih'ten, O, babasından, O, Ebû Hüreyre'den, O da Resulullâh (s.a.v.)'den rivâyet etmiştir. el-Bâcî'nin verdiği bu muttasıl sened, Müslim'in bu hadîs için verdiği senedi vermiştir⁶²³.

2.10. Muvatta'daki Belâğlar

Muvatta'da İmâm Mâlik'in "عن الثقة" ve "بلغنى" şeklinde senedini eksik verdiği bazı hadîsler mevcuttur. Bunların sayısı 61 tanedir. Bunlara "belâğ" denilmektedir. Bu sened bakımından müsned olmayan hadîslerin Muvatta'da yer almış olması, Muvatta'daki hadîslerin hepsinin sahîh olup olmadığını tartışma konusu yapmıştır. Ancak İbn Abdilberr, bu hadîsleri araştırmış ve dördü hariç bu hadîslerin başka tarîklerle muttasıl bir sened ile geldiklerini tesbit etmiştir⁶²⁴.

"Bahis konusu bu dört hadîsin de mevsul olduğu İbnu's-Salah (643/1245) tarafından gösterilmiş ise de bazı alimler buna itiraz etmişlerdir, İbn Abdilberr'in terklerini bulamadığı bu hadîsleri İbnu's-Salah nasıl vasledebilir, demişlerdir" ⁶²⁵.

el-Bâcî'nin bu hâdîsleri Muvatta şerhi olan Müntekâ'da vasl yoluna gitmemiştir. Bunu da Müntekâ için eksik bir taraf olarak görmekteyiz. Fakat, el-Bâcî'nin bu konuya yabancı olmadığını düşünüyoruz. O'nun Müntekâ'dan daha geniş olan el-İstifâ adlı şerhte yer vermiş olabileceğini tahmin etmekteyiz. Çünkü, el-Bâcî, İbn Abdilberr ile çağdaş olup aynı zaman da yaş bakımından ondan küçük de olsa ona hadîs rivayet etmiştir. Dolayısıyla, İbn Abdilberr'i meşgul etmiş bu önemli konunun el-Bâcî'nin dikkatinden kaçmış olabileceğini tahmin etmemekteyiz.

⁶²² Muvatta, Libâs 7 (II/913); Müslim, Libâs 125 (II/1680).

⁶²³ Müslim, Libâs 125 (II/1680).

⁶²⁴ Bkz. Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Süyûtî, *Tedribü'r-Râvî ff- Şerhi Tekrîbi'n-Nevevî*, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye 1979/1399, I/212; Cânan, Kütüb-i Sitte, s. 156.

⁶²⁵ Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 43.

مالك انه سمعه غير واحد من علمائهم يقول لم يكن في عيد الفطر ولا في عيد الاضحى نداء ولا اقامة منذ زمن النبي صلى الله عليه وسلم الى اليوم قال مالك وتلك السنة التي لا اختلاف فيها عندنا

Mâlik, pek çok alimden rivâyet etmiştir:

"Resulullah (s.a.v.)'in zamanınıdan günümüze kadar, Ramazan ve Kurban bayramı namazları için ezan okunmaz ve kamet getirilmez."

İmâm Mâlik, bu konuda:"Bu, bizde ihtilaf olmayan bir sünnet'tir." demektedir" ⁶²⁶.

el-Bâcî, Mâlik'in hiç senedini vermediği hadîs hakkında şunları söylemektedir:

"İmam Malik bu hadîsin isnadını vermemiştir. Fakat, onun yanında bu mütevâtir haberlerler mertebesindedir. Çünkü, Malik bu hadîsi birden fazla alimden duyduğunu belirtmiştir. Malik bu ibareyi, sayı bakımından pek çok kimseden dinlediği zaman söylemektedir. Onun dinlediği kimselerin de sahabeyi gören, onlarla birlikte namaz kılan ve onlardan hadîs dinleyen tabi'indir. İmam Mâlik bu rivâyeti Resulullah (s.a.v.) zamanına izafe ederek, amelin de bu şekilde olduğuna dikkât çekmiştir. uygulamada da bunun böyle olduğunu söylemiştir ki ona göre, bir rivâyet namaza ilişkin bir uygulama ise, bu da Medine ehlinin ameleyle uygunluk arz ediyorsa, bu rivâyet Mütevatir derecesindedir⁶²⁷.

مالك انه بلغه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع وسلف

Malik rivâyet etmiştir:

"Resulullah (s.a.v.), malı sonra teslim edilmek üzere peşin para ödeyerek yapılan alışverişi yasaklamıştır" ⁶²⁸.

el-Bâcî, bu hadîs için şunu söylemektedir.

"Bu hadise sahih bir isnâd bilmiyorum. Fakat buna benzer rivâyetler mevcuttur. Bunun haramlığı hususunda fakihler icma etmişlerdir. Ümettin kabulü de bu yönde olup, uygulama da böyledir. Bu da, sahîh bir isnad yerine geçmektedir" ⁶²⁹.

Bildiğimiz kadarıyla el-Bâcî, Muvatta'da bulunan belâğ'lardan sadece bunun için sahîh bir sened bilmiyoruz şeklinde bir ifade kullanmıştır. Hatta, İbn

⁶²⁶ Muvatta, İdeyn I (I/177).

⁶²⁷ el-Bâcî, Müntekâ, I/315.

⁶²⁸ Muvatta, Buyû' 69 (II/657); Ebû Dâvud, Buyû' 68 (III/769); Tirmizî, Buyû' 19 (III/534); Nesâî, Buyû' 60 (VII/288).

⁶²⁹ el-Bâcî, Müntekâ, V/29.

Abdilberr'in müsned olarak vermediği hadîsler için de böyle bir tabir kullanmamıştır.

2.11. Metin Değerlendirmesi

Müntekâ, baştan sona incelendiği zaman, onun tamamen bir metin değerlendirmesi olduğunu görmek mümkündür. el-Bâcî, hadîsi verdikten sonra, senedi sadece, ihtilaf veya bir hatayı gördüğü zaman ele almışken, metin kısmını cümle cümle ele alıp bu hususta özellikle, hadîs etrafında mevcut bulunan fihri hükümler açısından sıkı bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Dolayısıyla şunu söylemek mümkündür: Bugün bazılarının söylediği, tarih içerisinde, sened tenkidinin aksine hadîslerin metin tenkidi yeteri kadar yapılmamıştır iddiası, Müntekâ ve pek çok şerh açısından ele alındığı zaman tutarlı bir görüş olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü, Müntekâ, söylenenlerin aksine, sened değerlendirmesinden çok daha fazla metin değerlendirmesinde bulunmuştur.

el-Bâcî, metin kısmını böyle değerlendirirken, metin kısmında gördüğü hatalara da dikkat çekmekten uzak durmamıştır. Bunu tesbit ettiğimiz üç örneği vermekle yetineceğiz.

Örnek 1:

عن هشام بن عروة عن أبيه زينب بنت أبي سلمة انها رأت زينب بنت جحش التي كانت تحت عبد الرحمن بن عوف وكانت تستحاض فكتت تفتسل وتصلى

Hişâm b. Urve, babasından, O, Zeyneb bint Ebî Seleme'den rivâyet etmiştir:

"Abdurrahmân b. Avf'ın zevcesi olan Zeyneb bint Cahş, istaze oluyor, gusledip namazını kılıyordu" ⁶³⁰.

el-Bâcî bu hadîste belirtilen Zeyneb bint Cahş'ın Abdurrahmân ile evli olduğu hususunda şunları söylemektedir:

"Burada bir hata (vehim) söz konusu olmalıdır. Çünkü, Zeyneb bint Cahş Resulullah (s.a.v.) ile evliydi. Onun kardeşi Hasna, Talha b. Übeydullah ile evliydi. Onun diğer bir kardeşi Ümmü Habîbe ise, Abdurrahman b. Avf ile evliydi. Bu hadîsi İbn Ömer (İmam Mâlik'in talebesi) Malik'ten rivâyet etmiş, Cahş'ın kızı diyerek isim belirtmemiştir. Kâdî Ebû Ishâk, Ka'nebi'den, O da,

630 Muvatta, Tahâret 106.

Mâlik'ten aynı şekilde rivâyet ederek isim belirtmemiştir. Doğrusu bu (dediğimiz) şekilde olmalıdır" 631.

Örnek 2:

عن داود بن الحصين عن الأعرج عن عبدالرحمن بن عبدالقارى أن عمر بن الخطاب قال من فاتته حزبه من الليل فقرأه حين تزول الشمس الى صلاة الظهر فإنه لم يفته أو كأنه ادركه

Davud b. el-Husayn, A'rac'dan, O, Abdurrahmân b. el-Karî'den, O da Ömer b. el-Hattâb'dan rivayet etmiştir:

"Kur'ân'dan geceleri okumayı adet edindiği kısmı (hizbi) okuyamıyan onu zeval vakti ile öğle namazı arası okuduğu zaman, onu (gece) okumuş gibidir"632.

Hâdîste "zeval vaktinden öğle namazına kadar" cümlesinin Davud b. el-Husayn'dan sadır olmuş bir yanlışlık olarak düşünmekteyiz. Çünkü, diğer rivayetler bu şekilde değildir. İbn Şihab'dan şu şekilde rivâyet edilmiştir:

من قرأه فيما بين صلاة الفجر وصلاة الظهر كتب كأنما قرأه من الليل

"Kim sabah ve öğle namazları arasında onu okursa, gece okumuş gibi ona sevab yazılır" 633.

el-Bâcî'nin böyle olmalıdır şeklinde verdiği bu rivâyet Müslim'de geçmektedir.

Örnek 3:

عن ابن أبي عمرة أن زيد بن خالد الجهني قال توفي رجل يوم حنين وانهم ذكروه لرسول الله صلى الله عليه وسلم فزعم زيد أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال صلوا على صاحبكم فتغيرت وجوه الناس لذلك فزعم زيد ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال ان صاحبكم قد غل في سبيل الله قال ففتحنا متاعه فوجدنا خرزات من خرزات من خرز يهود ما تساوين درهمين

İbn Ebî Amre, Zeyd b. Hâlid el Cühenî'den rivâyet etmiştir:

"Huneyn savaşında bir adam vefat etmişti. Durumu Resulullah (s.a.v.)'e bildirdiler. Resulullah (s.a.v.): "Arkadaşınızın namazını kılınız." buyurdu. Resulullâh (s.a.v.) bu ifadesinden ötürü sahabenin yüz rengi değişti. (bunu fark eden) Resulullâh (s.a.v.): "Arkadaşınız ganimet malına ihanet etti." buyurdu.

631 el-Bâcî, Müntekâ, I/126. Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer el-Askâlânî, *el-İsâbe fi-Temyizi's-Sahâbe*, Beyrut, Dâru'l-Hayl 1992/1412, VII/667-670.

632 Muvatta, Kur'ân 3 (I/200).

633 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin 142 (I/515).

Derhal eşyalarını açıp baktık, eşyaları arasında iki dirhem kıymetinde bir yahudi kolyesi (mücevher) vardı" ⁶³⁴.

Hâdîs'te "Huneyn savaşında bir adam öldü" denilmesi, bir yanlışlık olmalıdır. doğrusu bunun Hayber savaşında olduğudur. Sika râvîler de bu şekilde rivayet etmişlerdir. yanınıda Yahudilere ait kolye bulduk denilmesi de bunun Hayberde olduğuna bir delildir. Çünkü Huneyn'de yahudi yoktu ki, kolye olsun⁶³⁵.

Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce'de bu hadîs, el-Bâcî'nin tashîh ettiği gibi "Hayber'de bir adam öldü." ⁶³⁶ şeklinde rivâyet edilmiştir.

2.12. İmâm Mâlik'e Muhalefet Etmesi

el-Bâcî, Muvatta ve Muvatta dışındaki İmâm Mâlik'in fikhi görüşlerine Müntekâ'da geniş bir yer vererek onlar üzerinde kendisi de fikhi değerlendirmelerde bulunmuştur. Muvatta dışındaki görüşleri için çoğu zaman farklı talebelerinden farklı rivayetler söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, kesin olarak İmâm Mâlik'in görüşlerini yansıtan Muvatta'daki görüşlerine olan muhalefeti hususunda üç örnek vereceğiz. Şunu belirtelim ki, örneklerinde de göreceğimiz gibi, el-Bâcî, İmâm Mâlik'in sünnete kesin olarak muhaleft ettiğini bildiği konularda bunu belirtmekle beraber, kullandığı üslup çok dikkat çekicidir. Edindiğimiz izlenim odur ki, ifade tarzı, İmâm Mâlik'e duyduğu saygının bir göstergesidir.

Örnek 1:

قال يحيى وسمعت مالكا يقول في صيام ستة ايام بعد الفطر من رمضان انه لم ير احدا من اهل العلم والفقهاء يصومها ولم يبلغنى ذلك عن احد من السلف و ان اهل العلم يكرهون ذلك ويخافون بدعته وان يلحق برمضان ما ليس منه اهل الجهالة والجهلاء لورأوا في ذلك رخصة عند اهل العلم ورأوهم يعملون ذلك

Yahya b. Yahyâ, İmâm Mâlik'in ramazan bayramından sonra tutulan altı gün (Şevvâl orucu) için şunları söylediğini rivayet etmektedir:

"İlim ve fıkıh ehlinen hiç kimsenin bu orucu tuttuğunu görmedim. Seleften (ashabtan) da birisinin bu orucu tuttuğuna dair bana bir rivâyet ulaşmadı. Alimler bunu mekruh görmektedirler ve Ramazan'a ait olmayan bu orucu ramazan orucuna dahil ederek bid'at olmasından korkmaktadırlar. Bu hususta (alimler) ilim ehlinin bir ruhsat verdiklerini bildikleri ve onların da bunu

⁶³⁴ Muvatta, Cihâd 23 (II/458); Ebû Dâvud, Cihâd 133 (III/155); Nesâî, Cenâiz 66 (IV/64); İbn Mâce, Cihâd 34 (II/950).

⁶³⁵ el-Bâcî, Müntekâ, III/200.

⁶³⁶ Ebû Dâvud, Cihâd 133 (III/155); Nesâî, Cenâiz 66 (IV/64); İbn Mâce, Cihâd 34 (II/950).

tuttuklarını görmüş olmaları durumunda, onlar da aynı şekilde amel ederlerdi"⁶³⁷.

el-Bâcî, İmâm Malik'in bu görüşü için şunları söylemektedir:

"İmâm Mâlik belirttiği sebeplerden ötürü Şevvâl ayına ait altı gün oruç tutulmasını kabul etmemiştir. Alimlerin bir kısmı bu orucu tutmakta bir beis görmemiştir. Ama, Şevvâl orucu ile ilgili esas şu hadîstir:

رواه سعد بن سويد عن عمر بن ثابت عن ابي ايوب الأنصاري ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال
من صام رمضان ثم اتبعه ستا من الشوال كان كصيام الدهر

Sa'd b. Sa'îd, Ömer b. Sabit'ten, O, Ebû Eyyûb el-Ensârî, O da, Resulullâh (s.a.v.)'den rivâyet etmiştir:

"Kim Ramazan orucunu tutar, ondan sonra Şevvâl ayından altı gün peşinden tutarsa, bütün sene oruç tutmuş gibidir"⁶³⁸.

el-Bâcî'ye göre hadîsin râvîsi olan Sa'd b. Sa'îd'in bu hadîste infirad etmesi mümkün değildir. Ancak, Medine alimleri bu orucu kerih gördüklerinden, İmâm Malik bu hadîsi, söylediği hususlardan dolayı ihtiyatla karşılamıştır.

el-Bâcî, Mâlikî mezhebine mesub diğer alimlerin de bu orucun tutulmasına karşı çıkmadıklarını ifade edip onların bu husutaki görüşleri ile konuyu işlemeye devam etmiştir⁶³⁹.

Örnek 2:

وقال يحيى سمعت مالكا يقول لم اسمع احدا من اهل العلم والفقهاء ومن يقتدى به ينهى عن صيام يوم الجمعة
وصيامه حسن وقد رأيت بعض اهل العلم يصومه واره كان يتحراه

Yahyâ, İmam Mâlik'ten rivâyet etmiştir:

"İlim ve fıkıh ehlinde ve kendisine uyulan hiç kimsenin Cuma günü oruç tutmaktan nehyettiğini duymadım. Cuma günü oruç tutmak iyidir. Bazı alimleri de Cuma günü oruç tutarken gördüm. Zannederim, o gün oruç tutmak için Cuma gününü bekliyorlardı"⁶⁴⁰.

⁶³⁷ Muvatta, Sıyâm 60 (I/311).

⁶³⁸ Müslim, Sıyâm 204 (I/822); Tirmizî, Savm 53 (III/132); İbn Mâce, Sıyâm 33 (I/547); Dârimî, Savm 44 (I/353); Ahmed b. Hanbel, V/417.

⁶³⁹ el-Bâcî, Müntekâ, II/76.

⁶⁴⁰ Muvatta, Sıyâm 60 (I/311).

el-Bâcî, İmâm Mâlikî'nin bu görüşü ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Malik (r.a.)'in mezhebine göre Cum'a günü veya haftanın herhangi bir gününde oruç tutmanın bir sakıncası yoktur. Şafî ise, öncesi veya sonrası bir gün ile beraber tutulmaksızın yalnız Cum'a günü oruç tutulamıyacağını şu hadîs ile delil göstererek belirtmiştir:

روى ابو هريرة قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يصم احدكم يوم الجمعة الا ان يصوم قبله

يوم او بعده يوم

Ebû Hüreyre, Resulullâh (s.a.v.)'den rivayet etmiştir:

"Sizden biriniz, Cum'a'dan bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutmadıkça, yalnız Cum'a günü oruç tutmasın" ⁶⁴¹.

el-Bâcî, bu hadîsin sahîh olduğunu söylemiş ve ona uymanını lüzumünü belirtmiştir. ⁶⁴²

Örnek 3:

مالك انه بلغه ان سعيد بن المسيب و سليمان بن يسار سئلا عن طلاق السكران فقالا اذا طلق السكران

جاز طلاقه وان قتل قتل به قال مالك وعلى ذلك الامر عندنا

Mâlik'ten rivâyet edilmiştir:

"Sa'îd b. el-Müseyyeb ve Süleymân b. Yesâr'dan sarhoşun boşamasından sordular. İkisi şöyle cevap verdiler: "sarhoşun karısını boşaması geçerlidir. Şayet, (birisini) öldürse onunla kısas edilir."

İmâm Mâlik : " Biz de fetva böyledir." demiştir ⁶⁴³.

el-Bâcî, bu rivâyet ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Sarhoşun yaptığı boşama (talak) Ömer b. el-Hattâb, Alî b. Ebî Tâlib, eş-Şa'bî, İbn sirîn ve pek çok fakihe göre geçerlidir. Mâlik, Ebû Hanîfe, Evzâî ve es-Sevrî bu doğrultuda fetvâ vermişlerdir. eş-Şâfiî'nin bu hususta iki görüşü vardır. Çoğu şâfiî alime göre sarhoşun talakı caizdir. Aralarında el-Müzenî'nin de bulunduğu bazı şâfiî alimlere göre ise geçerli değildir. Osmân b. Affân, Rebî'a ve Yahyâ b. Sa'îd el-Ensârî'den bu doğrultuda bir rivâyet gelmiştir " ⁶⁴⁴.

⁶⁴¹ Buhârî, Savm 63 (II/248); Müslim, Sıyâm 147 (I/801); Ebû Dâvud, Savm (II/805), Ahmed b. Hanbel, II/495.

⁶⁴² el-Bâcî, Müntekâ, II/76.

⁶⁴³ Muvatta, Talak 82 (II/588).

⁶⁴⁴ el-Bâcî, Müntekâ, IV/125.

el-Bâcî bu konuda direk bir muhalefet yapmayıp, sarhoşluğun iki durumda olabileceğini, bunlara göre hükmün farklılık arzedeceğini belirtmiştir:

"Eğer burada söylenen sarhoş, akli melekesini tamamen kaybetmemiş, ne kastettiğini bilebilecek şekilde ise, öldürmede kısas uygulanabileceği gibi, talakının da geçerli olduğu hususunda ihtilâf yoktur. Ama, bayılma sınırına gelmiş ve hiç akli melekesini kullanamayacak durumda ise, bunun talakı sahîh değildir" ⁶⁴⁵.

Diğer taraftan, el-Bâcî'nin, Ebû Hanîfe'nin aleyhinde olarak İmâm Mâlik'e atfedilen bir nakli reddedişini burada zikretmek; O'nun her iki imama olan saygısını ve ilmi edebini ifrade etmesi bakımından yerinde olacaktır⁶⁴⁶.

Muvatta'da yer alan bir rivâyette⁶⁴⁷ geçen "ed-Dâu'l-Udal" ⁶⁴⁸ tabirinin tefsirini soranlara İmâm Mâlik; bunun Ebû Hanîfe ve ashabı olduğunu, çünkü Ebû Hanîfe'nin insanları iki yönden yani ircâ ve reyle sünnetleri red etmek suretiyle sapıklığa sevk etmiş olduğunu söyler⁶⁴⁹.

Bu rivâyetin sahîh olmadığını belirten şârihimiz el-Bâcî şöyle bir yorum yapar: "Çünkü İmâm Mâlik, akli, ilmi, fazileti, dini ve kesin bilmediği bir konuda insanlar hakkında konuşmaması ile maruf biri olarak, böyle gerçek olmayan şeyleri hiç bir müslümana isnad etmez. İmâm Mâlik'in, Ebû Hanîfe'nin ashabından olan Abdullâh b. Mubarek'e karşı gösterdiği ikram ve hurmet meşhurdur. Ebû Hanîfe ve Mâlik birbirlerinden ilim alışverişlerinde bulunmuşlar, Muhammed b. Hasen de, Muvatta'yı Mâlik'ten rivâyet etmiştir. İbadeti ve zühdü ile tanınan, kadılık makamını red ettiği için sopa yiyen Ebû Hanîfe hakkında İmâm Mâlik, ancak O'nun faziletine yakışanı söyler. Ayrıca İmâm Mâlik'in, ehli reyden hiçkimse aleyhinde konuştuğunu bilmiyoruz. Halbuki O nakil cihetinden ashabı hadîsten bir çok kimsenin aleyhinde konuşmuştur. İnsanları başkalarının aybını araştırmaktan sakındıran İmâm Mâlik, nasıl olur da, imamlardan faziletlerine yakışmayacak bir tarzda bahseder" ⁶⁵⁰.

⁶⁴⁵ el-Bâcî, Müntekâ, IV/125.

⁶⁴⁶ Bu konunun, "İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu" adlı doktora tezinde (s. 234), İ. Hakkı Ünal tarafından da işlendiğini ve oradan da istifade ettiğimizi belirtmek, yerinde bir kadirşinaslık olur düşüncesindeyiz.

⁶⁴⁷ Muvatta, İsti'zân 30 (II/975).

⁶⁴⁸ Bu ibare; dokturların tedavisinden aciz kaldıkları bir hastalık manasına gelir. Sonraları bu tabir, din ve dünyaya ait halli mümkün olmayan işler için kullanılmıştır. bkz. el-Bâcî, Müntekâ VII/299-300.

⁶⁴⁹ el-Bâcî, Müntekâ VII/300.

⁶⁵⁰ el-Bâcî, Müntekâ VII/300.

Burada, kendi mezheb imamı ve eserini şerh ettiği İmâm Mâlik'ten (Muvatta dışında) gelen bir rivâyeti, diğer bir mezheb imamı olan ve çoğunlukla rakib kabul edilen Ebû Hânîfe'nin aleyhine olduğundan dolayı içine sindirememesi ve böyle bir rivâyeti İmâm Mâlik'e layık görmemesi ve bu rivâyetin sahih olmadığına hükmetmesi, el-Bâcî için, gerçekten takdire şayan bir harekettir. Bu, O'nun ilimde ne kadar taassuptan uzak, objektif ve tarafsız bir alim olduğunu, bir çok alimi saran mezheb taassubundan uzak durabildiğini göstermesi bakımından gerçekten manidardır. el-Bâcî, bu tenkidi ve yorumu ile, hem İmâm Mâlik'i ve hem de İmâm Ebû Hanîfe'yi gayet ince bir ilmi edep ve kadirşinaslık ruhu içinde methetmiş, onların birbirilerine olan saygısını ifade etmiş ve dolayısıyla, İmâm Mâlik'in Ebû Hanîfe'yi cerh ettiği yönündeki görüşleri⁶⁵¹ de reddetmiş olmaktadır.

⁶⁵¹ İmâm Mâlik'in Ebû Hanîfe'yi cerh ettiğini iddia edenler konusunda geniş bilgi için bkz. İsmail Hakkı Ünal, İmam Ebu Hanife'nin Hadis anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu, Ankara, D:İ.BY. 1994, s. 234.

SONUÇ

Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin gençlik yıllarında Endülüs Emevî Devleti son bulmuştur. Bu devletten sonra Endülüs'teki siyasi ortam son derece çalkantılı günler geçirmiştir. Kurulan ve Mülûkü't-Tavâif denilen küçük devletçiklerle siyasi bütünlük ortadan kalkmıştır. Bu devletler birbirlerine üstünlük kurmak için birbirleri ile devamlı mücadele içerisinde bulunmuşlardır.

el-Bâcî, bu siyasi ortam içerisinde yaşamıştır. Kendisi başta olmak üzere pek çok âlim bu bozulan siyasi ortamı ıslah etmek için gayret göstermiş olmalarına rağmen, o günkü yöneticilerin sahip oldukları hırs yüzünden başarılı olamamışlardır.

Siyasi ortamın bozuk olmasının aksine, o günkü Endülüs'te ilmi durum son derece gelişmiştir. Emevîler'in bu uğurda ekmiş oldukları hayırlı tohumlar, bu devirde meyvelerini vermeye başlamıştır. Yöneticilerin birbirleri ile olan rekabetlerinde, ilim adına olumlu gelişmeler olmuştur.

el-Bâcî, bu şartlarda ilk öğrenimini Endülüs'te gerçekleştirmiş ve o bölgenin anlayışına göre, Arap edebiyatı ile başlamıştır. Memleketinin en iyi hocalarından dersler almıştır.

Endülüs'te yaygın olan anlayışa uyarak kendisini daha iyi yetiştirmek için Meşrik olarak adlandırılan Ortadoğu'ya ilim için yolculuklarda bulunmuştur. Mekke ve Bağdat bu hususta onun önemli duraklarıdır. Mekke'de Ebû Zer el-Herevî'den hadîs konusunda istifadesi büyük olmuştur. Ebû Zer el-Herevî'den Sahîhu'l-Buhârî'yi dinlemiştir. Memleketine döndükten sonra O da bu hadîs kitabını okutmuş ve Endülüs'teki râvî'si olmuştur. Bu nedenle Endülüs'teki Sahîhu'l-Buhârî nüshalarının çoğunu el-Bâcî'nin Ebû Zer'den rivâyet ettiği nüshalar oluşturmaktadır.

Bağdat'ta kaldığı süreyi de çok iyi değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ebû İshâk eş-Şirâzî, Ebû Tayyib et-Taberî, es-Saymerî gibi meşhur hocalara talebelik etmiştir. Ayrıca O günkü Bağdat'ta tertib edilen tartışmalara devam ederek o günkü Endülüs'te bilinmeyen cedel hususunda kendisini yetiştirmiştir. Doğu'nun hafızı olarak bilinen Hatîb el-Bağdâdî ile olan ilişkisi de onun Bağdât'taki önemli kazançlarından. Ayrıca Musul, Haleb ve Mısır onun ilim için yaptığı diğer yerlerdir. Kendisi arkasında güzel intibalar bırakarak buralardan memleketine büyük bir ilmî birikimle dönmüştür.

Endülüs'e döndükten sonra, ilmin yayılmasında gayret göstermiştir. Endülüs'ün birliği için gittiği muhtelif şehirlere dersler vermiştir. el-Bâcî'nin

ilmi çalışmalarından önemli bir kısmını yazdığı kitaplar oluşturmaktadır. İslâmi ilimlerin pek çok sahasında eserler yazmıştır. Bu eserlerin büyük bir kısmı kaybolmuştur. Kaybolmuş eserleri içerisinde bulunan *el-İstifâ* adlı *Muvatta Şerhi* hacim bakımından belki bu sahada yazılan eserlerin en büyüklerinden birini teşkil etmektedir. Ama bununla beraber bugün elimizde olan eserlerinden O'nun ilimde ne kadar otoriter bir yapıya sahip olduğunu bize göstermeye kafi derecede malzeme teşkil etmektedir.

Endülüs'e döndükten sonra, İbn Hazm el-Endülüsî, Endülüs'te Zâhiri Mezhebi'ni yayma noktasında taraftar bulmuştu ve onun karşısına hiç kimse çıkamıyordu. el-Bâcî ile onun arasında tartışmalar cereyan etmiş ve bunun neticesi olarak, el-Bâcî, bu mezhebin Endülüs'te yayılmasını önlemiştir.

el-Bâcî'nin hayatından çıkarılacak sonuçlardan birisi de, O'nun Endülüs'te, Hanefî Mezhebi'nin tanınmasına vesile olması ve Ehli Sünnet kelâmına hizmet etmesidir.

Bir çok alimin başına gelen sıkıntılar O'nun da başına gelmiştir. O Sahîhu'l-Buhârî'de Hüdeybiye antlaşması ile ilgili olarak geçen bir hadîste "Resulullâh (s.a.v.), yazısı güzel olmadığı halde, yazdı." ibaresini zahiri manasına göre anlayıp ve bunu ders halkasında anlatınca, üzerine büyük şimşekler çekmiştir. Bundan dolayı aleyhinde büyük propaganda yapılmış , zındıklık ve küfürle itham edilmiştir. el-Bâcî'nin bu fikri büyük yankılar uyandırınca, leh ve aleyhte bir çok değerlendirmeler yapılmıştır. Bu iddiasını savunmak için aleyhte olan kimselerle tartışmalara girmiş ve bunun için bir risale yazmıştır. Bu savunmaları ile nisbeten, bu aleyhindeki propagandayı etkisiz hale getirmiştir. Kendisinden sonra da bu konu tartışılmaya devam etmiştir.

el-Bâcî'nin Müntekâ adlı eseri, Maliki Mezhebi'ne ait fıkıh ağırlıklı bir kitabı olmakla beraber, bugün elimizde bulunan Muvatta şerhleri içerisinde en önemli olanlarındandır. Bu şerh, aslında el-İstifâ adlı yine kendisinin yazdığı şerhin bir ihtisarıdır. O, İstifâ'da sened değerlendirmesinde bulunduğu için ayrıca Müntekâ'da bu değerlendirmelere girmemiş olmasına rağmen fikhi görüşlerin tercihi söz konusu olduğu zaman, az da olsa senedi değerlendirme yoluna girmiştir. Hadîsler, şerh edildiği ve kendilerinden fikhi hükümler istinbat edildiği için bol miktarda metin değerlendirilmesi yapılmış olmasına rağmen, râvîler yoluyla hadîslere giren bazı hataları da tashih etme hususunda fikirlerini beyan etmiştir.

Hadîslerde geçen garib kelimelerin izahına önem vermiştir. Müntekâ'da hadîslerin ayet ve hadîsle açıklanması hususunda çok örnek bulmak mümkündür. Hadîslerde geçen ayetleri tefsir etme yoluna da gitmiştir.

Müntekâ'da, Muvatta'da bulunan senedi eksik olan ve "Belâğ" denilen hadîslerin vasl edilmemiş olması büyük bir eksikliklerdir. Muvatta nüshaları arasındaki farklılıklara önem vermiştir. Kendisi bu hususta bir eser yazmış olmasına rağmen, bu eseri bize kadar ulaşamamıştır.

el-Bâcî az da olsa, Muvatta'da bulunan bazı İmâm Malik'in görüşlerine katılmadığını ilmî bir uslûpla belirtmiştir.

KAYNAKLAR

- Âlûsî, Ebû'l-Fadl Şihabuddîn es-Seyyid Mahmud. Ruhu'l-Me'ânî fi- Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, Beyrut, Dâru'l-Fikir trs.
- Askalânî, el-Hâfız Ahmed b. Alî b. Hacer. Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî. Beyrut, Daru'l-Fikir 1990 I-XVIII
- Ateş, Süleyman, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri. İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat 1990.
- Aydınlı, Abdullah, Hadis Istılahları Sözlüğü, İstanbul, Timaş 1987.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed. Umdetu'l-Kârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî. Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî trs, I-XXV
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef. Tahkiku'l-Mezheb. Riyâd, Âlemu'l-Kütüb li'n-Neşr ve't-Tevzî' 1983/1403.
- İhkâmü'l-Füsûl fi-Ahkâmi'l-Usûl. (Tah: Abdülmecîd Türkî), Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1986/1407.
- İşarât. (Cuveynî'nin el-Varakât'ına Ebû Abdillâh b. Abdîrrahmân el-Hattâb tarafından yapılan şerhe Şeyh Muhammed b. Huseyin Hidde es-Sûsî'nin yazdığı hâşiyenin kenarında), Tunus, Matba'atu Beykâr 1323.
- Kitâbü'l-Usûl Fî'l-Hudûd. (Tah: Dr. Nezih Hammâde) Beyrut, Müessesetü'z-Za'bî 1973/1392.
- Kitâbü'l-Minhâc fi-Tertîbi'l-Hicâc. (Tah: Abdülmecîd Türkî), Paris, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1987.
- et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-Men Harrece lehu'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh. Riyâd, Dâru'l-Livâ, 1987, I-III.
- Kitâbü'l-Müntekâ Şerhu Muvattai'l-İmâm Mâlik. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî 1983/1403, (1331 Mısır baskısından ofset) I-VII.
- Bağdâdî, İsmâil Pâşâ. Hediyyetü'l-Â'rifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin. Beyrut, Dâru'l-Fikir 1982, I-II.
- Beyhakî, Hâfız Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. es-Sünenü'l-Kübrâ. Beyrut, Dâru'l-Ma'rife 1413/1992, I-X.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. Sahîhu'l-Buhârî. İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, I-VIII.

- Canan, İbrahim. Kütüb-i Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi. İstanbul, Akçağ Yayınları 1988, I-XVIII.
- Cerrahoğlu, İsmail. Tefsir Tarihi. Ankara, D.İ.B. 1988.
- Çakan, İsmail L. Hadîs Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri. İstanbul, İlahiyat Fakültesi Yayınları 1985.
- Hadîslede Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları. İstanbul, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları 1982.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman. Sünen. İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, I-II.
- Davudi, Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed. Tabakâtü'l-Müfessirîn. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye trs, I-II.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. Sünenü Ebî Dâvud, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, I-V.
- Ebû Zehra, Muhammed İmam Malik (Hayatı-Görüşleri-Fıkıhta Yeri), (Çev: Osman Keskioglu) Ankara, Hilal Yayınları 1405/1984.
- Ebû Zehv, Muhammed Muhammed. el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye 1983/1404.
- Emîn, Ahmed, Zuhru'l-İslâm. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, trs, I-IV.
- Enes b. Mâlik. Muvatta. İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, I-II.
- Haccî, Abdurrahmâm Alî. et-Târîhu'l-Endülüsi mine'l-Fethîl-İslâmî hattâ Sukûti Ğarnâta. Dimeşk, Dâru'l-Kalem 1987/1407.
- Hacevî, Muhammed b.el-Hasan el-Fâsi. el-Fikru's-Sâmî fi-Târîhi'l-Fıkhi'l-İslâmî. el-Medînetü'l-Münevvere, el-Mektebetü'l-İlmiyye trs.
- Hanefî, el-Kâdi Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Musa. el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Âsâr. Beyrut, Âlemü'l-Kütüb trs, I-II.
- Hasan İbrahim Hasan. Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi. (Çev: Heyet), İstanbul, Kayıhan Yayınları 1985, III/40, I-VI.
- Havlele, Yûsuf b. Ahmed. Benû Abbâd fi-İşbiliye. Mekke, Dâru'l-İlim 1989/1410.
- Heyet. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi. İstanbul, Çağ Yayınları 1988.

- Heysemî, Nureddin Alî b. Ebû Bekir. Mecme'u'l-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid. Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye trs, I-X.
- Hilal, Cevdet Abdurrahmân. Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islâmicos en Madrid: Mecelletü'l-Ma'hedi'l-Mısırî li'd-Diraseti'l-İslâmiyye, Madrid, 1955, III.
- Hitti, Philip K. Siyâsî ve Kültürel İslam Tarihi. (Çev: Salih Tuğ), İstanbul, M.Ü.İ.F.Y. 1995, I-IV.
- Hunke, Sigrid. Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi. (Çev: Servet Sezgin), İstanbul, Bedir Yayınevi trs.
- İbârî, Ahmed Muhtâr. fi-Târîhi'l-Mağrib ve'l-Endülüs. Beyrut, Dâru'l-Menhedatü'l-Arabiyye trs.
- İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdilmelik b. Mesud. es-Sıla. Beyrut, 1979.
- İbn el-Esîr Mecduddîn el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî. en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser. Beyrut, Dâru'l-Fikir 1979/1399.
- İbn el-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzuddîn Ali b. Muhammed. el-Lübâb fi-Tehzîbi'l-Ensâb, Beyrut, trs.
- İbn Ferhûn, el-Mâlikî. ed-Dîbâcû'l-Müzheb fi-Ma'rifeti A'yânî Ülemâi'l-Mezheb. Kahire, Dâru't-Türâs trs.
- İbn Haldûn, Abdürrahman b. Muhammed. Mukaddîmetu İbn Haldûn. Beyrut, Mektebetu Lübnan 1992.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir. Vefâyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân. Beyrut, Dâru's-Sekâfe trs.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. Müsned. İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, I-VI.
- İbn el-İmâd, Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. Şezerâtü'z-Zeheb fi-Ahbâri men-Zeheb. Beyrut, Dâru İbn Kesîr 1989.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ el-Hâfız ed-Dimesşkî. el-Bidâye ve'n-Nihâye. Beyrut, 1989
-----Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm. İstanbul, Çağrı Yayınları 1986.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. Sünenü İbn Mâce, İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, I-II.

- İbn Tagrîberdî, Ebû'l-Mehasin Cemaluddin b. Yusuf. en-Nücümü'z-Zâhire fi-Mülûki Mısır ve'l-Kahire. Kahire, 1929.
- Kâdî İyâd. Tertîbu'l-Medrik ve Takrîbu'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lami Mezhebi Mâlik. Beyrut, Dârru'l-Mektebi'l-Hayât trs.
- Kehhâle, Ömer Rıdâ. Mu'cemu Kabâili'l-Arabî'l-Kadîme ve'l-Hadîse. Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1982.
- Mu'cemul-Müellifin. Beyrut, 1993.
- Kırbaçoğlu, Mehmed Hayri. İslam Düşüncesinde Sünnet. Ankara, Fecr Yayınevi 1993.
- Koçkuzu, Ali Osman. Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi. İstanbul, Dergah Yayınları 1983.
- Hadisde Nâsîh Mensûh. İstanbul, M.Ü.İ.F.Y. 1985.
- Koçyiğit, Talât. Hadis Usûlü. Ankara, İlmî Yayınlar ts.
- Hadis Terimleri Sözlüğü. Ankara, Rehber Yayınları 1992.
- Kütübî, İbn Şâkir Ahmed. Fevâtü'l-Vefayât. İstanbul, Derseadet 1299.
- Lombard, Maurice. İlk Zafer Yıllarında İslâm (Çev: Nezhî Üzel), İstanbul, Pınar Yayınları 1983.
- Makkârî, Ahmed b. Muhammed et-Tilmisânî. Nefhu't-tîb min Ğudni'l-Endülüsü'r-Ratîb. Beyrut, Dâru Sâdir trs.
- Muhammed Mahlûf, Muhammed b. Ömer el-Münestiri. Şeceretü'n-Nuri'z-Zekiyye Fi-Tabakâti'l-Mâlikiyye. Beyrut, trs.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Huseyin. Sahîhu Müslim. İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413, I-V.
- Nasrullâh, Dr. Sa'dûn Abbâs. Devletü'l-Murâbitîn fi'l-Mağrib ve'l-Endülüs, Beyrut, Dâru'l Menhedati'l-Arabiyye 1985/1405.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. Sünenü'n-Nesâî, İstanbûl, Çağrı Yayınları 1992/1413, I-VIII.
- Özdemir, Mehmet. Endülüs Müslümanları-1, Ankara, T.D.V. Yayınları 1994.
- Özel, Ahmet, "Bâcî", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- Râfîî, Mustafa Sadık. Tarihu Âdâbi'l-Arab. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî 1974.

- Safedî, Selâhuddîn Halîl b. Aybek. Kitâbü'l-Vefâ bi'l-Vefâyât. Beyrut, Dâru Sâdır 1991.
- Seyravân, Abdülazîz Izzuddîn. Mu'cemu Tabakâti'l-Huffâz ve'l-Müfessirîn. Beyrut, 1984.
- Sezgin, M. Fuad. Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar. İstanbul, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1956.
- Subkî, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Abdilkâfi. Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ. (Tah: Abdülfettâh Muhammed el-Hulu, Mahmud Muhammed et-Tanâcî), Beyrut, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1918/1336.
- Suphi es-Sâlih. Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları. (Ter: M. Yaşar Kandemir), Ankara, D.İ.B. Yayınları 1981.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir. Tabakâtü'l-Müfessirîn. Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye trs.
- Tedrîbü'r-Râvî fi- Şerhi Tekrîbi'n-Nevevî. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1979/1399, I-II.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, Sünen İstanbul, Çağrı Yayınları 1992/1413.
- Türkî, Abdülmecîd. Munâzarât fi-Usûli's-Şerî'ti'l-İslâmiyye beyne İbn Hazm ve'l-Bâcî. Beyrut, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî 1986.
- Uğur, Mücteba. Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü. Ankara, TDV Yayınları 1992.
- Veliyullâh Dehlevî, Abdülazîz b. Şah. Büstanul Muhaddisin. (Çev: Ali Osman Koçkuzu) Ankara, D.İ.B:Yayınları 1986.
- Yafî, Afifüddîn Abdullâh b. Es'ad b. Ali el-Yemânî. Mir'âtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fi-Ma'rifeti Havâdisi'z-Zaman. Beyrut, 1984.
- Yâkût b. Abdillâh Şihâbüddîn Ebû Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdadî. Mu'cemu'l-Büldân. Beyrut, Dâru Sâdır, trs.
- Mu'cemu'l-Üdebâ. Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî trs.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsuddîn Muhammed. Tezkiretü'l-Huffâz, Hindistan, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî 1957.
- el-İ'ber fi-Haberi Men Ğaber. Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye trs.
- Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ. Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1986.

-----Ma'rfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ala't-Tabakâti ve'l-A'sar. Beyrut,
Müessesetü'r-Risale 1984.

Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. Menâhîlu'l-İrfan fi Ulûmi'l-Ku'rân. Beyrut,
Dâru'l-Kütüb 1988/1408.

Ziriklî, Hayruddîn. A'lâm. Beyrut, Dâru'l-İlmi li'l-Melayin 1989.

ÖZGEÇMİŞ

1966 yılında Şırnak/İdil'de doğdu. Orta öğrenimini Bursa İnegöl İmam-Hatip Lisesi'nde 1983 yılında tamamladıktan sonra Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdi. 1988 yılında mezun oldu. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak İmam-Hatip, vaiz ve müftülük görevlerinde bulundu.

1994 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı'nda araştıma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Halen bu görevini devam ettirmektedir.

